

SLOVENSKE
VEČERNICE

72. zvezek

Slovenske

VEČERNICE

za

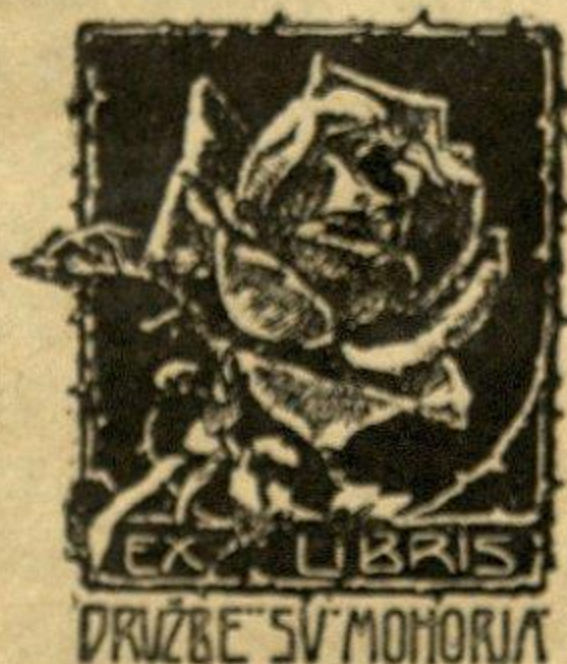
pouk in kratek čas.

••

Izdala in založila

Družba sv. Mohorja v Celovcu.

== 72. zvezek. ==

1918.

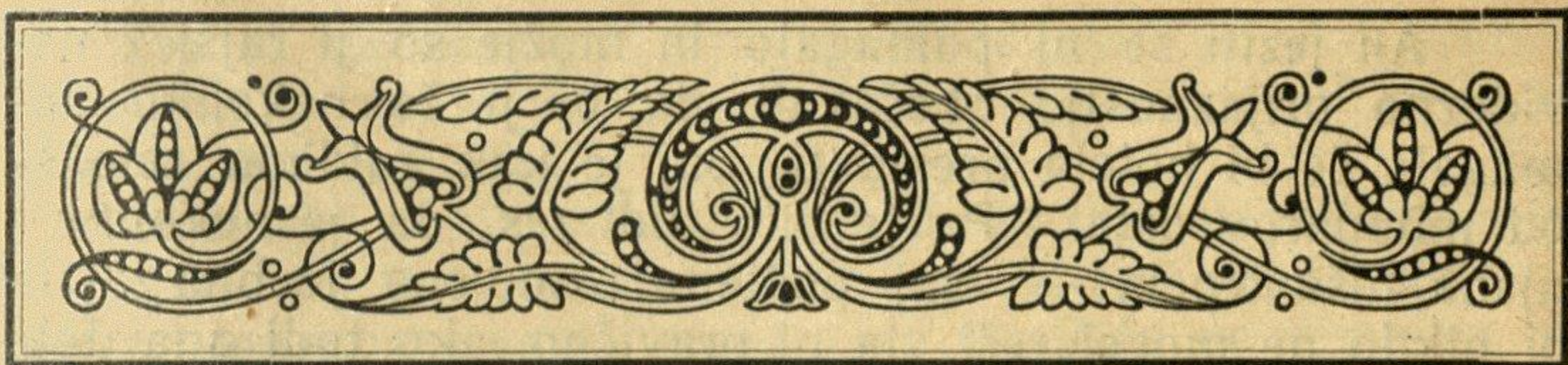
Natisnila tiskarna Družbe sv. Mohorja v Celovcu.

Z dovoljenjem prečastitega krškega knezoškofijstva.

II 26085 Cf

IN 2030003374

Krščen denar.

Povest. — Spisal dr. Ivo Šorli.

1. Martin prikoleduje v Slivnico in jo zavije na levo.

Takrat so mislili Slivničani, da je vsemu konec, ko jim je neusmiljeni požar pokončal vso vas in so se morali dolgo dolgo stiskati pri dobrih ljudeh. Ali zunaj po svetu so zanje kmalu nabrali toliko milodarov, da je stala že čez tri leta prav na vsakem pogorišču na mestu nekdanje bajte lepa, bela, nova stavba in da ni bilo daleč okrog tako prijaznega kraja kakor Slivnica.

Kvarila je to lepoto samo Šilarjeva hiša, ako se je smela ta stara podrtija tako imenovati. Zgodilo se je bilo namreč, da so gasilci takrat rešili samo njo. To pa ni bilo čudo, ker je stal ravno zraven nje vaški vodnjak in so jo bili vso tako oblili, da so jo ognjeni jeziki zastonj oblizavali, dokler jih niso debeli pljuski vode najprej skrajšali in potem popolnoma poparili drugega za drugim.

Ali kakor so takrat zopet vsi mislili, kaka je to sreča, da so oteli vsaj eno poslopje, jim je bilo pozneje prej žal nego ne, da je ravno ta bajta ostala. Zakaj vsakega drugega gospodarja v vasi bi bilo že radi njega samega sram, da ima tako domačijo — samo Šilarice se ni prijela ne lepa ne grda beseda; in njena koč, še vedno s slamo krita in od najmanj stoletnega dima vsa zakajena, je čepela hudobna in zakrknjena ob cesti, ravno pod mlajem, ravno sredi najlepših in najponosnejših vaških hiš. »Za mene je že dobra, moja bajta — ako ni za vas, napravite mi drugo!« je odgovarjala Šilarica.

Ali jeziti se ni pomagalo in možje so ji rajši z navidezno prijaznostjo obečavali, da bi ji že nekoliko pomagali, če bi hotela prezidati. Saj je kak goldinar celo še od milodarov ostal. Pa je bilo tudi res, da je nekoliko in njena hiša trpela — vsaj pošteno osmojena je bila — in bi nikdo ne mogel reči, da ni pravično, ako tudi ona dobi kak desetak. Ali Šilarica je hotela, da ji napravijo vse iz nabranega denarja. Tega pa možje niso mogli privoliti. In tako je ostalo že petnajsto leto po požaru vse pri starem; le slamnato streho je zamenjala z opekasto, skoro na ukaz oblasti. Štirinajst let in še pet mesecev je namreč že preteklo od tistega strašnega dne do danes, ko se začne ta povest.

* * *

Vroč poletni dan je in široka, ravna cesta od kranjske meje sem se sveti, da kar vid jemlje. Po njej pa stopa proti Slivnici popoten človek, ne več mladenič, a tudi ne še mož. Čez levo ramo nosi na širokem jermenu pisano harmoniko, čez desno par škornjev, zato pa so mu noge bose. Oblečen ni ne kmečko ne gosposko; to se pravi: obleka mu je urezana po mestni noši, blago pa je ne samo že vse oguljeno, nego tako lahko in mahedravo, da bi ga pameten človek nikdar ne kupil. Namesto klobuka ima na glavi nekaj kapi podobnega, okrog vratu si je bil privezal žensko ruto ali ka-li. Postave je srednje in zelo šibke, obraza bledega, bolj ženskega, oči pa mu kar pojejo in žvižgajo, tako so poredne, vesele in brez skrbi.

Ta hip je prišel do studenca pred vasjo. Zdaj je zažvižgal tudi z ustmi in splezal kakor mačka do precej visokega žleba, pa se napil do mile volje. Potem si je še noge omočil v koritu in tedaj hajdi naprej v vas!

Pogledal je vsako hišo posebno nad vrati, in videlo se je, da išče, kje Bog roko ven moli, kakor se pravi. Še le na sredi vasi je našel, a tu tudi kar dvoje takih znamenj. Gostilna na desni roki, nad cesto, je bila lepo visoko poslopje — popotnik jo je ošvignil samo z očmi, kakor da se je ne upa prav polastiti; Šilaričini bajti pa se je prijazno posmejal in jo je mahnil skozi vrata.

»Bog ga daj!« je pozdravil starko, ki je prišla ravno iz kuhinje in ki je v njej takoj spoznal gospodinjo. »Ali imate kaj jesti, mati? Napil sem se že v prvi krčmi v vasi.«

»Kjer ste se napili, tja pojdite še jest!« je rekla starka nevoljna in se je že hotela vrniti v kuhinjo. Tu se je gost veselo zasmel.

»Čakajte, mati, meni se zdi, da se prav ne razumeva!« je rekel. »V tisti gostilni, kjer sem se jaz napil, tam pri onem stogu pred vasjo, nimajo ne ognjišča ne dimnika in pijačo kar sproti potočijo. Tudi plača se ne — jaz bom pa pošteno plačal, kar mi daste.«

Zdaj ga je Šilarica razumela, da je mislil prej studenec; in ko je videla, da je došlec potegnil tudi nekaj desetnic iz žepa, ji je postal suhi obraz že bolj prijazen. Zagodrnjala je pa vseeno še dosti srepo:

»Kak rogovilast človek ste, ki začne takoj norčije uganjati, ko vstopi v krščansko hišo? Tu sem stopite — malo ričeta vam že lahko nalijem, če ni drugače, čeprav ga sama potem ne bom imela. Deset krajcarjev boste dali.«

Stopila je pred gostom v črno, a zelo prostorno kuhinjo in je potisnila umazan stol kar k ognjišču, kjer je stal še dosti velik lonec.

»O, ričet!« se je razveselil popotnik in je naglo sedel na svoj prostor. »Deset krajcarjev je sicer mnogo, ampak če je stopil rajnki prašič noter, nič ne rečem.«

»Prašič!« se je razjezila starka. »Še tega bi manjkalo! Če vam je prav, jejte, če ne, pa lahko greste zopet z Bogom!«

»Ej, mati, ali ste osatil!« se je zasmel oni. »Kar na kreg vam gre. Boste pa še malo kruha, no, navrgli — vidite ga tam!«

Šilarica je grdo pogledala, a potem je le stopila k polici in se je pripravila, da odreže tenek kos.

»Pa saj ne znate rezati, mati! Ali pa ste že prestari in nimate moči. Poglejte, tako se napravil!« je vzkliknil mladi človek in ji je vzel meni nič tebi nič hleb iz rok ter vrezal njej in sebi pošten kos. »Vidite, jaz pa bolj privoščim, zato me imajo Bog in ljudje radi,« se je norčeval.

Sedel je, se lepo pokrižal in pomolil. Potem pa je šla žlica za žlico v usta, da se je kmalu pokazalo dno.

Šilarica je začela na drugem koncu ognjišča tudi počasi jesti in je pogledala vsako toliko časa sem.

»Kdo pa ste in kam greste?« je vprašala čez nekaj časa. »Po govorici bi človek rekel, da ste s Kranjskega.«

»Hvala Bogu, pošten Kranjec sem!« je pokimal človek. »Tam od Idrije sem doma, kjer živo srebro topijo; in čisto nič me ni sram povedati, da se pišem za Martina

Hribarja, ker so mi dali ime in priimek drugi ljudje. Pa harmoniko nosim po cestah in poteh in če jo potegnem, se začne ves svet v kolobarju sukati. Hodim pa od zadaj naprej in od naprej nazaj, samo obrnem se poprej.«

»Pameten človek pa niste videti, saj same neumne stresate,« je zmajala Šilarica z glavo in ga je od strani gledala.

»Po videzu sodite, mati!« ji je pomežiknil Martin. »Ako bi vi vedeli, kaj je v moji glavi, bi mi takoj dali še eno skledico tega ričeta, ki ni slab in bi potem tudi drag ne bil. Vam pa eno zagodem, da pride vsa vas skupaj.«

Šilarica bi bila res rada slišala, kako ta človek gode, ko je imel tako neznansko veliko harmoniko; in ker je bilo v loncu še precej, mu je zajela še nekaj korcev.

Martin jo je med tem ves čas z mežikajočimi očmi opazoval; potem je naglo pojedel še to skledico. Obrisal se je, odmolil in nato je počasi stopil po harmoniko.

Zagodel pa je tako, da je celo Šilaričina brada začela migati, kakor da ji gre na ples. Kaj takega Šilarica res še ni slišala. Namestu onega tam-ta-ta, tam-ta-ta, kakor ga je bil človek vaje pri vseh drugih domačih godcih, je tu piskalo in grmelo, kakor da gre vojaška muzika mimo.

In res, Martin ni godel še niti pet minut, ko je že pokukal star človek skozi vrata. In ker je bila stvar zmerom lepša, da se ni mogel več odtrgati, a ni maral starec, da bi bilo videti zastonj, je naročil čašico grenkega.

In ta — Šilarica ga je klicala za Matijčka — ni bil zadnji. Za njim je stopilo po malem še kakih pet mož v Šilaričino kuhinjo, in vsak je ukazal merico, da je morala starka neprestano iz kuhinje v izbo, kjer je imela pijačo, in zopet nazaj. Na obrazu se ji je poznalo, kako to rada dela.

Martin je malo godel, malo svoje šale razdiral, da je bila kuhinja zmerom polna smeha. In ponujali so tudi njemu, naj bi pil. Ali Martin je komaj posrknil, pa je zopet vrnil. Ne, žganja da ne pije, kvečemu kak četrt vina da časih obrne.

»E, Šilaričino vino pa ni dosti prida — še toliko ne kakor njeno žganje,« se je zasmel Matijček. »No, pa dajte mu četrt za moj denar, da bo sam videl.«

Šilarica je onega grdo pogledala, ali vino je le prinesla. No, Martin je takoj videl, da govorijo možje prav, in je tudi skrivši skremžil proti njim obraz, da bi ga ne imeli za človeka, ki ne ve, kaj je dobro in slabo. Rekel pa je, da še ni tako slabo, in Šilarici se je dobro zdelo.

Ljudje so morali iti zopet po poslu; ali ustavljali so godca, naj bi ostal čez noč, da ga pridejo zvečer poslušat. Martin je malo pomišljal, potem je rekel:

»Če ima mati kup sena in malo večerje, zakaj ne — meni je vseeno, kje sem.«

»I, ako ne da Šilarica, damo mi, kjer potrkate. Še beračev ne odganjamo,« so mu obečavali.

Ali Martin je zmajal z glavo.

»Tisto. pa ne!« je rekel. »Nisem kakor mačka, ki gre od hiše do hiše. Mati me je lepo sprejela in mi dala dobre južine — če me ona vzame tudi čez noč, je prav, drugače nič.«

»Kdo vas podi — kar ostanite!« je zagodrnjala starka. V srcu je bila pa prav zadovoljna, da bo zvečer zopet toliko stočila. In tudi to se ji je dobro zdelo, da se tujec tako hiše drži.

Že celo pa se ji je prikupil popoldne, ko sta bila ostala sama, pa je prišel na vrata mal deček in ga je poklical ven. Kmalu se je Martin vrnil in je sedel zopet na svoj prostor.

»Kaj je hotel?« je vprašala prežeče.

»I, gor me vabijo k Močniku. Češ, da mi bodo dali dobrega vina in planinskega sira z belim kruhom. Pa ne grem. Sem že prej povedal, kaka je moja navada.«

»Saj pa res niste napačen človek,« ga je pohvalila starka. In takoj na to se je pričela hudovati na soseda. Kak prevzetnež in napuhnjenec da je, pa da bi hotel vse sam pojesti. In kaka da je njegova žena in kak njegov sin.

Pa bolj ko je govorila, bolj jo je godec zvesto poslušal. In vsako toliko časa med starčinim drdranjem se je polglasno začudil: »A tako je, tako je? Hm, hm . . .« Šilarica je mislila, da ji pritrjuje in je neprijatelje še z večjim veseljem obirala; ali Martin je spoznaval iz njenega pripovedovanja vse druge stvari, nego je ona mislila; in poslušal jo je pazljivo samo, ker je tako polagoma izvedel vse, kar ga je zdaj bolj in bolj zanimalo. Namreč, da Močnik, to je posestnik lepe gostilne nad cesto, kamor so ga bili prej povabili, desetkrat več potoči nego Šilarica, ki mu je radi tega nevoščljiva; a da zato najbrže desetkrat več potoči, ker ima desetkrat boljšo pijačo; da se pri Šilarici zbirajo najbrže le kaki žganjarčki, gor k Močniku pa zahajajo vsi drugi vaščani in farani; da ima Močnik tudi veliko trgovino, največjo v župniji in da je sploh najbogatejši človek daleč naokrog.

Vse to je Martin spoznal posebno tudi še iz staričinega pripovedovanja o dolgi pravdi, ki jo je imela z Močnikom. Tako se večkrat zgodi, da hoče kdo pred drugim očrniti svojega zoprnika, pa se mu ravno narobe obrne: ne samo da poslušalec, ki je presoden mož, ne zagleda onega v črni barvi, nego spozna vse pogreške tega, ki mu o onem pripoveduje in vidi, da je imel oni prav in ne ta, ali kvečemu vsak nekoliko. Prav iz tega dolgega Šilaričinega govorjenja proti Močniku je Martin sprevidel, da mora biti starka še bolj skopa in stiskava, kakor jo je že sam spoznal. Seveda ne bo hodil nihče pit te žvirce, ki jo starka prodaja za vino, si je mislil Martin; in še tiste pijančke, ki zahajajo k njej, je Močnik najbrže že ven vrgel.

V teku pogovora je Martin starko še povprašal, zakaj se sama toliko upira, ko ni več tako mlada: ali nima kakega svojega človeka, da bi ji malo pomagal?

Uj, je starka zastokala, da ni nič ne s posli ne s svojci. Da je imela, da, hčer svoje sestre nekaj časa pri sebi — druge žlahte tako nima — ali je deklina pojedla, kar je videla in se ves dan samo lišpala. Kam pa bi človek prišel, ako bi hotel ves svet rediti?

O, si je mislil Martin, ta ženska še jesti ne privošči; pa seveda ne bo zdržal nikdo pri njej.

Prav začudil se je, ko mu je starka pod večer sama od sebe prinesla košček suhega sira in mu odrezala kruha. To sem se ji moral pa res prikupiti, je zadovoljno pomislil. Čakaj, čakaj, midva se že še pomeniva!

Zvečer se je nabralo ljudi, da je bila izba polna. Pa še zunaj pred okni so stali. Martin je godel, vmes je šale zbijal. Piti bi bil imel, kolikor bi bil hotel, da se ni tako branil. Šilarici pa je od dela pot kapal s trde brade. A že je godec skočil kakor zajec na noge, brzo in spretno natočil, spet sedel, zaigral, povedal kako vmes, da je od govorjenja in smeha bučalo v nizki sobi kakor v panju.

Da niso bili ljudje tako trudni od dela, bi ne bilo kmalu konca nocoj. Tako pa so se zadnji razšli še pred deseto uro; in tudi Šilarica in Martin sta se odpravila spat.

Starka je vzela luč in je pomignila godcu, naj gre za njo. Odpravila se je po škripajočih lesenih stopnicah pod streho — hiša je imela samo pritličje in podstrešje — in tam je odprla vrata v nizko čumnato, kjer je stala ozka postelja.

»Saj sem mislil, da me vržete na kako seno ali slamo!« se je začudil Martin.

»I, kaj bi hodili na slamo, ko je tu prostora!« je zagodrnjala; in celo luč mu je pustila, ko je odšla.

Martin je zadovoljno pokimal za njo in se je spravil naglo spat.

Premišljeval je še nekoliko časa in potem je že na pol v spanju zamrmral:

»Če pojde, pojde, drugače bo pa tudi prav. Ali poskusiti se že izplača.«

2. Martin na poskušnji in Slivnica na poskušnji.

Drugo jutro se je godec precej kasno spravil na noge.

Spodaj v kuhinji je stal zraven Šilarice Matijček. Bil je ravno zvrnil stekleničico žganega vaze in se je še ves stresal.

»Hu, ta je pa vsak dan bolj močan! Kakor da bi ga bila coprnica skuhala!« se je hehetal.

Starka ga je grdo pogledala in se je obrnila potem proti Martinu.

»Mati, ali bo malo kave?« je vprašal ta. »Saj bom vse pošteno plačal.«

»E, kaj boste neki plačevali! Tja sedite!« je rekla Šilarica in je od ognja vzela lonček, ki je že čakal.

»Kako si rekla, Šilarica? Da ne bo nič plačal?« se je začudil Matijček. »O, to grem pa po vsi fari povedat, da je prišel na svet človek, ki dobi pri Šilarici kaj zastonj!«

In veselo smejoč se je odšel skozi vrata.

Martin je kavo naglo použil.

»Tako! Zdaj pa se bo treba zopet napraviti na pot!« je rekel, a bolj kakor da vpraša, nego da pove.

»I, kam se vam že spet mudi?« je zagodrnjala starka.

»Hm, nikamor pravzaprav,« se je zasmel godec. »Ampak, če se vam zdi, pa bi šel danes malo koledovat po fari, čeprav ni pustni čas; in bi povsod povedal, da bom še drevi in jutri pri vas. Pa naj se Močnik malo pojezi!«

Godec je udaril na pravo struno, in starka ga je celo prosila, naj napravi tako. Za jutri ima tudi malo mesa, da ne poreče, kako je pri njej stradal. »In drevi ne pozabite priti!« ga je še opomnila, ko je odhajal.

Martin jo je ubral takoj za vasjo v hrib po položnem kolovozu, ki je vodil v razna manjša sela, in sicer tako,

da je šla pot najprej čisto v kreber do prve vasi. Človek je po tej poti lahko v enem dopoldnevu obšel vse glavne kraje sicer prostrane župnije, a je še videl večino posameznih naselbin, ki so stale ob potu.

Ako bi bil godec ostal povsod le polovico tega časa, kakor so ga ljudje ustavljali, bi ga ne bilo ves teden nazaj. A čim je takorekoč s svojo harmoniko sklical ljudi, že jo je zopet oprtil in se napotil naprej, češ da bo jutri, ko je nedelja, še pri Šilarju; če bi se komu zdelo, ga mora tam slišati.

»Zakaj pa se nisi ustavil rajši pri Močniku?« je zaklical v prvi vasi nekdo za njim.

»Zato, ker imam pri Šilarici vse zastonj!« se je zasmel Martin; in ljudje niso vedeli, ali se norčuje ali je nazadnje res.

Pod noč se je Martin pošteno vrnil pod Šilaričino streho, in starko je moralo že skrbeti, ali bo držal besedo ali ne, tako prijateljsko ga je sprejela. Vprašala ga je skoro matersko, ali je kaj lačen; in na njegov odgovor, ali je že kdo kedaj bil tako sit; da bi za kaj dobrega ne bil lačen, je postavila celo skledico belih žličnikov pred njega.

Po večerji sta šla v izbo, in Martin je vzel harmoniko v roke. Ali naenkrat je zopet vstal in je odprl okno na cesto.

»Da se bo slišalo k Močniku!« je pokimal starki, da se je od veselja na glas zasmejala.

V tem hipu so se odprla vrata in prikazal se je Matijček. Pa se je tako začudil, da je kar na pragu obstal.

»Šilarica se smeje!« je vzkliknil. »Tega pa res ni bilo več od tistega dne, ko je svojega rajnkega pokopala!«

Martin je videl, da mora imeti možic navado, da starko draži. Res se je silno razjezila in je vpila, naj dedec pusti njo in njenega rajnkega pri miru.

Ali Matijčku je bila njena jeza malo mar. Sedel je in je pokazal merice, ki so stale na polici, kar jo je zopet malo potolažilo.

»Kdo ti pa kaj hoče?« je miril tudi došlec sam. »Hotel sem le reči, da mora ta godec znati coprati. Davi mu daje jesti zastonj, zdaj se mu še smeje! Res, mislil sem, da si se že pozabila smejati. Pa dajmo no, naj ta fant ali mož rajši kaj zagode — lepše že zna nego se ti smeješ.«

Da ne bi bilo več besedičenja, je Martin naglo raztegnil harmoniko in začel svirati.

Ljudje so polagoma prihajali in bilo jih je vedno več. Ali godec je opazil zdaj zopet nekaj novega: da se zbirajo

namreč sami starejši možje, gospodarji, in da niti enega mladeniča ni med njimi. Bil pa je one vrste ljudi, ki ničesar ne vprašujejo, kar upajo, da bodo danes ali jutri sami zvedeli.

Kar naenkrat, ko je bil šel zopet namesto starke natak, se je začulo od zunaj ubrano petje. In sicer ne fantovsko, ampak pravo petje, kakor ga sliši človek po mestih.

Vsi so za hip utihnili.

»Eh, učiteljevi pevci pojejo pri Močniku!« je opomnil nekdo; in ljudje se niso več brigali za to, kakor da jim je že nekaj starega.

Martin pa je bil od zdaj naprej kar izpremenjen. Še skozi hreščče glasove svojega godala se mu je zdelo, da sliši one prijetne glasove od tam zunaj. In kakor da ga je sram njegove revne godbe, je sklonil glavo globoko nad mehove in je prebiral tipke brez pravega veselja.

In ko je bil potem gori v svoji čumnati, je poslušal, dokler niso nehali.

»Saj res ni tako napačno v tem kraju! Mogoče, da se mi le posreči!« je vzdihnil.

* * *

»Kako da ste danes že tako zgodnji?« se je začudila Šilarica, ko je prišel Martin drugo jutro že pred šesto uro po stopnicah.

»I, kaj bi polegal, ko nisem truden,« se je zasmel. »In danes boste imeli tudi malo več dela, mati, pa bom lahko kaj pomagal, če boste hoteli.«

Res so že kmalu začeli prihajati ljudje od prve maše iz cerkve. Tudi k Šilarici jih je stopilo toliko, da je bila kmalu polna kuhinja; in še v izbi jih je bilo precej. Večinoma so želeli čašico slivovke ali tropinovca; ta in oni si je dal naliti še enkrat. In Martin je jemal starki čašice iz tresočih se rok in jih polnil tako ročno, da ni polil niti kapljice. Pri tem je spakoval obraz in oponašal nekega tudi v teh krajih znanega berača-polnorca, da se mu je moralo vse smejati.

»Če ste za vse, za ta posel že niste!« je stokal neki velikan, ki mu je bila ostra pijača zašla v sapnik. »Kaj ne veste, da se človek ne sme smejati, kadar pije, posebno ne, če žganje pije?«

»Jaz že vem, a zdi se mi, da vi ne veste. Zakaj jaz se ne smejem in tudi žganja ne pijem,« se je odrezal Martin.

Denar je pobirala Šilarica sama; ali ako je bilo treba menjati, ji je Martin naglo povedal, koliko mora dati ven. Kar čudili so se vsi, kako so mu šli računi.

»Takega pomagača bi vi vedno morali imeti, Šilarica!« ji je rekel star mož. Starka je vzdihnila, a se ni prav vedelo, zakaj in kako. No, Martin si je že mislil v srcu, da je hotela reči: Lepo bi že bilo, ako bi toliko ne stalo. Pa ji je v mislih tudi takoj odgovoril: Prav nič te ne bo stalo — bom že jaz napravil, da te ne bo.

Ko so se ljudje razšli, je stopil Martin k starki v kuhinjo in jo je vprašal, kako bi ji kaj pomagal. Ali naj najprej krompir nastrže?

»I, to vendar ni delo za moškega človeka,« se je branila; ali potem mu je le prepustila skledo, ki ji jo je vzel iz rok.

»Jaz sem za vsako delo, moško in žensko,« je rekel in je takoj pokazal, kako zna krompir strgati, da so kosi kar frčali drug za drugim v kozico.

Potem sta pripravila meso.

»Čakajte, čakajte, mati!« je hitel Martin. »Ali nimate malo petršilčka, malo korenjčka, malo čebulice, malo zeljca? Boste videli, da ne bo nič več stalo, juhica pa bo taka, kakor je ljudje še niso jedli.«

In ne da bi čakal, kaj starka poreče, je hitel ven na mali vrtič poleg hiše in je prinesel polne pesti takega zeljišča.

In potem se je kar polastil ognjišča, da starka skoro ni mogla več zraven. »To bo juhica, to bo krompirček, to bo mesek!« je ponavljal venomer.

Naenkrat se je spomnil:

»Mati, ali imate še malo mesa?« je vprašal. »Napravil bi malo guljažka.«

»Kaj pa je to zopet, gul — — —?«

»Guljaž, guljaž, guljažek,« ji je hitel pojasnjevati. »O, to vam je fina jedačica! Zdaj, veste, ob devetih, ko bodo začeli prihajati ljudje k deseti maši, pa jim bomo dali pokusiti — po petnajst krajcarjev porcijonček. O, to je prelepo meso!« je vzkliknil, ko je bil šel kar sam v stranski prostor iskat in je zdaj prinesel kos govedine ven. »Le nič se ne bojte, mati!« je miril, ko je videl, da se je starki stemnil obraz. »Bom vse sam plačal, ako ne skupimo toliko, kolikor je vredno!« In privlekel je celo pest denarja iz žepa.

In že je začel rezati meso in pripravljati zabelo v kozici. Starka je nekaj ugovarjala, da so to nespametne

novotarije in kdo da bo kupoval, ko ljudje še vedo ne, kaj je, in tako naprej; ali Martin se ni dal motiti, in že je cvrčalo v kozici. Nekoliko je bila ženska pa le radovedna, kaj bo iz tega; in je ni skrbelo, ko bo moral godec sam plačati, ako jo zavozi.

Pa je ni zavožil Martin. Ko so začeli po prvem vabilu ljudje polagoma cepati v kuhinjo, se niso mogli dolgo ustavljati godčevim zavodljivim besedam in še bolj zavodljivemu vonju iz kozice. Prva za Martinom je pokusila Šilarica in ni mogla prehvaliti; nekoliko, ker je bilo res čez vse dobro, nekoliko pa, da bi se prodalo. Nekateri so jed poznali že iz mesta in ti so najbolj hiteli naročevati. Pa so po vrsti potrdili, da tako dobrega »gulježa« še niso jedli; in že so se oglašali še drugi, drug za drugim. Saj petnajst krajcarjev tudi ni bila taka reč.

»Piva, piva bi bilo zdaj treba na to!« se je oglasil postaven možak, ki je Martinu povedal, da je bil korporal pri vojaki in da je snedel več »gulježa«, nego vsa fara skupaj.

»Tudi pivo bomo imeli drugo nedeljo!« je Martin naglo obečal. Ali že je umolknil, kakor da ga je zaskrbelo, ali ni prezgodaj izdal svojih skritih misli. In pristavil je naglo: »Mene v nedeljo sicer ne bo več tu; a stavim, da mati sama naroči piva, če bo videla, da ga boste pili. Pri pivu se še največ zasluži!« je lokavo pristavil in pogledal starko od strani. No, ona ni rekla ničesar in je hitela samo denar pobirat.

»Za kosilo bo danes posebno fina juhica. In krompirček, kakor ga še niste jedli. Z mamó sva vse na poseben način pripravila. In lep kos mesa bo zraven — vse za staro ceno!« je pripovedoval Martin vsakemu, ko so odhajali proti cerkvi. »Ne, guljažka pa ni več, žal ni več — drugo nedeljo, ako Bog da in mamica božja! Le pridite, ne bo vam žal!« je prijazno prigovarjal drugim, ki so prišli, da bi tudi pokusili to čudežno jed.

Ko so ljudje odšli v cerkev, je Martin še naglo preračunal, koliko je mati pri guljažu zaslužila. No, ali je videla, da se ji ni treba kesati? To bo ona gledala, kako bo šla šele juha! Ampak naj za božjo voljo ne priliva vode zraven, ko gre on zdaj v cerkev — bosta rajši malo manjše porcije delila. Sploh naj pusti danes njega komandirati — če spozna, da ni prav po njegovem, bo pa drugič lahko po svoje napravila. No, bo videla, da ji ne bo žal, ako bo

njega poslušala. Ej, koliko denarja ji bo on naslužil šele prihodnjo nedeljo, ako bo hotela! »Pa seveda, v nedeljo mene ne bo več tu... Ampak ako boste hoteli, se bom pa zopet vrnil tja do sobote,« je pristavil in jo zopet od strani pogledal.

Ona je nekaj zagodrnjala, češ kam da bo neki hodil ali nekaj takega, toda jasnega ni bilo nič razumeti. Martin pa se je zdaj hitro odpravil v cerkev, češ da se boji, ali ni lep del pridige že zamudil.

* * *

Iz cerkve je prišel Martin prvi. Privezal si je bel Šilaričin predpasnik okrog pasu in je začel plati juho v krožnike, ki jih je bil lepo razvrstil po ognjišču. Še slišal ni, ko se je starka hudovala, naj vendar počaka, ali bo kdo tudi naročil. Šele, ko je bilo pet krožnikov že pripravljenih, jo je vprašal, ali je mera prava. Pogledala je in prikimala. Tedaj je zajel iz vsakega krožnika po en korec in je s temi zajemki napolnil šestega.

»Ker je boljše, damo lahko malo manj,« je rekel. »Boste videli, mati, da se radi tega nihče ne bo pritoževal.«

Starka je hotela nekaj odgovoriti, a že so prišle prve ženske v kuhinjo.

»Ali imate danes res tako dobro juho?« je vprašala ena Šilarico.

»Kar pokusite, ptičke moje!« je odgovoril za njo Martin in je prenesel krožnike na dolgo mizo v ozadju kuhinje, ker mu je bila starka povedala, da imajo ženske navado, posrebat juho kar zunaj in da zahajajo v izbo samo moški.

»O, pa je res dobra!« »Nekaj posebnega!« »In močna, kakor za bolnika!« so hvalile vse vprek.

Ko je zmanjkalo krožnikov in žlic, je Martin naglo pomil že rabljene in zopet postregel. Ženske, ki so bile vajene, da jim je Šilarica kar drugi za drugo naplala, so to novo navado na glas hvalile. Nazadnje človek vendar ne je rad za vsakim!

Ali je še kaj juhe? Nič več! In mesa s krompirjem? Samo še za kakih pet oseb. Evo, še toliko, zdaj je tudi tega konec. Guljaž? Ej, guljaža je že davi zmanjkalo! Pa če bo prihodnjo nedeljo? Bo, bo, ako Bog hoče, se je Martin izogibal, da bi naravnost odgovoril.

Šele, ko so se nazadnje ljudje po večini porazšli, je

Šilarica naenkrat zapazila, da sta ostala ravno onadva sama brez kosila. Tu se je Martin prekanjeno zasmeljal in je privlekel izpod ognjišča mal pisker in malo ponvico ter postavil oboje pred starko.

»E, nisem pozabil na vas ne, mati,« je hitel. »Saj sem vedel, da ljudje vse posnejo, če ne skrijem. Meni boste dali malo kruha in sirčka, pa bo tudi dobro.«

Ali tega starka ni hotela in ni odnehala, dokler ni vzel tudi on vsaj nekoliko.

Pred popoldansko službo božjo je prišlo zopet nekoliko ljudi. In prosili so Martina, da jim zagode. Ali tu tudi Šilaričino prigovarjanje ni pomagalo.

»Dokler cerkvena opravila niso končana, se ne spodobil« se je branil. »Potem pa, po litanijah, kolikor boste hoteli. Že duhovnemu gospodu se ne maram zameriti takoj prvi dan.«

Kakor da ne misli več odtod, je govoril . . .

3. Preskušnja prestana — Martin ostane.

Pa se je res zgodilo tako, da je ostal.

Ko je drugo jutro molče použil kavo, je globoko vzdihnil in pogledal harmoniko.

»Kaj ne, prijateljica, zdaj položiva pa spet cesto pod noge in jo udariva ali naprej ali nazaj — še sama ne veva kam. Zunaj pred hišo bova videla.«

»Vas pa res žene nekaj zmerom le naprej!« se je oglasila starka in je pogledala v tla.

»Žene me ne; a sam se moram gnati, ko nimam kje ostati,« je nalašč s prav žalostnim glasom odgovoril.

»Hm, nazadnje bi lahko tudi tukaj ostali kak čas . . .,« se je oglasila starka čez nekoliko časa in je hitela pomivat.

»Bog vam plačaj za vašo prijaznost; ampak, ko nazadnje le moram iti, je bolje, da ne odlašam preveč . . . Kaj hočete, mati: moje harmonike bi se ljudje kmalu naveličali, in potem bi vam ne maral biti v nadlego in napotje . . .«

Starka je zopet nekoliko časa molčala; potem se je opogumila in mu rekla naravnost:

»Koliko bi vi hoteli, če bi mi ostali, tako-le — za pomoč?«

Martinu je šel vesel nasmeh čez lice; a že se je držal zopet resno in je odgovoril:

»I, malo jesti bi mi morali dati; in če bi bila prav sila, bi mi ukazali kake hlače in obutev, da ne potrosim

tistih par goldinarjev, ki jih imam. Ampak zastonj bi ne bil nikoli pri hiši, ko znam za vsako stvar prijeto. Ali niste pravili včeraj, da imate tudi nekaj polja in njiv?»

»O, če bi se vam tudi tako delo ne ustavljalo, bi vam ne bilo treba sedeti ne pri meni,« se je razveselila starka. »Mnogo zemlje nimam, a za kak teden v letu bi bilo že posla tudi zunaj. In saj veste, denarja ni, da bi človek hlapca plačeval; ampak če bi vam bilo tako prav...«

»Saj pravim, da mi je,« je potrdil Martin. »Veste mati, poskusiva: ako vam ne bom po volji, bo dosti beseda, pa jo uberem spet okrog vogla. Ampak naveličal sem se že ceste in tudi jaz bi že rad rekel, da sem kje doma. O, ne boste se kesali, ne, saj ste sami videli, da nisem neroden človek.«

* * *

Ljudje se niso mogli načuditi, kaj naj to pomeni. Videli so, kako je godec tisto pondeljko jutro stopal počasi brez harmonike a s staro Šilarico ob strani po cesti tja mimo studenca; kako sta se tam na ovinku ustavila; kako je Šilarica kazala človeku svoje njive in polja.

No, opoldne je povedal Matijček doma, da bo godec pri Šilarici kar ostal in da ga ženska ne more prehvaliti, kak človek da je. In kako da ji vse opravi, in da jo danes prav nič ne boli v križu, kakor zdaj že leta in leta sem po vsaki nedelji in prazniku.

In zvečer ga ni bilo več v vasi, ki bi še ne bil vedel te velike novice. Kako da je ostal? Kaj da mu je Šilarica obečala? Za kaj da ga je vzela: za hlapca ali celo za svojega? Vi da mu že več ne pravi; in da je vse le Martin sem, Martin tja; kar Martin napravi in reče, to je. Pa kak človek je to? Kdo je in odkod pravzaprav? In ali ima tudi pravico, kar tako ostati? Ali ni znabiti kak potep, ki bo kradel in ropal po vasi? Kaj pa župan, Močnik? Ali bo molčal k temu?

Martin pa, kakor da še sluti ne, kaj ljudi toliko skrbi. Ko je bil prišel s polja, je povedal Šilarici, da za sedaj zunaj ni potreba nikakega dela. Travniki so bili že pokošeni, sadje da kar samo zori in mu ni treba žvižgati, na njivah je pa tudi vse, kakor treba. Pa kaj da je pri krompirju, koruzi in fižolu res vse sama tako lepo opravila?

Izpraševal jo je, kazal s tem, da se res razume na kmetiško delo in zraven jo je ves čas hvalil, ko je videl, da ji dobro de.

»Ko za zdaj zunaj ni dela, bom pa v hiši nekaj napravil, če niste zoper to,« je rekel potem. »Sama ste videla, mati, da se je v nedeljo vse trlo ljudi in da smo bili drug drugemu napoti; ta prostor tu, na levo od veže, je tako čisto brez koristi — kaj ko bi ga malo pobelil in zbil par stolov in eno dolgo mizo za noter? Desk je spodaj pod hišo dovolj in tako na dežju le gnijejo, peska sem videl za voglom cel kup, ki leži tam od bogve kdaj; malo apna pa bi že kje v vasi dobil. Niti krajcarja bi ne stalo, neslo pa bi lep dobiček.«

Starka se ni preveč protivila in Martin je začel; in je delal od zore do mraka. Zdaj je imel žago, zdaj kladivo, zdaj sveder, zdaj oblič v rokah. Potem je namešal malte in starki še povedal ni, da je moral apna za svoj denar kupiti. V petek zvečer pa je bilo vse končano: nova soba lepo pobeljena, ob zidu visoko gor vrsta polic, po sredi v vsi dolžini bela miza in na obeh straneh po trije dolgi stoli.

Šilarica je strmela, ko je zagledala; in zdaj je tudi razumela, zakaj je prej še noter ni spustil: hotel jo je iznenaditi.

»In veste, mati, kaj bom zdaj še napravil?« je rekel in se je veselo smejal. »Te deske bo treba še malo prebarvati. Za par krajcarjev dobim barve, kolikor je je treba. Ampak drug je tu nima kakor Močnik, hm ...«

»I, seveda ne. Gor pa menda pač ne pojdeš po njo?« je vprašala starka kakor v strahu.

»Pa ravno gor, mati!« se je zasmel. »Bom videl, kaj bodo rekli in kako me sprejmejo. Če mi dajo, je prav — ako ne, bom že vedel kaj storiti. Čakajte, takoj bom nazaj!«

In predno mu je mogla še kaj reči, je bil že skozi vrata in ga je videla stopiti v Močnikovo prodajalno, ki je imela vrata s ceste od te strani.

Martin je našel v prodajalni gospodinjo, mlado, čedno žensko. Začudivši se ga je pogledala, a takoj bolj mrzlo vprašala, kaj hoče.

Martin je povedal. Ženska pa ga je pogledala kakor da ne ve, kaj storiti; a ko je še malo pomislila, mu je dejala, naj počaka.

Pustila ga je samega in je odšla po stopnicah. Gori na vrhu je nekaj rekla in že je bila nazaj, da bi se Martin ta čas še dobro prestopiti ne bil utegnil.

Takoj za njo je prišel visok, koščten starec in je pomeril Martina od nog do glave.

»Zakaj boš rabil barve?« je vprašal s trdim glasom.

»To je moja stvar, ako ne zamerite,« je odgovoril Martin in se je prijazno posmejal.

»Jaz hočem pa prej vedeti!« je zavpil oni jezno.

»No, pa povem: harmoniko si bom prebarval; in ako kaj ostane, še obleko zraven, ko vidim, da sodite človeka po njej,« je odgovoril Martin in je pomežiknil, kakor je imel zmerom navado, ako se je šalil.

»Kako pa govoriš, ti? Ali ne veš, da je naš oče župan?« se je oglasil med vrati nov glas.

Martin je pogledal tja in je videl moža kakih štiridesetih let, močne črne brade, hudih oči in rdečega obraza, a še večje postave od starca. To bo pa sin, si je mislil Martin, in veselo se mu je storilo.

»Vi ste pa občinski mož, kaj ne?« je vprašal mlajšega.

»Sem. A kaj to tebe briga?«

»Toliko kakor vas, kaj bom z barvo. Vprašal sem le zato, ker bi rad vedel, ali pride za vsak lonček barve pri vas občinska komisija skupaj?«

»Ali se spraviš, potep nemarni, ti!« je zarohnel starec, ves rdeč jeze.

Martin pa se je glasno zasmel in je naglo izginil skozi vrata.

Ko se je Martin prismejal v kuhinjo, je našel pri Šilarici starega Matijčka. In jima je vse natanko povedal, kako je opravil pri Močniku.

Ne samo starka, tudi Matijček se je moral smejati; a pri tem se je vseeno praskal za ušesi, kakor da mu stvar popolnoma ne ugaja.

»Bojim se, Martin, da nisi prav napravil,« je rekel počasi. »Močnik ima dolgo roko in te ne bo pustil več pri miru. Saj veš, kako je na svetu, če se hoče oven bosti z bikom ...«

Ali ni še dobro izgovoril, ko se je prikazal v vratih orožnik. Pogledal je po vseh in se je potem obrnil proti Martinu.

»Kaj ste vi Martin Hribar?« je vprašal.

»Sem, gospod stražmojster,« je odgovoril Martin mirno. Imel je čisto vest in se ni nič ustrašil, čeprav je videl, kako sta se stara dva človeka zganila.

»Godec, kaj ne? Pa kaj delate tukaj v Slivnici?«

»I, kaj delam? Tu mater vprašajte, gospod! Ona mi je rekla, da lahko ostanem, jaz pa sem bil vesel, da se mi

ni treba več ciganiti po svetu. Mislím, da ni v tem nič slabega.«

Orožnik ni rekel, da je; ali vedeti je hotel prav natančno, kako in kaj, in si je pri mali mizici v kuhinji vse skrbno zapisal. No, Martin ni prišel ob nobenem vprašanju v zadrego in je na vse gladko in jasno odgovoril.

»Tako je, gospod,« je rekel na koncu. »Koder sem do danes hodil, sem pošteno hodil, in ni ga človeka, ki bi mi mogel oponašati kako krivico. Le povprašajte za menoj, in ne bojim se nobenega. Če pa je mati zadovoljna, da ostanem tu in sem ji na stare dni za kako pomoč, me oblasti, mislim, tudi ne bodo gonile naprej.«

Orožnik je bil bolj in bolj prijazen in zdaj je rekel:

»Ne bomo vas, Martin, če je vse tako, kakor pravite. In zdi se, da tudi bo, ker niste videti slab človek. Samo še drugod moramo malo povprašati po vas, koder ste doslej hodili.«

Orožnik je spravil svoje zapiske in se je odpravljaj na pot. Takrat pa je stopila Šilarica k njemu in ga je bolj po tiho vprašala:

»Saj ne zamerite, gospod, če bi rekla, da se je ta kaša tu blizu skuhala, ker bi drugače ne preganjali siromaka, ki noče nikomur zlega. Ali ni tako?« In pomignila je gor proti Močnikovi hiši.

»Mi nimamo nobenega vzroka skrivati, da se je vaše županstvo te dni pritožilo na glavarstvo v trgu, češ da se je priklatil tak in tak človek in da ne zna naprej,« je stražmojster resno odgovoril.

»Aha, potem je pa ta!« so vzkliknili vsi trije. In so povedali, kako je bil napravil Martin v nedeljo guljaž in kako je bila polna hiša ljudi.

»Kaj, guljaž znate kuhati?« se je nasmehnil orožnik. »No, bomo pa tudi mi enkrat prišli pokusit, ko nimamo daleč. Saj v teh krajih še ne vedo ne, kaj je to. Samo malo boljše vino morate imeti, Šilarica, zdaj ko ste dobili takega pomagača.«

O, tudi pivo da bodo imeli, pa če bo slavno županstvo še toliko pisalo, je zatrjeval Martin. In da naj gospod stražmojster samo pogleda, kaj je on napravil ta teden. In je stražmojstru vse razkazal in mu je tudi povedal, kako so ga gori nakurili radi barve.

4. Kod je hodil, kje je bil.

Kakor pa se je vedel Martin ves ta čas, dokler je bil orožnik tu, mirno in spoštljivo, so se mu začele zdaj, ko je oni s prijaznim pozdravom odšel, kakor od mrzlice tresti roke in bleščati oči, a v obraz je bil bled kakor zid. Tudi besede so se mu trgale, ko je začel:

»Torej biriče so poslali za mano! Tega mi do danes še nihče ni storil, čeprav sem obhodil že mnogo sveta, pretrpel veliko zaničevanja in preganjanja. Ker se je našla končno usmiljena duša, ki mi ni pokazala poti naprej, kakor so mi jo dosedaj kazali še vsi človeški prsti in vsi prsti na kažipotih ob cestah, pa gredo ljudje, ki imajo na svetu vsega preveč, in naženejo takorekoč psa za menoj! Čakajte vi tam gori, to mi boste še plačali! Če vsega, mojega poštenja se ne boste dotikali. Čakajte!«

Matijček je Martina nekako zaradi lepšega tolažil in miril, starka pa je tiho uživala ta znamenja resnične jeze mladega človeka do ljudi, ki jih je tudi že ona tako dolgo sovražila. Ta jih bo, ta jim bo pokazal! si je govorila v srcu. Ne bila bi mislila, da se zna ta pohlevni človek, ta tiha voda tako razpeniti. O, ta jih bo, ta!

In kakor da ji bere v srcu, se je Martin obrnil naenkrat k njej in ji je rekel s trdim glasom:

»Ne glejte na vsak krajcar, mati! Tisto vam že lahko obečam, da jih bom vam dal za deset dvajset nazaj. Ali brez nič ni nič, in če starca hočem izplačati, ni dovolj, da mu kažem gole roke. Ali o tem se bova že še pomenila, mati!« se je naenkrat ustavil in je naglo odšel tja v novo pivnico.

Tam je vzel Martin kos papirja in je natanko vse popisal, z dnevom in letom, kod je doslej hodil in kje je bil; in popoldne je sam stopil do bližnje vasi, kjer so imeli orožniki postajo. Našel je stražmojstra že doma in mu je izročil listek. Pa ga je moral ta prav okregati, naj se radi take malenkosti tako ne razburja. Oni so morali pač napraviti svojo dolžnost; ali naj bo brez skrbi, da bi ga še kdo nadlegoval, če se je doslej in se bo odslej lepo obnašal. Na svetu je za vse prostora in za vsakega pridnega človeka kruha dovolj. Močnik naj Boga zahvali, da do sedaj nihče ni razumel tekmovati ž njim. Ako bo odslej drugače, se bo moral pač udati.

Martin se je vrnil nekoliko potolažen; a kakor je sedel doma za ognjišče in strmel molče v ogenj, se mu je videlo, da le kuha in kuha v njem.

Šilarici se je zasmilil in ga je začela tudi tolažiti, da to ni nič; in kaj da se ozira na te hudobneže, ki mu ne morejo škodovati.

»Saj vem to, mati,« je odgovoril Martin. »Hudo mi je le to, ko vidim, da komur je tako usojeno, ne more nikjer najti miru. Najmanj pa, da mora biti suženj vsega sveta. Saj Močnik gotovo ni pisal po žandarje toliko radi onih par grižljajev guljaža, nego ker sem se mu zameril, da nisem hotel priti gor. Kar pritekkel da bi, če ti kdo le požvižga. In še vesel, če ti požvižga!...«

Gledal je nekoliko časa molče v ogenj in brskal s tresko po njem. Potem je naenkral pogledal starko in je rekel:

»Veste kaj, mati, najbolje bo, da vam kar zdaj povem, kako je bilo doslej z mano, ko sva sama in naju najbrže ne bo nobeden motil. Imate vendar-le pravico vedeti, koga in kaj ste vzeli pod streho.«

Šilarica je rekla, da ni za tisto; ali bolje je res, če bo človek znal odgovoriti, ko toliko izprašujejo.

»No, vidite,« je prikimal Martin. »Saj tudi nimam ničesar skrivati, kar bi bil sam zagrešil. Zakaj, da nimam očeta, nisem jaz kriv... In tudi matere pravzaprav nimam...« je tiho pristavil in je zopet utihnil.

»No, kar se tiče matere...« se je oglasila čez hip starka, kakor da bi mu hotela naprej pomagati.

»Vem tisto, vem, da ima vsak človek mater,« je povzel Martin z rahlim nasmeškom. »Ampak ne vem, če je taka mati, ki se za otroka ne briga nič več, kakor če bi ga nikoli ne bilo. Moja, pravijo, da me je prinesla iz Trsta, ko sem imel šele tri tedne... In potem da me je ponujala tam po vasi, kdo bi me vzel v rejo po dva goldinarja, po tri, po štiri na mesec. Šele za pet goldinarjev me je vzel moj ujec. Pozneje sem slišal, da je tisti človek, ki so ga zapisali na sodniji za mojega očeta, plačeval še precej več, mislim da celo po deset goldinarjev; a moja mati je gledala, da je tudi tu kaj zaslužila...«

»Pa naj bo, kakor je bilo,« je nadaljeval Martin po kratkem premolku. »Še za srečo, da je ujec vlekel tisti petak, ker drugače bi me bil pustil od same lakote poginiti. A toliko je gotovo, da celo tista leta, ko še nisem

bil za pravo delo, ni imel izgube z menoj. No, za delo me je porabil, ko sem komaj shodil. In kaka dela so mi nalagali! Če jih še nisem znal in mogel opraviti, je pa palica pela. Saj sem res zrastel na samih palicah in malo podmetanice. Kdor ni imel drugega opravka, je mene tepel, ujčevi otroci so pa kamenje in krpelce za menoj metali.

Prve prijazne človeške obraze, se mi zdi, da sem videl, ko sem začel hoditi v šolo. Posebno gospodične, ki nas je učila, je bila sama dobrotā. Jaz sem pa tudi gledal, da ni imela jeze z menoj, in sem odgovarjal, kakor iz bukvic. Ko so me drugi otroci zasmehovali, kakor je pač navada za siromake, ki so prišli tako na svet, o kolikokrat jim je rekla: „Boste že še videli, kak gospod bo enkrat Martin — še odkrivali se mu boste!“ Pa se mi do zdaj še nihče na svetu ni odkrival,« se je zasmel Martin.

»No, pa saj tudi ni treba, da bi se kdo odkrival,« je povzel zopet s prejšnjo resnobo. »Dovolj bi bilo, če bi človeka v miru pustili. Pa me niso ti hudimani paglavci! In bolj ko so me učitelji in duhovni gospodje pred njimi branili, hujše je bilo. Jaz pa sem se kakor nalašč še bolj učil, in nobeden mi ni bil niti od daleč kos. Posebno računati sem znal, da še učitelji včasih skoro niso mogli za mano.

Seveda je ujec komaj čakal, da bom šole prost. Zadrževal me je tudi čim večkrat doma in se je potem znesel nad menoj, ko je moral kazni plačevati. Ali nekega dne je postala mera polna: Ko me je tako pretepel, da nisem mogel osem dni iz hiše in sem potem moral v šoli vse pošteno povedati, so ga poklicali na sodnijo, mu prisodili par dni zapora, mene pa spravili v drugo hišo, k nekemu trgovcu.

Mnogo bolji tudi ta moj novi varih ni bil. Toliko pretepati se me sicer ni upal, ali svoj kruhek sem si moral tudi tukaj krvavo zaslužiti. Še danes ne razumem, zakaj so mu vrhu vsega še plačevali. Čeprav tisti moj oče ne zasluži, da bi se mi smilil, bi bilo vendar bolje, da so denar, ki ga je moral temu človeku za mene plačevati, rajši njemu pustili. Ali pa da bi ga bili za mene hranili . . .

No, taka je menda postava. Toliko vem, da so nekega dne potem poklicali tudi tega variha na sodnijo in mu povedali, da je zdaj plačevanja konec. Imel sem takrat že čez štirinajst let in sem šolo dovršil.

V zadnjem času me je bil varih ob nedeljah in praz-

nikih vzel v prodajalno, da sem domačim pomagal. In tega dela sem bil posebno vesel. Upal sem tudi, da se bom kaj naučil. Ali nesreča, ki me je vedno preganjala, je hotela, da sem nekoč pozabil zapreti pipo pri sodu za petrolej in da ga je izteklo nekoliko na tla. Od tedaj naprej sem bil zopet samo še pastir in hlapec.

Tako je bilo vedno naprej tja noter do mojega dvajsetega leta. Delal sem, kar so mi gospodarjevi ukazali, spal po svislih brez rjuhe in odeje, jedel, kar so mi vrgli, nosil za gospodarjevimi sinovi njih staro obleko, opravljal vsako delo, ki ga ni maral nihče drugi opraviti, plače pa niti solda, kakor da bi se samo po sebi razumelo, da me še vpraša nihče ne.

Takrat me je nekega dne prijelo in zadal sem se svojevoljno za vojaštvo. Mislil sem si, da se tako še najlaže rešim tega suženjstva in da pri vojakihi lahko iz mene še kaj postane. No, razsodili so, da tudi za to nisem. Da sem prešibak, da imam pogrešek v nogah in ne vem še kaj.

Pa naj bo! sem si mislil, ko sem se vračal domov. Ampak tega zastonjskega hlapčevanja mora biti konec! In kar mimogrede sem stopil na sodnijo in sem tam gospodi to meni nič tebi nič tudi povedal. Bal sem se, da me bodo zapodili, a hvala Bogu, so mi v vsem prav dali. Tudi to mi je bilo v korist, da sem gospodo včasih vozil, ko so prišli v naš kraj na komisije, in da so me že skoro vsi poznali. Še čudili so se mi, da sem toliko časa molče trpel, ko bi bil moral vedeti, da so sodnijska vrata vsakemu odprta.

Drugi pondeljek so naju z gospodarjem skupaj poklicali. Grdo je gledal, ko sva sedela na vozu, a nič mu ni pomagalo. Tam na sodniji so mu jih povedali par gorkih, potem so nekaj napisali in mi rekli, da mi nima ta mož zdaj nič več ukazovati in da lahko grem, kamor hočem.

Imel sem nekaj goldinarjev, ki sem jih bil dobil tekom let od gosposkih ljudi, če sem jih kam vozil. S tistimi krajcarji v žepu in par starih cap na sebi, tako sem vzel slovo od tega kraja. Še tiste cunje pa bi bili kmalu strgali z mene, ker je gospodar kričal, da so od njegovih otrok in da so mi jih samo posodili. No, rekel sem mu, naj gre zopet na sodnijo, če ima poguma, sem zažvižgal in sem šel.

Šel pa sem proti Trstu — svojo mater iskat . . .

»Pravijo, da tisti, ki nimajo matere, ne vedo, kaj je mati,« je povzel Martin po kratkem presledku, ko je bil

malo pogrebel po žarjavici. »Tako pravi svet. Jaz pa pravim, da tisti ne ve, kaj je mati, kdor jo je imel . . .

Toliko se spomnim, da se mi je srce stisnilo, ko sem zagledal s hriba, kamor sem bil po skoro dveh dneh hoje prišel, globoko doli pod sabo Trst. Tam doli je moja mati, sem si mislil. Bogve v kakem siromaštvu je reva živela, da se do sedaj ni mogla brigati za mene — ko me zagleda samega pred seboj, ni mogoče, da se ji ne oglasi srce; in potem bova vsaj odslej lepo skupaj živela in drug za drugega skrbela.

Že doma sem bil vse skrbno povprašal, kako v velikem mestu človeka najdeš, in zato se mi je že drugi dan posrečilo, da sem izvedel, kje stanuje moja mati.

No, premoženja si menda ni spravila, reva, sem si mislil, ko sem stal v temni, umazani ulici pred staro nizko hišo. Pa mogoče še bolje tako: oba siromaka, se bova laže umela.

Stopil sem noter in se ogledal po temnem prostoru. Krčmo ima, sem spoznal. Pa je bila izba in kuhinja in ne vem še kaj vse skupaj. Tudi postelja je stala v kotu. Tam sem zagledal, ko so se mi malo oči privadile, debelega človeka, ki je nekaj pisal.

Odkašljaj sem se in stopil tja. Ce stanuje taka in taka ženska tu? sem vprašal. Menda ni razumel mojega jezika, a priimek mu je povedal, koga iščem. Pokimal mi je z glavo in je zaklical tja zadaj nekam: »Marijuta!«

Pravili so mi, da je moji materi ime Micka; a že mogoče, da se po laški tako pravi, sem si rekel.

Odgovoril je ženski glas in kmalu nato se je prikazala še sama. Prav mraz me je spreletel, taka je bila. Pa so mi pravili, da je bila moja mati lepo dekle in da je zato prišla v nesrečo . . . Ne, zdaj ni bila več lepa! . . . In pri nas še ciganke ne hodijo take . . .

Vprašala me je nekaj v tujem jeziku. Meni je bilo pa le tako, kakor bi me nekaj za vrat tiščalo, da nisem vedel, kako bi začel. Nazadnje sem jo neumno vprašal, ali ni ona moja mati.

Prav zaneslo jo je nazaj in stala je pred menoj, kakor da je zagledala pošast.

»Kdo . . . kdo ste vi?« je izgrgrala nazadnje.

In zdaj sem ji začel praviti. A že se mi je beseda spet utrgala. Pa kaj toliko govorim — saj mora sama vse vedeti! Saj je dovolj, da ji rečem eno besedo: »sin!« In zakaj me tako gleda?

»Oh, kaj bi vam pravil,« je vzdihnil Martin in je žalostno pogledal Šilarico, ki ji je čudno migalo okrog ust, kakor da ji gre na jok. »Kaj bi vam pravil vsako njeno besedo, ki so bile zame ostri meči. Bolj ko je govorila, bolj sem videl, kako je moralo biti njeno življenje.

Jaz sem gledal v tla in sem molčal. Šele ko me je vprašala, po kaj sem prišel, sem jo spet pogledal.

»Vas sem prišel obiskat! Mater sem prišel gledat!« sem ji mrzlo odgovoril. Zakaj, kakor mi je bilo skraja strašno hudo, mi je bilo zdaj samo še žal, da sem napravil tako pot. Tudi naš jezik je govorila, kakor da se nalašč pači.

In veste, kaj mi je odgovorila? Da ni bilo treba! Da ona tako ničesar nima, da bi mi kaj dala. Ampak če bi hotel četrta vina in malo sira?

Rekel sem ji, da nisem ne lačen ne žejen; ampak ako hoče, naj mi svetuje, kje bi dobil po ceni hrano in prenočišče, ker da mislim ostati v Trstu; in naj mi pove, kje bi našel kako delo.

Joj, kako se je zdaj šele ustrašila! Kaj da za božjo voljo hočem tu? Ali znam kako rokodelstvo? Ničesar? Pa ali hočem iti za fakina v pristanišče? Ko ne znam jezika, ko sem prešibek in še poštene obleke nimam, da bi se laže pokazal. Kar nazaj naj grem — v naših krajih da se veliko bolje živi, in da je zrak boljši; in da imajo v Trstu tako burjo, ki hiše podira. Ravno lani da si je neka šjora Nina, njena prijateljica od srca, nogo zlomila. In da naj le poslušam, kako si je neki šjor Toni hrbet zvil.

»Je že prav že, mati!« sem jo ustavil. »Že vidim, koliko je ura bila. Pa ne zamerite, da ste se zaradi mene tako ustrašili — drugič se vam ne bo treba več. Z Bogom!«

Začudila se je, še celo nazaj me je poklicala, jaz se pa nisem obrnil več. Vem, da bi se ji bilo polagoma že omečilo srce, videl sem tudi, kako se je začudila moji naglici, a meni je tako velelo srce in nisem mogel drugače.

Martin se je spet malo zamislil. Potem je stresel z glavo in se posmejal.

»Tisto mi že lahko verjamete, mati!« je rekel Šilarici, »da zdaj pa res nisem vedel, kam naj se obrnem. Komaj da sem prišel iz tiste grde ulice, sem stal zopet na sredi lepe in svetle. A tam sem se tudi ustavil. Kam? Nazaj domov? Da, če bi bil tam doma! A kaj me čaka tam? Smejali bi se mi in me še bolj zasramovali, ko sem jo že

tako hitro pobral nazaj. Kam pa drugam? Pomislil sem, da bi šel v Ljubljano. Tam sem že enkrat bil. Mesto je lepo in ljudje govore domač jezik. Toda kaj bi tam? Saj ima mati skoraj prav: kaj bo človek, ki ne ume nobenega rokodelstva? Kaj pa so dandanes gole roke in še tako šibke? O, lepo so mi postlali tisti, ki bi bili morali pravzaprav za mene skrbeti, kakor je rekel takrat mojemu gospodarju sodnik.

Pa tudi denarja ni bilo več do Ljubljane. Za železnico že celo ne, a niti ne za peš. Nisem prej vedel, da potovanje in posebno še mesto toliko stane.

Za enkrat vsaj mi ni ostalo drugega, nego zaslužiti si kak krajcar in jo potem udariti drugam, če tu ne bo kazalo.

Po sreči sem bil vzel doma večkrat kak časopis v roke in sem tudi vedel, da izhaja v Trstu tak naš list. Sila mi je dala poguma in sem potrkal. Zelo prijazno so me sprejeli, ali tudi ti gospodje niso prav vedeli, kam bi z menoj. Kaj znam? Vse in nič! To je ravno! Za to da bi bil, pa zopet da nisem, za ono nisem, pa bi skoraj bil; nazadnje šele, ko smo bili že vsi obupali, se je spomnil prijazni gospod, ki se je še najbolj ukvarjal z mano, da bi me morda ta in ta trgovec mogel za kaj porabiti. Poslal me je z nekakim služabnikom k temu gospodu, ki je res ravno rabil človeka za skladarja v svojih magacinih. Toliko da mi bo dajal za enkrat; če bo videl, da sem za kaj, pa ščasoma več. Seveda sem rad vzel, kar mi je ponudil.

Pod streho sem zdaj bil. In vrhu tega še pri trgovini. Ali kakor sem tu blago pridno zlagal, sem le vedno škilil tja čez, kjer je imel naš gospod velikansko trgovino in zraven pisarno. Nekega dne sem mu tudi rekel, ali bi ne bilo mogoče, da bi prišel na kak način tja. Posmejal se mi je in je odgovoril, da kako, ko nimam šol. Da, če bi imel on kako kramo; ali za tako trgovino da nisem. O, da sem prišel pet let prej — on sam bi me bil poslal v trgovsko šolo; zdaj je prepozno. Naj le sam pogledam!

In peljal me je najprej v pisarno, kjer mi je razlagal, kako se piše v onih velikanskih bukvah, menda samo zato, da sem sam videl, kako se tega neuk človek ne more nikdar oprijeti. Potem mi je razkazal prodajalno. Tudi tu sem razumel, da bi bilo treba časa in časa, predno bi se znal obrniti. Ali da bi tega ščasoma ne zmagal, mu pa le nisem verjel.

No, kaj se hoče — on je bil gospodar; in če je rekel on, da sem prestar, je bilo razsojeno.

Vrnil sem se torej v svoje skladišče ter sem zopet skladal zavoj na zavoj. Tam pa sem jo le spravil toliko naprej, da čez dobro leto nisem več sam skladal, ampak da sem dobil za to delo že druge pod se, jaz pa sem blago popisaval. In ko so mi prihajale spočite roke tako bolj in bolj lahke, se je tudi moja pisava tako napravila, da sem v take velike bukve in registre, kjer je popisano vse blago, kar ga pride in gre, vse sam zapisaval.

Plačo sem zdaj imel že prav čedno, da mi je precej ostajalo. Laškemu jeziku, ki gre kar sam v ušesa, sem se bil že dobro privadil, in tudi nemško sem lomil več ko za silo. Tako sem bil že na pravi poti, da bi bilo sčasoma res kaj pametnega iz mene, če bi se mi ne bilo zopet vse skupaj podrlo . . . Ali pravzaprav, če bi ne bil tako-le malo norca, ki — Bogu bodi potoženo — sem naposled le vedno bil . . .«

Martin se je veselo zasmel, je pokimal parkrat pred se in je potem počasi rekel:

»Namreč to je, vidite mati: jaz se mestu le nisem mogel privaditi . . . Od začetka, ko sem bil še poln skrbi, kako se bom preživil, in sem našel po ulicah še polno tega, česar prej nisem videl, sem se še nekaj dobro počutil. Potem pa se me je naenkrat lotil dolgčas po domu . . . Ne po domu, ki ga nisem imel: po travnikih moram reči, po senožetih, po njivah, po hribih, po lesu . . . V mestu je še tisto, kar je, vse le po sili, vse obrezano in olišpano . . . Ves čas sem moral misliti, kako je po naših krajih: kako zdaj orjejo, zdaj kosijo, zdaj žanjejo, kako gre veter čez polje . . . Pa sem si rekel, da se bom mestu že privadil; ali bilo je vsak dan huje . . .

No, razume se, da vsled tega ne bi bil umrl in da bi tudi ne bil pustil svoje lepe službe; pa sčasoma bi se bil nasesal mestnega zraka, kakor se ga je toliko drugih. Hotel sem le reči, da sem se potem, ko se mi je ponudila, toliko rajši prijel prilike, da grem zopet na deželo. Nekega dne so namreč nenadoma prišli gospodje od sodnije in so zaprli in zapečatili celo trgovino našega gospodarja. Nesrečnež je bil faliral, to se pravi, da je prišel ob vse.

Jaz le razumeti nisem mogel. Še včeraj taka mogočnost, danes sama žalost in sramota. Veste, mati, to je prav tako, kakor da bi se v enem hipu podrila cela Močnikova

hiša pred vašimi očmi v prah in pepel. Šele počasi sem se zdaj spominjal, kako je bil gospod zadnje čase večkrat ves zmeden in bled, zdaj siten, zdaj zopet skoro ponižen. In pomislil sem, koliko je moral prestati strašnih skrbi in koliko noči je najbrže brez spanja prebil. Pa sem si rekel, da tudi taka velika trgovina ni mnogo prida. Celo lani, ko so pravili, da je bilo vse v najboljšem redu, gospod pravzaprav ni imel mirne ure: zdaj ga je klical ta, zdaj oni, povsod je moral biti hkratu. Kaj pa ima potem človek od takega življenja, ko je kakor suženj? Kolikokrat sem si rekel, da je gospodar le siromak, ko so prišumele njegova gospa in hčere v svili v trgovino — samo za druge je delal, sam še jesti ni utegnil. In kakor sem prej včasih sam s seboj govoril, kako bi bilo lepo, če bi bil tudi jaz kdaj tak gospod, me je zdaj minilo vse poželjenje. Da, kako malo trgovino kje v kaki vasi, ko človek v miru kupi, v miru proda, v miru sne in v miru spi, to me je še vedno veselilo, — takih skrbi bi si pa nikoli ne hotel naložiti na glavo.

Seveda sem bil zdaj tudi jaz brez službe. Ali v mestu so take posredovalnice, kjer najdejo človeku za mal denar zopet novo. Tja sem šel, sem povedal, kje sem bil doslej, kaj znam in ne znam, in kam naj mi pišejo, če kaj najdejo; in sem se potem odpeljal iz Trsta.

Računal sem, da bom najpozneje v osmih dneh imel že novega gospodarja; ta čas pa sem hotel izkoristiti, da vidim zopet domače kraje. Za ljudi mi ni bilo in nameraval sem tudi, da se jih bom bolj izogibal nego ne — samo od travnika do travnika pojdem, od njive do njive, od pašnika do pašnika, od hriba do hriba. In potem bom ležal v senci pod bukvami v gozdih.

Pripeljal sem se do Logatca in tam sem izstopil. Mahnil sem jo peš do bližnje vasi. Ali vam pravim imena teh krajev ali ne, je tako vseeno, ko pravite, da jih ne poznate. Tam v tisti vasi me je prisilil želodec, da sem jo zavil v gostilno.

Z gostilničarjem — Juri so mu pravili — sva se poznala že od prej, ko sem se s konji pri njem ustavljal. Ali niti spoznal me ni takoj, tako sem se bil baje pogospodil. Potem pa ga je bila sama prijaznost. No, in ker tudi svoje dni z mano ni bil napačen, sem se spustil ž njim v pogovor in sem mu povedal vse po pravici, kako je zdaj z menoj.

Tu so se mu naenkrat oči zabliskale. In začel je s svojimi vprašanji lezti od vseh strani okrog mene, dokler

me ni nazadnje zaprosil, ali bi se ne hotel lotiti njegove štacune in gostilne. Z ženo da sta že stara in tudi treba da jima ni, ko nimata otrok; in da sta premišljevala na vse strani, koga bi našla za pomoč. A ga ni in ni primerneга človeka. Pa le kako da se ni spomnil mene, ki da sem pameten in pošten in spreten človek. Prava sreča božja da me je prinesla, če hočem ostati. Ako maram, da napravi tudi pogodbo z menoj. No, jaz sem rekel, da je beseda več nego pogodba in sem vzel, kolikor mi je ponudil. Plača res ni bila taka, kakor v mestu, a zato tudi trošek manjši. In meni je stokrat ljubša skleda domačih žgancev, nego vse one spackane mestne jedi.

Pisal sem v Trst, da me ne bo več nazaj in naj mi pošljejo moje stvari. Obleke in perila sem si bil že precej nakupil in do sedaj sem jo nosil. Denarja sem imel tudi že nekaj shranjenega; in tako sem dobre volje prevzel novo službo.

Skraja je šlo, kakor sem sam želel. Gospodar mi je pustil proste roke, da sem si mogel pripraviti vse po svoji glavi. In imeli smo vsak dan več ljudi. V vasi je bil pa še drugi trgovec in ta je kmalu začutil, da sem mu nevaren. Pa je začel mojega gospodarja šuntati proti meni, češ da nalašč tako vabim ljudi, potem pa da bom nekega dne začel na svoje; pa da prodajam nekatere stvari pod ceno in da bom še vso trgovino skvaril; pa da govorim take in take stvari proti hiši. Skratka, obdeloval je mojega gospodarja na vse načine. Nespametnež mu je pa res sedel na limanice. Zastonj sem mu odpiral oči, zakaj oni hujska proti meni in mu dopovedoval, da vendar jaz delam za njegovo korist in ne oni — dobival sem vedno iste odgovore, da sta stara prijatelja in da se zaradi mene ne bosta skregala; pa da je za oba dosti zaslužka in zakaj bi hotel le eden vse snesti. Saj zato ne gre, sem mu razlagal — naj tudi oni prodaja tako pijačo in tako blago, kakor mi, pa se ga ljudje ne bodo več ogibali in jih bo pol tu, pol tam; ampak to se pravi naravnost goljufijo podpirati, če bi tudi mi razpečavali tako žvirco, kakor jo toči oni, in prav iskali v Ljubljani že na pol skvarjene robe, kakor dela sosed.

Vse zastonj — če sem ga jaz obrnil, oni ga je znal preobrniti. Ali toliko je naš, poštenjak kakor je bil, le gledal, da smo imeli vedno pošteno blago. Zato sem tudi vse potrpel; in celo to, da je bil pogostoma neprijeten, ko

mi je bila trgovina že tako k srcu prirastla. In hiša tudi; saj je bila posebno gospodinja nazadnje prav dobra žena, čeprav malo preveč stiskava.

Nekega dne pa je bil oni človek našega, ne vem kako, pregovoril, da je šel on sam za oba nakupovat vina, češ, da ne bodo ljudje vohali, kje je boljše in kje slabše. In je res pripeljal neko kislico, ki ni bila ničemur podobna. Bili smo vsi trije skupaj, ko smo pokusili. Tudi naš je skremžil obraz, ko je požrl, ali rekel ni ničesar, kakor da se onega boji. Tu pa sem jaz udaril vmes in povedal, da te brozge ne bom točil. No, oni je menda pa le čakal na to in je začel vpiti, da hlapec ne bo čez gospodarja; in da če ima Juri le še malo časti, bo takega pritepenca pognal, odkoder je prišel. In da že moram vedeti, zakaj se toliko silim — če se zadovoljim s svojo pošteno plačo, mi mora biti vseeno, kaj se toči in prodaja.

To moram reči: čez mojo čast doslej Juri tudi onemu ni nikdar dovolil žal besede. Zdaj pa se še tu ni več postavil za mene, in to mi je bilo dovolj. Odšel sem še tisto uro in dal spraviti svoje stvari k neki ženski v vasi.

Pa sem bil spet enkrat na cesti,« se je posmejal Martin. »Spet nisem vedel, ne kako ne kam. Jezen sem bil in hkratu zadovoljen, da bom imel pred onim zdražljivcem vendar že mir. In tudi to sem vedel, kako se bo Juri še kesal, da ga je poslušal, sleparja.

Kmalu se me je lotil dolgčas, tako brez dela. Pa sem vzel harmoniko v roke in začel gosti. In ko tako godem, mi pride na um, da bo strašno nerodno, če ostanem v tem kraju, kjer me bo vse od vseh strani izpraševalo, kaj sva imela z Jurjem in zakaj sem šel kar po glavi proč. Pa rečem oni ženski, da me kak dan ne bo nazaj in se napravim na pot. In da bi me ne bilo čudno videti tako brez opravka po cestah, si naprtim harmoniko in jo mahnem kar zadaj ven po stezi za vasjo.

Ker me je ob glavni cesti proti Idriji vse poznalo, sem jo obrnil tja gor čez hribe na Poljansko dolino, koder ste rekli, da ste tudi vi, mati, že hodili. Pa pridem tako pod noč v veliko čedno vas in jo krenem v gostilno. Tu pa vse pokoncu, ko me zagledajo. Imeli so ravno neko praznovanje in jih je bila cela hiša. Tudi gospodarjevi me lepo prosijo in skoro ne morejo razumeti, zakaj se toliko branim. Imeli so me pač za kolednika — meni se je zaenkrat pa še čudno zdelo, da bi tako za meštir godel.

To harmoniko sem bil nekoč še doli pri Jurju kupil uprav od nekega takega kolednika, pa sem začel tako za kratek čas prijemati po njej, da sam nisem vedel, kdaj sem se nekoliko naučil. No, muziko sem imel zmerom rad in v uho mi gre vse, kar slišim.

Naj bo, kakor hoče — harmoniko sem imel oni večer v tisti vasi s seboj, silili so me tudi tako, da se nisem mogel ubraniti; in če me imajo za godca, pa naj me imajo, sem si mislil; vsaj za drugo se ne bo treba odgovarjati.

In tako sem tisti večer postal godec. Videl sem tudi, da nese lep denar in da bo jesti in piti več nego za potrebo.

In kamor sem potem prišel, so me kar naprej vzeli za godca in še vprašal ni nihče, ali sem ali nisem. Tako sem polagoma še sam verjel, da sem; in da nisem bil nikoli nič drugega.

In tako sedaj kolovratim že tri leta po svetu. Kamor sem prišel, me je že čakala skleda; kjer sem potegnil meh, so privreli ljudje skupaj in se poveselili; kamor sem prišel drugič, sem bil že dober znanec. Nikoli pa nisem čakal, da bi se me bili naveličali, zakaj vedel sem, da se sladkost še najrajša in še najbolj za dolgo priskuti. In enkrat sem jo lomil po Gorenjskem, potem jo usekal na Dolenjsko, pa zopet sem čez Notranjsko. Nihče ni govoril pametne besede z menoj, in kamor sem prišel, sem krožil neumne. Tako sem se privadil norčij kakor vsakdanjega kruha. Samo grde besede in kletvine ni slišal nihče iz mojih ust. In tudi če sem videl, da se bo radi mene greh delal, sem pograbil harmoniko in jo pobral zadaj ven skozi vrata.

In nihče ni videl, ali sem žalosten ali vesel; nikomur tudi nisem tožil, kako sem bil tega življenja že včasih sit. Romal sem po svetu, godel, z enim očesom pa sem vedno gledal, ali bi se ne mogel tudi jaz kje na svetu zopet ustaviti. Pa nič: en prostor in že dva človeka na njem! Juri je sicer še dvakrat poslal pošto za menoj, naj pridem nazaj, a tja bi se ne bil vrnil za ves svet.

Tako mi je ta mesec šinila v glavo misel, da bi pogledal enkrat tudi na to stran. In sem jo veselo prigodel sem do Slivnice in do vaše hiše, mati, ki ste mi prva zopet rekli, naj se malo odpočijem. Pa me je že zopet hotel ta človek tu gori pognati naprej... In Bog ve, ali se mu še ne posreči...«

Šilarica je ves ta čas molče poslušala dolgo Martinovo pripovedovanje in le na obrazu kazala, kako se ji zdaj smili,

kako se ji zdaj prav zdi, da je tako napravil, ali kako se čudi, da so ljudje tako ravnali ž njim; pa je le v loncu, kjer se je kuhala večerja, včasih pomešala, potem pa zopet naprej pletla svoje nogavice. Zdaj šele, ob zadnjih Martinovih besedah, se je vsa zganila in je odločno izpregovorila:

»Ne bo se mu ne posrečilo! Stara Šilarica ni tisti tvoj neumni Juri, ki bi hodil k Močniku po dobre svete. Dokler sem jaz tu, te nihče ne prežene! . . . In potem tudi ne!« je pristavila malo tiše.

A kakor da ji je žal, ker je rekla tako besedo, je umolknila. In potem je zopet s prejšnjim glasom vzdihnila:

»Veliko si jih že doživel, siromak, veliko hudih in malo dobrih. Bog daj, da bi bilo vsaj od sedaj naprej bolje zate!«

»Bog daj!« je zavzdihnil Martin.

V tem hipu je zazvonilo avemarijo in oba sta se pokrižala in tiho molila.

5. Martin se preobleče.

Drugi dan je bila nedelja.

Martin je začel že na vse zgodaj pripravljati vse, kar je bilo potreba. Zakaj pričakoval je še veliko več ljudi, nego jih je bilo danes teden. In čeprav se je še malo obotavljala, je Šilarica le kupila toliko mesa, kolikor je on rekel. Dosti je bilo, da je spomnil Močnika, pa je primaknila še srebrnjak.

»Pa kaj ne, da lahko ljudem že obečam, da bomo imeli do danes teden že novega vina?« je vprašal tako-le mimogrede, ko je rezal meso v kozice. »Ne bi rad imel ljudi za norca, če ne bo nič. Le pomislite, kako bo Močnik skakal, če izve, da sva šla po novo vino v trg. In staro je tako že na koncu. Kar ga pa še je, ga bom jaz z novim tako popravil, da ne pojde nič v izgubo.«

Tudi do tega jo je spravil, da je šla k zadnji sveti maši. Izgovarjala se je nekaj, da ne more zaradi dela in ljudi; a Martin ji je pobil vsa ta njena opravičevanja. On da bo šel k prvi, medtem pripravi vse ona; potem pojde pa ona, in opravi vse on. Naj le gre, da je ne bodo ljudje opravljali — baje Močnik ljudi tudi s tem šunta, da ne smejo k njej, ko je taka judinja, ki se cerkve izogiblje.

Ko se je starka potem gori v svoji čumnati opravljala, se je sama čudila, kako da tega človeka vse uboga.

Tudi s tem se je zopet ukvarjala, kakor vsako noč, predno je zaspala in večkrat še čez dan, ali je prav naredila, da ga je tako vzela v hišo ali ne. Pa ni mogla priti do nobene jasne misli. Vse je bilo, kakor da je bilo tako prav namenjeno: prišlo je samo od sebe in tudi, če bi hotela zdaj kaj proti temu storiti, bi ne bila vedela, kako naj začne. Pa naj bo v božjem imenu, saj bo še zmerom čas, če bo videla, da kaj ne bo prav. Na vsak način je danes zopet polna hiša ljudi, in iztržila je že dosedaj več, nego največji praznik v letu ves dan.

Po deseti maši je privrelo toliko ljudi v hišo, da je bil nabito poln tudi novi prostor. Vse je hvalilo Martina, da je tako dobro priredil, on pa jim je hitel zatrjevat, da bo sčasoma še vse bolje; samo malo potrpljenja naj imajo, ko je gospodinja nekoliko trda za denar. Ali dobrega vina da bo preskrbel že do prihodnje nedelje; in tudi malo piva da bosta vzela.

Ko je pa tako tekal sem in tja in stregel in govoril, je pogledoval ves čas ven na trg, kjer so stali ljudje v večjih in manjših gručah. Posebno še je ogledoval fante. Zakaj to je videl tudi danes, da ni niti ene fantovske družbe pri njem; in to mu ni bilo po volji. Vedel je, da mož pojé, popije svojo merico in potem gre, dobiček pa je le pri veseli mladini, ki ima navado posedeti. In odločil se je, da ne bo nehal, dokler ne privabi mladeničev vsaj iz ene vasi k sebi. Potem pojde že samo naprej, si je rekel.

No, da se ne sme zanašati na mladeniče iz Slivnice same, vsaj ne za sedaj, to je Martin že ta teden spoznal. Bili so videti, če ne oholi, pa vsaj zelo ponosni ljudje. In nazadnje je tudi razumel, da ti borni Šilaričini prostori niso za družbo, ki se šteje za nekaj boljšega. Kakor so mu pravili, jih je učitelj poučeval v petju že peto leto, in v tem času so se bili nekako odločili tudi od mladeničev iz drugih vasi v fari. Seve, če so hoteli ubrano peti, so morali biti v svoji posebni sobi, in Močnik jim je zaradi učitelja in svojega sina, ki je bil tudi pevec, rad odstopil spalnico.

Fantje iz drugih vasi in možje so se potem porazdelili po ostalih prostorih. Martin je izvedel, da med pevci in drugimi fanti sicer ni ravno napetosti, a nekoliko za malo da se tem zadnjim že zdi, ko se oni postavljajo nekako nad nje. Pa da je nekaj mladeničev, hlapcev in takih,

tudi iz Slivnice same, ki niso pevci in se ti družijo bolj s stranskimi mladeniči.

To vse mi bo še prav prišlo, si je rekel Martin. A za zdaj le potrpljenje in opreznost!

Še to je bil Martin že doslej opazil, da v vsej vasi Slivnici sami za njega skoro ni prijaznega obraza. Toliko da so mu odzdravili, če je spomnil Boga ali voščil dober dan, a vsak ga je od strani pogledal. Pa tudi to je Martin razumel in jim ni zameril. Kaj pa sem jim nazadnje? si je rekel. Človek, ki je prišel bos in s harmoniko čez ramo — godec, počestni potep in pol norca! Ampak potrpljenje, potrpljenje! je ponovil.

Samo Matijček se je kazal prijatelja tudi njemu. In Martin je izprevidel, da se je tudi motil, če je imel Matijčka za pijančka. Bil je bolj postopač, ki je iskal ljudi brez dela, da je ž njimi modroval. Tudi pri njem je stal skoro po ves dan, ko je prirejal novo pivnico. In iz njega je Martin polagoma tudi vse izvlekel, kar se mu je zdelo potrebno vedeti. Posebno tudi, kar se je tikalo Močnikove družine. Zakaj Matijček je zahajal tudi gor in mu še mar ni bilo za strupene opazke radi njegovega prijateljstva s Šilarico. »Saj ni taka ne, kakor bi vi radi!« jo je branil. In od srede sem je še pristavljaj: »Ta novi pa, ta Martin, je tak ptiček, da bo vam še vsem podkurill!« In se je zadovoljno in zvito smejal v svojo sivo brado.

Predno se je Martin odpravil s Šilarico kupovat vino, je poslal Matijčka po četrtinko Močnikovega. Pa naj za božjo voljo ne pove, za koga je.

Martin ga je potem počasi pokusil.

»Ni slabo, preveč dobro pa tudi nel!« je odločil in ga je spravil. »To vzamemo s seboj!« je rekel.

Potem si je preskrbel še voz. Za vse druge je vozil Močnik, če je bilo treba spraviti kaj iz trga — on je moral stopiti k človeku gori za vasjo, ki je imel neko polomnjeno vozilo in staro kljuse.

»Tudi tu se bo dal zaslužiti kak krajcarček!« je pre-mišljeval Martin, ko se je vračal. »Sena imamo, ovsa tudi; iz ene kleti bi se dal brez stroška napraviti hlev — le potrpljenje!«

V pondeljek in torek je še hišo od zunaj pobelil, da je takoj dobila bolj prijazno lice, v sredo pa sta se s starko odpeljala v trg, kamor je bilo peš tri ure hoda.

V trgu je imela Šilarica opravka najprej na davkariji.

To je bilo Martinu kakor nalašč, da se je mogel skrivši splaziti k vinskemu trgovcu.

In povedal je možu v kratkih besedah, kdo in kaj je on, in kako je zdaj s Šilarico. In potem je izvlekel četrtnko od Močnika in je vprašal, če ima še takega.

»O, imam,« je odgovoril trgovec, ko ga je samo pogledal. »Tega jemlje vedno Močnik.«

»Vem. Nam daste boljšega! Pokažite!« je rekel Martin. In potem je pokuševal sode po vrsti, dokler ni izbral. »To belo in to črno vzamem,« je rekel. »Po čem pa bo?«

Trgovec je povedal. »O!« je vzkliknil Martin in potem sta se začela pogajati. Trgovec je bil trd, on še bolj; a nazadnje sta se pobotala, ker je eden hotel kupiti, a drugi prodati.

Zdaj pa, ko sta se v vsem že pogodila, je Martin naprosil trgovca, naj reče starki to ceno, a potem naj popusti na njegovo prigovarjanje za tri goldinarje pri hektolitru. To razliko pri hektolitru mu on zdaj takoj plača, a gospodinji tega ne sme povedati, ker da on to iz svojega. Starki se bo dobro zdelo, da tako po ceni kupi, ko je trda za denar, on, Martin, pa da rad toliko potroši iz svojega, le da bo pijača dobra in da pride gostilna na dobro ime.

Trgovec, ki je vse razumel, se je zasmel.

»Vi ste pa ptiček, kakor se mi zdi. Vi se boste tam gori še vgnezdili,« je rekel.

»No, kaj se potem prepirate z menoj za vsak groš!« je naglo obrnil Martin. »Le predragi ne bodite, pa ga bomo speljali še marsikak sod tja gor po tej cesti. Zakaj drugače, veste, jih je meni malo treba, da se odpravim kar naprej v Gorico ali na Vipavsko, v Brda, v Istro, in kupim naravnost od kmetov!«

Trgovec ga je malo prestrašeno pogledal in ga hitel mirit. Ali Martin ga je samo še prosil, naj mu pomaga pregovoriti starko, da vzameta tudi še nekaj zabojev piva v steklenicah, in je potem naglo odšel.

Počakal je še malo pred davkarijo, in ko je Šilarica opravila, sta odšla k trgovcu. Tam sta se ta in Martin pozdravila, kakor da se nista še nikdar videla, in celo pogajanje in barantanje se je začelo iznova.

Pri tem sta oba tako hitela govoriti, da starka ni prišla do besede. Ona bi bila hotela reči, da vzame najcenejše vino, da ga rabi le ene vrste in le en sod; a predno se je mogla oglasiti, je bila kupčija sklenjena, in trgovec je povedal račun.

Zdaj šele sta jo pustila zastokati, da je to preveč denarja, da toliko še nima ne, da toliko vina dve leti ne potoči, da se bo vse izpridilo in Bog ve še kaj. Ali trgovec ji je že dopovedoval, da je boljše vzeti malo več, ko je cena še taka in raste vsak dan. In komaj je nehal trgovec, je začel Martin; če je nehal Martin, je začel trgovec. Nazadnje je bila vsa zmešana in je s trepetajočimi rokami odprla denarnico. Trgovec ji je popustil pri vsakem hektu še goldinar, in tako se je vsaj malo potolažila. Saj je sama vedela, da vino res ni predrago in da je dobro — samo toliko potrositi jo je bilo groza.

O pivu pa vseeno ni hotela slišati. Tedaj jo je Martin zaprosil, če ga sme vzeti vsaj za svoj denar. In na to je nazadnje pristala.

»Vidite!« je rekel Martin. »Toliko sem plačal. Toliko si bom tudi obdržal, ko potočim — vse drugo pa odštejem vam, ker v vaši hiši ne maram delati dobičkov. Meni je le, da našega ljubega soseda tudi s tem malo poščegečem.«

»Ej, ti pa tudi vedno le na to misliš,« se je starka zadovoljna nasmejala, in zopet je bilo vse prav.

* * *

Ko sta prišla Martin in starka domov, je videla vsa vas s sodi težko naložen voz. Tudi gori pri Močniku je bil nekdo za zavesami pri oknu.

Potem so zložili in nastavili, in je tudi Matijček pridno pomagal. Matijček je veljal v vasi za človeka, kateri pijačo najbolje pozna. In Martin je vedel, da bo njegova navdušena pohvala šla od ust do ust. »Takega še ni bilo v Slivnici!« je Matijček kratko razsodil.

Martin je potem šel v svojo čumnato in je razvezal velik zavoj. Dve novi obleki, že narejeni, sta bili notri, ena za vsak dan, ena za praznike. Martin se je oblekel v prvo in je šel potem dól.

Starka je ostrmela, ko ga je zagledala. Saj je bil skoro gosposki!

»Vidite, mati, doslej je bilo primerno, da se je ubogi godec potikal razcapan po svetu, vam pa ne maram delati sramote. Tako bo tudi bolje za našo obrt,« se je nasmehnil. »In tudi tisto bi vas prosil, da nobenemu človeku ne pripovedujete, kar sem vam povedal o svojem dosedanjem življenju. Bom že jaz sam kako rekel, kakor in kadar se mi bo zdelo. Vi recite, naj mene vprašajo, pa bo.«

Takoj popoldne se je nekam napravil, rekoč, da bo že potem povedal, kje je bil, če se mu posreči, kar namerava.

In odšel je v največjo podružniško vas. Matijček mu je bil povedal, da tam pri Korenu točijo žgano pijačo in da je Korenov Miha nekak komandant vseh fantov, ki niso v pevskem društvu.

Martin se je napravil, kakor da je prišel po opravku. Vedel je, da žganja na debelo nimajo na prodaj in zato je vprašal po njem. Potem se je spustil z domačini v pogovor. Rekel je marsikako šaljivo in je dal tudi razumeti, da on pravzaprav ni godec po poklicu, in da si je prišel s harmoniko čez rame le malo ogledat te kraje, ako bi bilo kaj primernega zanj, ko je imel že prej trgovino na Kranjskem, pa je radi neke jeze vse skupaj pustil. No, pa je videl, da bi se dalo s Šilarico začeti, ko je samo še ena gostilna v tako velikem kraju. Močnik da se seveda jezi in da ga je hotel dati odtirati celo z orožniki, dosegel pa je le to, da prihajajo gospodje zdaj rajši k njemu. Pa naj pride no Miha v nedeljo pokusit njegovo novo vino — tudi on bo dal za kak liter.

In ko je Martin videl, da se je bil dovolj prikupil in da domači govore vse bolj spoštljivo ž njim, in ko mu je tudi Miha obečal, da pride, se je naglo odpravil.

* * *

Pa niti ni bilo treba čakati do nedelje na ljudi. Že isti dan in potem več in več naslednje dni so prihajali, pokušat novo vino. In ta in oni ga je vzel mero tudi domov, češ, da ima bolnika; ali pa s kakim drugim izgovorom.

»Boste videli, mama, da pojdeva po novo vino, predno bo štirinajst dni. Močnik bo iz svojega pa ocet pridelaval,« se je smejal Martin.

»Jaz že ne pojdem več,« je zagodrnjala starka. »Kar sam boš šel, saj znaš barantati ko kak žid.«

»Tudi tega je treba, mama, tudi tega. Bom šel pa sam, zakaj pa ne!«

V nedeljo se je le gnetlo ljudi, da je celo Martin komaj dohajal. In prvič po znabiti petnajstih letih se je oglasilo iz Šilaričinih oken fantovsko petje. Mladeniči so sedeli za dolgo mizo v novi pivnici, drugi ljudje v drugi sobi; ali pa so tudi le kar stali, kjer so dobili prostora. In zunaj v kuhinji so se stiskale ženske, ki imajo vero, da

jim je dobro črno vino pravo zdravilo. Nove velike kozice in novi veliki lonci so se naglo praznili, in Šilarica je že kmalu popoldne začutila težo globoke malhe pod predpasnikom, kamor je spravljala denar.

Ljudje so ves čas gledali Martina, kako se vrti. Mnogim se je dopadalo vse, kar je napravil in kar je rekel. Bili so pa tudi taki, ki se jim je zdel kakor pojatelj in ki jim ni šel k srcu. Ali nazadnje so se čutili le počaščene, ako je skoro ponižno in vendar tudi trdno vprašal, kaj bi še želeli in s čim bi še mogel postreči.

No, kar se žensk tiče, ga niso mogle prehvaliti. Pa je znal tudi vsaki kaj povedati, da jo je pogrelo okrog srca; ali da ima očke ko srnica — pa čisto tiho, da niso druge slišale — ali da se smeje ko zvonček, ali da ima lepo ruto, ali da je njen sin raven kakor smreka.

»Škoda da nimate še štacune in da je treba po blago gor k onim hoditi,« mu je rekla ena potih.

»Vse še pride, vse še pride«, ji je odgovoril Martin ravno tako.

* * *

Tako je Martin ob vsaki priložnosti napeljeval »vodico na svoj mlin«, kakor je govoril. In bolj ko so se vrtela kolesa in več ko je bilo moke, to se pravi zaslužka, bolj je hitel.

In videl je vsak dan bolj, da pojde. Ali ni napravil Močnikov sin še te neumnosti, da je tisto nedeljo, ko so bili fantje prvikrat pri Martinu, počakal na cesti Korenova Miha in ga surovo napadel, zakaj hodi sam in vlači fante k temu pritepencu? Tega fantje pa že niso mogli trpeti, da bi jim kdo ukazoval, kam naj gredo in kam ne. In kakor bi bili drugače že drugo nedeljo šli spet k Močniku, pa naslednjo morda spet k Martinu, da ne bo zamere ne tu ne tam, so se z Močnikovim tako skregali, da jih ni smel pričakovati nikdar več.

Samo v eni stvari se je zdelo celo Šilarici in Matijčku, da se bo Martin ljudem zameril in si vse dosedanje vspehe skazil: neko noč, ko so pivci ostali do desetih zvečer, jim je Martin rekel, da bo zdaj dovolj in da bi bilo prav, ako gredo spat. In ko niso hoteli oditi, jim Martin kar pijače ni hotel več dati. Da morajo vsi zgodaj vstajati in da brez počitka drugi dan ne bodo za nič, ne oni ne on. In da tudi postava tako zapoveduje.

Kdo je še v teh krajih kdaj slišal o takozvani policijski uri! Ljudje so pili, dokler so hoteli, in pri Močniku pogostoma tudi po cele noči.

»Pri nas pa tega ne bo!« je Martin trdno odgovoril. »Ne rečem, da ne bomo včasih tudi malo zategnili, če bo kaka posebna priložnost; ampak danes je navadna nedelja in jutri navaden pondeljek.« In tudi, ko so mu grozili, da jih ne bo nikoli več, se ni pustil omehčati. Ob pol enajstih so bila vrata zaprta.

»Pijanec zameri, jutri pa mi bodo ljudje sami hvaležni,« je odgovoril Šilarici, ko je nekaj mrmrala. »In ni treba, da bi mislili, kakor da je tu kak brlog za barabe, in da vsak lahko ukazuje. Boste le videli, da ne bo škode!«

»Delaj, kar hočeš,« je zagodrnjala starka precej nevoljna in je odšla po stopnicah.

No, pa je kmalu sama videla, da je imel Martin prav. Še pohvalili so Martina radi tega tisti ljudje sami in so prihajali v hišo kakor doslej. »Če si kaj vtepe v glavo, je pa le trden,« so začeli nekoliko čudeč se govoriti.

Pa sploh, — kak človek je to? so se zopet vpraševali in zopet zdvajali nad njim. Ali je bolj kmet ali gospod? Ali bi mu rekel vi ali ti! Ali je res tako prijazen ali je samo navihan? In kako čudno je govoriti ž njim! Vse te izprašuje: kako bo z letino, kako pa kaj žena, ali je zdrava, ali so otroci pridni v šoli? In vendar se ti zdi, da te že ne poslušša več, ko mu odgovarjaš in da mu je veliko bolj mar, ali boš ukazal še pol litra, kakor kako je s tvojo ženo in tvojimi otroci... Hudiman ga vzemi — zvit je videti ko kozji rog in najbolje je, da mu nisi ne prijatelj ne sovražnik!...

6. Martinov krstni dar.

Tiste dni se je bilo zgodilo v Slivnici, da je prišlo doli v revni koči ob vodi pod vasjo ubogo dete na svet, ki ni imelo očeta. Ljudje so nekaj dolžili Močnikovega sina, ali ženska pa njena mati sta trdovratno molčali.

Naj je bilo pa tako ali tako — vsekakor je dete zdaj že tretji dan čakalo krsta. Ne samo, da je ob takih prilikah že na splošno težko najti botrov, sta bili ženski na tako slabem glasu, da se je vsak otresel, kogar sta prosili.

O tem je izvedel Martin.

»I, če vzamejo mene za dobro, bom pa jaz za enega,« je rekel Matijčku.

»Ti? Kje boš pa botro dobil?« se je zasmel Matijček.

»Če ne bo druge, bo babica — otrok bo le imel vsaj enega pravega botra. Sicer pa . . . mogoče, da bom le tudi botro našel.«

In lotil se je takoj stare Šilarice.

Ta ga je skraja le debelo gledala.

»Kaj te luna trka, da se v tako mešaš?« ga je vprašala.

»I nič me luna ne trka,« se je nasmehnil Martin in je resno nadaljeval: »Vidite, mati, na tisto mislim, da sem bil tudi jaz taka sirota, in da so mene ravno tako zaničevali, še predno sem bil pravzaprav človek . . . Kaj pa je ta ubogi črviček pravzaprav kriv? Dajva no, mati, napraviva to dobro delo! . . . In če je imel oni Močnikov tu gori res kaj opravka vmes, ga bo še toliko bolj peklo, da so ravno njegovi sovražniki pokazali usmiljeno srce . . .«

To je morda tudi odločilo. Zakaj proti večeru mu je starka naročila, naj pošlje po babici Gomilarjevim — tako se je pravilo ženskama — pošto, da bosta onadva, ako jima je prav.

In drugi dan je bil krst. Otroka so prinesli že na vse zgodaj v hišo, a Martin je nalašč zakesnel, da so šli v cerkev šele proti koncu maše, ko je bila vsa vas na nogah.

»Koga nas je sram?« je rekel. — »Dobrih del ni treba kazati, a tudi ne skrivati!«

In nalašč je odgrnil otroka vsakemu, ki ga je hotel videti. Ali revče je imelo grdo nagrbančen obrazek in je bilo čez vse slabotno in šibko.

Martin se je moral sam pri sebi smejati, da naj bi bil ta nosek med dvema napihnjenima ličkama pod zaprtima očescema »čisto Močnikov Peter«, a dobro se mu je le zdelo, da ljudje v svoji smešni hudobnosti tako govore.

Pri krstu se je Martin lepo in moško postavil. Komaj pa je gospod župnik odšel v sakristijo, je že imel velik svetel tolar v rokah in je rekel:

»Ta tolar je zdaj otrokov za spomin na botra. Da se pa kam ne izgubi, ostane zaenkrat še pri meni. Ali od desetega leta naprej lahko pride otrok, kadar bo hotel, ponj in mu dam še deset od sto obresti nanj, kakor da mi ga je bil posodil; če bi pa umrl prej, mu jaz poskrbim pogreb. Le če bi se zgodilo, da bi odšel jaz iz teh krajev, izročim

denar otrokovi materi, da ga bo ona hranila. Povejte ji to! Zdaj pa gremo malo k nam!»

In pogostil je babico in staro Gomilarico, da se nista mogli prehvaliti; babica je rekla, da se ji še pri bogatih krstih ni tako dobro godilo. Pa še za hčer je dal Martin Gomilarici nekaj s seboj.

In potem je večkrat pogledal h Gomilarjevim in nikdar ni prišel prazen.

Ko se je pa videlo, da je deček bolj in bolj bolehen, je Martin nekoč celo zdravnika, ki se je pripeljal skozi vas, poslal na svoj strošek dol. No, doktor je prinesel tako vest, da je otrok podvržen božjasti in da bo le siromak, tudi če bo živel.

Od takrat je Martin še bolj pogostoma poslal ali pa nesel za otroka kak majhen dar.

In ko je potem Gomilarjeva deklina nazadnje le odprla usta in na Martinovo dolgo prigovarjanje izdala Močnikovega Petra, je Martin prevzel tudi sodnijsko jerobstvo nad otrokom; in ni odnehal prej, dokler stari Močnik ni odštél za sina precejšnje svote, ki je bila na sodniji položena za otroka.

Sovraštvo Močnikovih do Martina se je seveda le še povečalo, ali ljudem se je Martin s tem bolj prikupil nego ne. Zakaj čeprav so bili drugače vsi za Močnika proti njemu, in akoravno Gomilaričinih ni nihče maral, je človeška narava le taka, da jo veseli, če se komu kaj neprijetnega dogodi. In da je bilo tudi Močnika, ki je hodil kakor star petelin po vasi, enkrat pred svetom malo sram, mu je vsak po pravici privoščil. Bili so pa tudi taki, ki so rekli: »Res, da deklina ni nič prida — otrok je le nedolžen; in prav je, da ga čaka kak krajcar na sodniji. Vsaj občini ga znabiti ne bo treba rediti — ko je zanj preskrbel župan...«

7. Martin na svojem.

Na deželi je hvala Bogu že še tako, da so gostilne polne le ob nedeljah in praznikih, čez teden pa večkrat po cele dni ni človeka blizu. Kvečemu da stopi kdo zvečer bolj na pomenek nego na drugo v kuhinjo; ali pa da pride mimo popoten človek, izpije merico vina, pojé kos kruha in gre naprej.

In dasi je Martin prav iskal dela — saj je prebelil in preslikal že vso hišo, lepo prebarval vse rožance in

okvirje pri oknih, preuredil vso klet, da je bila vsaka stvar na svojem mestu, prekopal in presadil ves vrt okrog hiše, da je bilo zdaj prejšnjo podrtijo kar prijazno pogledati od zunaj in od znotraj; čeprav se ni branil ne metle ne lopate, ne peska ne cunje, da se je vse svetilo po hiši; in dasi je bilo tudi zunaj na njivah in na polju vse sproti podelano in pospravljeno, pa je nasadil Martin in nacepil še cele vrste sadnih dreves — časih se je le zgodilo, da mu je zmanjkalo vsakega posla, in da sta s starko sedela praznih rok za ognjiščem. Saj je tudi njej odvzel dela, kolikor je mogel, in bi bila skoro lahko ob delavnikih le nogavice pletla.

In zdaj je teklo že leto, kar je bil Martin prišel v hišo. Pa še vedno se ni upal starke lotiti, da bi se mu bila izpolnila njegova najljubša želja.

Napotil je bil res že večkrat druge ljudi, posebno Matijčka in ženske, naj bi ji vendar toliko kdo rekel, kako bi bilo prav, če bi imela tudi malo štacune, da bi ne bilo treba prenašati Močnikove osornosti, ko takim, ki zahajajo k njej, že skoro postreči več ne mara; ali pa tako slabo, kakor bi se hotel znesti nad njimi. V trg za vsak funt soli človek pa tudi ne more hoditi. Ali vsaka beseda je bila zaman, in starka se je razjezila, če so ji le začeli govoriti o tem. Ali nima že dovolj stroškov, in ali mora izdati res zadnji krajcar, če bi ga tudi imela? Pa je začela naštevati, koliko in kdo je že obubožal na štacuni; in da Močnik tudi toži, kako mu nič ne nese; in vse take stvari, kakor jih najde, kdor hoče.

Ljudje so potem povedali Martinu in tudi on je molčal, ker se je še zmerom bal, da se ni dovolj utrdil pri njej . . .

Ko sta pa zdaj že dva dni zopet tako-le brez dela pri ognjišču sedela, se je odločil, da bo poskusil, pa naj bo, kar hoče.

»Mati!« je začel počasi. »Zdi se mi, da bom moral zopet po cesti naprej . . .«

Pogledala ga je začudivši se in prestrašena in ni vedela, kaj bi rekla.

»Pa saj vidite, da ni dela za dva,« je sam odgovoril na vprašanje v njenih široko odprtih očeh.

»Če ga ni danes, ga bo pa v nedeljo spet. Kaj se moraš res zmerom vrteti kakor vrtavka? Zakaj pa tudi meni vsako delo pobereš, da mi še pometati ni več treba?«

Videti je bila bolj in bolj huda.

Martin se je zasmeljal in je rekel:

»Glejte jo — saj ravno zato pometam, ker nimam drugega dela. Pravijo, da so se v neki kanceliji v Ljubljani, kjer niso imeli nobenega dela, škrici enkrat celo stepili za neki spis, ki so ga jim od nekje poslali — vsak bi ga bil hotel dobiti v roke, da ne bi pozabil pisati. Tako se bova tudi midva za metlo še stepala.«

»E, kdo se bo s tabo tepel, motovilo!« se je jezila starka, čeprav ji je šlo malo na smeh. Potem pa jo je naenkrat spet res jeza prijela in strupeno mu je rekla:

»Pa zdaj bi hotel iti, ko sem se ga že privadila? Prej si se moral spraviti, takoj drugi dan — mar mi je bilo! Saj sem bila vse življenje vajena samote. Ta je res lepa: se pritepe kakor pes in — — —. Pa je tudi prav tako: psa bi človek prvi dan zapodil; če ga pa prvi dan ne zapodiš, se privadi hiši in — — —«

Tu se je Martin glasno zasmel:

»Je že dovolj, že, mati! Že vem, kaj hočete reči. In čeprav ta primera s psom ni preveč prijazna, ste jo vendar zadeli. Če jo tak pes zopet naprej odkuri, pa je človeku še hudo za njim, kaj ne? Bom vam pa rajši kar povedal, kam je ta pes taco molil, ko je rekel, da pojde: pogledajte, mati, po štacuni se mi toži . . .«

»Po štacuni . . .?« je zastokala starka.

»Po štacuni, da, mati,« je potrdil Martin. »Saj sem spustil že tega in onega nad vas, ali je še vsak odletel. No, zdaj sem si rekel: jo bom pa kar sam prijel . . .«

»A, torej ti si jih pošiljal k meni . . .? Saj se mi je zdelo!« je mrmrala starka in je gledala v tla. »Ampak sem mislila, da si vendar preveč pameten, da bi govoril take neumnosti, ko veš, da ni mogoče . . . Kam pa bi jo ti hotel spraviti, tisto tvojo štacuno, ko sam vidiš, da že tako nimamo kam stlačiti ljudi . . .?«

Martinu so se zabliskale oči, ker je že upal, da je najmanj na pol poti, ako starka že vprašuje, kod misli prostora dobiti.

»O, za to pa ni lažje reči!« je vzkliknil. »Ali ni naprej tja po vrtu dovolj prostora?«

»Kaj, zidati bi hotel . . .?« se je ustrašila.

»Eh, kaj zidati! Kako zidanje je to? Par pedi temelja skopljem sam; potem spravim nekoliko vozov opeke in korcev iz opekarne v Škrilju sem; potem vzamem za pol tedna starega Košutnika, in še Matijček bo malo pomagal, da denemo tisto opeko drugo na drugo — v štiri-

najstih dneh je vse končano. Stalo ne bo mnogo čez stotak ali pa še ne. Klopi in police stešem sam, lesa je tam na Novini dovolj. Sicer lahko napravim vse iz svojega denarja, če je vam tako bolj prav...«

»Kje je potem pa blago? In kaj misliš prodajati?« je vprašala starka po kratkem molku in gledala ves čas v ogenj.

»Vsega po malo, kakor ima Močnik. Skraja manj, potem zmerom več. Malo kave, sladkorja, soli, riža, sploh jestvine; zraven tudi nekoliko blaga za ženske in moške obleke, robce, dežnike in tako... Na to se še posebno razumem. Tudi to bi kupil vse za svoje, ako ne marate vi. Ampak če bi mi hoteli dati kakih tristo goldinarjev, bi lahko začel že bolj na veliko... Vrnem jih vam iz prvega skupička tristopetdeset v enem mesecu ali pa bova imela dobiček skupaj, kakor vam drago. Če hočete dati seveda vse vi, kakih tisoč goldinarjev, poberete tudi ves dobiček vi sami...«

Ne, tistega starka ni hotela, da bi dala vse sama. Da tudi nima in tako naprej. Ali nekaj da bo že pomagala, če bo videla, da je stvar pametna... Sploh pa naj napravi, kakor hoče, ko vidi, da je doslej še zmerom njegova obveljala.

* * *

Martin je bil vse, kar je bilo treba, že preje natihoma pripravil, ker ni nikdar dvomil, da bo pri starki le pretolkel prej ali slej. In zdaj je lahko brez odloga začel. Pa če ne v štirinajstih dneh, v enem mesecu je stalo tam, kjer je bil prej vrt na cesto, prav čedno prizidje. Martin je mislil na to, da bo spravil ob nedeljah noter lahko tudi precej pivcev in je napravil ves prostor obširen in svetel.

Bil je tudi že lansko leto dvakrat v mestu, da bi povprašal velike trgovce, kako in koliko bi mu dali na up, če bi začel tako in tako trgovino. Prvikrat so mu rekli vsi, da morajo šele malo poizvedeti, kak človek je; in da naj se vrne čez nekaj časa. Poznal je trgovske običaje in se ni ustavljal; samo to je prosil, naj pustijo Močnika na miru, ko bi o njem le slabo pisal. No, ko je prišel zopet, mu je veletržec za jestvine odkrito povedal, da je pisal nalašč tudi Močniku in da iz tega popisa še najbolj vidi, kako je Martin človek na svojem mestu, ko se ga oni tako boji. Bil je tudi pripravljen mu dati do takega

in takega zneska kar na pošteno besedo in podpis. Trgovec za drugo blago je bil bolj trd in je zahteval celo, da mora tudi Šilarica podpisati. Tega pa Martin ni maral in je možu tudi razložil, kaka ženska je starka in zakaj da je ne mara prositi. No, ko mu je Martin pokazal precejšno vsoto v gotovini, mu je obečal tudi ta trgovec, da mu bo dal še toliko in toliko na up.

Vse te priprave je zdaj Martin porabil in starka, ki še vedela ni, koliko se dandanes lahko dobi na samo upanje, se je kar čudila, koliko blaga so Martinu pripeljali. Sama je bila res dala tristo goldinarjev zraven, a zdelo se ji je, da mora biti Martin vendar skoro bogat človek, če se je lahko tako založil.

In videla je takoj v nekaj dneh, da ne bo izgube ne za njo ne za Martina. Kupcev je bilo vedno več. Še iz drugih vasi so počasi prihajali. In Martin je starki lepo in razločno preračunal, koliko bo dobička.

»In vsaka stvar je boljša in cenejša nego pri Močniku,« je rekel. »Da je cenejša, to ljudje že zdaj vidijo, koliko je boljša, bodo šele videli. Poglejte, mati, in tudi dela bo zdaj vedno dovolj: če ravno ne prodajaš, moraš pa blago pregledovati in preštovati, kaj in kdaj bo treba spet naročiti, česa bi bilo še treba, česa gre več, česa manj.«

Po prvih šestih tednih jo je vprašal, ali hoče svoj denar nazaj, ali ga pusti v trgovini. Poštel je denar nalašč pred njo, da ga vidi, in ona se ga je tudi res dotaknila. Potem mu je potisnila bankovce nazaj in je primaknila še novih dvesto goldinarjev.

Tako se je mogel Martin pred upniki lepo postaviti in bi bil dobil blaga, kar bi ga bil hotel. Ali on se je pametno omejil na najpotrebnejše.

* * *

Teklo je h koncu že drugo leto, odkar je bil Martin v Slivnici. Dela je imel zmerom polne roke, a tudi ne toliko, da ne bi mu bilo ostalo kake pol urice, ki jo je presedel najrajši pri starki za ognjiščem.

Med njima se je bilo tekom časa razvilo razmerje kakor med materjo in sinom. Starka je videla, da Martin skrbi za njo, kakor in kjer more; in nikamor ni šel, da bi ji česa ne bil prinesel. Martin pa je bil njej hvaležen, da mu je pripomogla do sedanjega mirnega življenja in da mu

ga potem z ničemer ni grenila. In zdaj je tudi bolj in bolj razumeval, zakaj so jo imeli drugi prej za tako slabo.

»Saj ji niso pustili, da bi se bila pokazala drugače,« je rekel nekoč Matijčku, ko sta govorila o tem. »Mogoče je bila res videti trdosrčna — to veva oba, da denar ne gre rad od nje — ali potem so jo tudi tako razkričali, da se ji ni približal nihče več ne s prijazno besedo ne s prošnjo. Siromak je šel v ovinku mimo njenega praga, in morebiti bi bil šel tudi jaz, da sem prej kaj slišal o njej. No moja — in lahko rečemo tudi njena — sreča je hotela, da nisem slišal in da sem potrkal. Če bi bila res tako hudobna, bi bila odgnala tudi mene. Pa me ni . . . Seveda sem ji znal govoriti morda malo bolj na srce kakor drugi, a tako je tudi treba. Zakaj le srce srce najde . . .«

Samo to je Martinu včasih šlo po glavi, kaj bo ž njim, če bi Bog starko naenkrat poklical . . . Ali pa če bi le prišlo kaj vmes, da bi prenehalo to njuno prijateljstvo . . . Saj je že enkrat poskusil, kaj lahko stori hudoben jezik, ko je moral pustiti trud tolikih let in sramotno oditi . . .

Ne, tega ne bi hotel več doživeti. Nazadnje mu je manjkalo le še malo do tridesetih let in zdaj bi ne maral več iskati iznova svoje sreče po svetu.

Sicer res — vso stvar je bil zdaj že bolj pametno uravnal. Predvsem je bil nalašč začel trgovino na svoje ime: da bi se bila ona spustila v to, ni nikdar verjel in jo je bil vprašal le radi lepšega . . . Tudi vsa naročila so šla na njegov račun. In v postavah učen gospod v mestu mu je rekel, da je za vsak slučaj že prav napravil. Tako je bila štacuna njegova in ne njena in njej je bil dolžan le toliko, kolikor je dala v trgovino, in bi njej ali dedičem to lahko izplačal vsak hip. Res bi mogle nastati sitnosti, ker je sezidal to štacuno na njenem svetu, je rekel oni gospod; ali ker je bila ona s tem zadovoljna, se mu ni treba bati hudega, tudi če bi starka umrla. Vsekakor bi bilo seveda najbolje, da bi tudi to in vse drugo spravila ž njo čim preje na čisto.

To je vedel tudi Martin, da bi bilo najbolje tako. Ali, kako ji to reči? . . . Če bi mogel vse kupiti, kakor od tujega človeka, da. Toda niti misliti ni bilo, da bi se smel s tako ponudbo le oglasiti. Da bi jo pa silil, naj mu da, — pa naj bi bilo tudi šele za po smrti — to se mu je ustavljalo do dna srca.

Ne, le potrpljenje, potrpljenje! je miril samega sebe.

Od tu me itak ne spravi nihče več — korenine so se že prijele . . .

Pa mu je zopet pomagala nerodnost in neumnost drugih ljudi.

Nekoč, ko je bil v štacuni, mu je neka soseda, ki je prišla po malo kave, namignila, da je zunaj v kuhinji pri teti tista njena nečakinja, ki je bila nekoliko časa pri njej in sta se potem sprli. Baje, ker je dekle hotelo, da bi ji teta takoj vse zapisala. Zdaj da je bila nekaj let v Trstu in da je prišla teto prosit, naj bi jo vzela nazaj.

»Tako, tako?« je rekel Martin, a niti žilica na obrazu se mu ni premaknila. In vendar ga je ta novica precej močno pogrela. Če bi ga starka zdaj vprašala za svet, ali naj ono vzame nazaj ali ne, bi ji vendar ne mogel reči, da naj jo zapodi. Tega bi že zaradi ljudi ne hotel, da bi mu ne očitali izpodjedanja; a tudi starki sami bi se morebiti čuden zazdel. Če bi mlada pa v hišo prišla, bi bilo le nevarno, da bi se izcimili kaki prepiri. Ali pa bi ga ženska celo — izpodrinila . . . Kri je le kri . . . In ženska bi gotovo ne imela teh obzirov do njega, kakor bi jih imel on, če bi sam delal na to, da jo teta obdrži.

Ali najbolje bo, da stopim sam ven in potem bomo že videli, kako se obrne, si je rekel in je kupovalko hitro odpravil.

Pogladil si je še lase in pomel roke, kakor človek, ki se pripravlja na borbo, in potem se je odpravil v kuhinjo.

Na eni strani ognjišča je stala starka, na drugi močna, že bolj priletna ženska trdega obraza in srepih oči.

»Bog daj dobro!« je pozdravil Martin, ko je pogledal eno in drugo. Zdelo se mu je, da se ga je starka razveselila, kakor da ji je prišel na pomoč.

»A, to je pa oni, kaj ne?« se je oglasila deklina.

Zdaj je šla Martinu misel kakor blisk skozi možgane: lahko bi preslišal, da je bilo v tej besedi precej strupa in hudobnosti, in bi pomolčal. Ali potem bi bila že tudi priložnost izgubljena. Zakaj če odgovori, kakor bo zdaj odgovoril, potem pride takoj do spora med njima in v hipu se odloči, ali je teta zanj ali za ono. In tudi če je zdaj še za ono, bo deklina gotovo bolj nerodna nego on, ki bo že znal stvar tako zasukati, da se zapletejo noge tej ženski in da bo odletela ona in ne on.

Te misli so ga spreletele in počasi, a bolj prijazno, nego jezno in zato toliko bolj razdražljivo je rekel:

»Kak oni? Kaj hoče ta ženska s tem reči? In kdo je?«
 Deklina ga je srdito pogledala in brada se ji je začela tresti.

»Kak oni, hočeš vedeti? Tisti oni, ki se je pritepel od bogve kod in ki pravijo, da je znal našo teto preslepariti, da bo še ob vse prišla! Zdaj veš, capin, kdo si ti! Kdo sem jaz, te pa nič ne briga!«

Ženska je vse te besede vpila. Martin je bil takorekoč s hrbtom opazil, da stoji tista vaščanka, ki jo je bil ravno odpravil, še vedno za vrati in da prisluškuje. In to mu je bilo ljubo. Imel bom vsaj pričo, kako sem se obnašal jaz in kako ta ženska tu, si je rekel. In oglasil se je zelo mirno:

»Mati, to pa vi razsodite, ali sem se pritepel ali se nisem, ali bom vas ob vse spravil ali ne, ali to žensko kaj briga, če bi vas ali ne! In ali sem capin ali nisem. Jaz se ž njo ne bom prepiral, ker je ne poznam. A po njenem govorjenju bi rekel, da je kaka vaša sorodnica in da se boji, da ji bom jaz kaj odjedel. Vi govorite zdaj, mati, jaz ne rečem nobene več!«

»Oho, kaj vas ima že tako na vrvici, da vam kar ukazuje, teta?« se je zasmejala deklina. Hotela je teto gotovo nahujskati proti njemu s temi besedami. A Martinu je, kakor se reče, že zavriskalo srce, ker je zdaj vedel, da jo je ženska ravno s tem polomila.

In res so se starki zabliskale oči kakor razljučeni mački in vsa tresočča se je zavpila:

»Kdo ima mene na vrvici? Ali se mi pobereš takoj iz hiše, ti capinka ti? Ti, ti si capinka, ne on, ki si se tri leta capinila po Trstu in prišla zdaj raztrgana in lačna prežat na mojo smrt. Ti — —«

Da še malo podžge, jo je Martin prekinil:

»Nikar se ne jezite toliko na njo, mati — saj vidite, da je morala svoje novice, kako vas jaz ob vse spravljam, kje drugod pobrati. Najbrže so jo pri Močniku naučili teh molitvic — — —«

»Naj so jo, kjer so hoteli — ven naj se pobere, ne-snaga! Alo, kar pojdi, da te ne vidim nikoli več!« je kričala starka in celo porinila je nečakinjo ven.

Padlo je še nekaj nelepkih besed med njima, potem so se zaloputnila vrata in v hiši je bilo zopet tiho. Le ostra starkina sapa je pričala, kako se je bila razjezila.

Nekoliko časa sta oba molčala.

Potem je rekel Martin:

»Vidite, mati, nazadnje je škoda vsega tega prepira. Jaz gotovo nočem nikomur ničesar odjesti. Povem vam odkrito, da bi seveda ne videl rad, če bi me kdo za vami preganjal in iz teh prostorov podil; ali toliko, kolikor je vredno, vaši žlahti rad do zadnjega krajcarja izplačam.«

»Kaki žlahti? Kaj blebečeš?«

»I no, zakaj bi pa ne govoril? To ni blebetanje! Če bi se zgodilo, da bi vas Bog vzel, bi prišli vendar vaši ljudje — ali eden ali deset njih, to je vseeno. In da bi z mano ne imeli usmiljenja, to ste pravkar videli. Vse se lahko zgodi na svetu . . .«

»Pa to se ne bo! Saj sem že dolgo mislila, a zdaj bom tudi storila: še jutri pojdeva v trg k notarju, da te zagotovim. Samo do smrti . . .« je pristavila, kakor da se že zopet pomišlja.

»Do smrti želim jaz sam, da ostanete vi gospodinja v tej hiši in nihče drugi!« je hitel nadaljevat Martin njene besede. »Če boste hoteli pa tako napraviti, da me ne bodo drugi mogli več ven poditi, se vam ne bo treba kesati, to vam pred Bogom obečam!«

»Bomo že pri notarju govorili, kako napravimo,« je odgovorila. »A na vsak način tako, da mi ne pride nobeden teh sleparjev več blizu.«

In drugo jutro sta se odpeljala na vse zgodaj v trg. Imela sta tudi nakupiti raznega blaga doli.

In ob devetih zjutraj sta bila pri notarju. Povedala sta vse natanko, kako sta drug z drugim, in kmalu so bili edini, ko je bil Martin z vsem zadovoljen, kar je notar starki na korist svetoval. Na Martinovo posebno željo so tudi zapisali, da je trgovina že njegova, vse drugo pa preide nanj po smrti dosedanje gospodinje. Ako bi iz kakršnegakoli vzroka ne hotela živeti pri mladem, da bi ji moral vsaki mesec v gotovem denarju izplačati — »koliko?« je vprašal notar. »Petnajst goldinarjev!« je odgovorila starka. »Trideset!« je rekel Martin in je pripomnil: »Če Bog hoče, ne bo nikoli treba takega plačevanja, ker jaz bom za mater odslej še bolj skrbel; ali če bi se že moralo zgoditi, potem želim, da bi ne imela le za revno življenje, ampak da bi lahko naravnost gosposki živela. In to je pri nas s tridesetimi goldinarji že mogoče; mene pa tudi ne bo bolelo, če bom moral odšteti vsak dan goldinar.«

»Glejte, glejte,« se je nasmehnil notar. »Takah ljudi pa ni mnogo v teh krajih, ki bi denar ponujali. Ste imeli pa res srečo, da ste popotnika sprejeli, mati!«

In tako so bili vsi zadovoljni in veselega srca sta se nova sogospodarja odpravila iz pisarne.

8. Martin — Potrpljenčkar.

Ko je Martin drugi dan hodil po hiši in je odšel tudi tja na svoje malo posestvo, mu je bilo toplo pri srcu. Zdaj se korenine niso samo prijele, zdaj lahko rečem, da so se globoko v zemljo zarile; in da mi jih noben vihar več ne izruje, je premišljeval.

Ali zdaj bi bilo tudi čas na to misliti, kako bi tudi jaz kaj od življenja dobil. Kaj sem bil doslej? Ubogi hlapec drugih ljudi in vedno v strahu, kdaj me ta ali oni zapodi zopet naprej... Ali je pravzaprav razen te starke kdo govoril z menoj, kakor se govori z enako vrednim človekom? Ali se je kdaj že meni srce res odprlo komu in katero meni? Ali je še posebno že kdaj govorilo z menoj kako dekle kakor govore z drugimi mladimi moškimi, ko se dražijo in smejejo med seboj?...

In vendar tudi jaz ne bom mogel biti vedno sam... je naprej razprejal svoje misli. Ne bi hotel hudobne ženske v hišo že radi matere; ali tudi ona bo vsak dan bolj stara in bolehnata in bo sama vesela, če pride čvrsta ženska roka na pomoč. No, na samo lepoto se tudi ne bom ženil. Za gostilno čeden obraz prav pride; ali glavno je, da dobim dobro gospodinjo in skrbno ženo, ko mi na denar že ni treba več mnogo ali pa nič gledati.

Ampak predno človek pravo zadene, jih je treba vendar več poznati, govoriti ž njimi, jih preskušati in pretehtati. To pa ni mogoče, ako človek ves dan tiči le v štacuni in vidi kvečemu, kako zna ta izbirati le na lepoto, ona že presoditi, kaj je res dobro in trpežno, in kako si tretja izvoli najdražje, a bi hotela potem imeti zastonj. Res, mnogo pokaže že to, kaka je in kaka bo; ali ako jih hoče človek res preštudirati, mora priti tudi drugje ž njimi v dotiko.

Hm, tam v pevskem društvu jih je zdaj že celo nekaj, ki niso ravno preveč trde kmetice in ki bi jih človek polagoma izuril, da bi se znale še v štacuni obrniti. Ampak ne samo radi tega — zakaj bi se ne smel tudi jaz včasih

z drugimi poveseliti, zdaj, ko sem sam svoj gospodar ni mi je najbrže usojeno, v tem kraju živeti in umreti? . . .

Nič, kar učitelju bom rekel, pa naj stori, kar hoče, je odločil Martin. Če me sprejmejo v društvo, je prav, če ne, se tudi ne bom jokal. In če me danes ne, me bodo drugič.

* * *

Kar se tiče obeh gospodov v Slivnici, to je župnika in učitelja, je bil Martin z obema v dobrih odnošajih, a ne da je prišlo ne z enim ne z drugim do kakega posebnega prijateljstva.

Župnika je bil šel že drugi mesec svojega bivanja pozdravit, da ga bo gospod poznal. Stal je s klobukom v roki kar v veži, in gospod je govoril ž njim pač kot s človekom, o katerem prav ne vemo, ne kaj, ne od kod je. Priporočil mu je, naj bo priden in pošten; za to pa, da je Šilarica začela zopet hoditi v cerkev, odkar je on tu, ga je celo posebno pohvalil.

Naslednje leto ga je župnik nekoč kar sam dal poklicati v župnišče. In tu mu je brez posebnih ovinkov povedal, da sliši pritožbe, kakor da on, Martin, ljudi zavaja v pijačo; in tudi njegovo blago da ima take cene, kakor jih more imeti le odmeček; in da se on pravzaprav seveda noče vtikati v trgovske posle, a kakega juda bi v tem kraju, ko so ljudje še neizkušeni, ne videl rad.

Martin je prebledel in je prosil gospoda, naj počaka le trenotek, takoj da bo nazaj.

In res se je Martin vrnil že v petih minutah in je položil cel kup računov na mizo. In začel je razkladati: Po tej in tej ceni je kupil on na primer to in to blago; toliko ga stane vožnja, toliko mora staviti na račun obresti, davkov, potroška za sezidanje štacune, toliko še za to in ono — po tej ceni prodaja, torej mu ostane še toliko in toliko za zaslužek. Ali je to morda preveč? Kaj ne da ne? No, prav! Kar se pa tiče vrednosti blaga, naj gospod pogleda številke. Evo, to blago ima to število, tu je račun, ki se ujema, in tu je košček tega blaga. Ali je tako blago slabo in nevredno te cene? In evo, tu so računi za pijačo. Ko je šel on prvič po vino v trg, je nesel Močnikovo s seboj in je rekel: Tako ima on, meni dajte boljšega! Pa je bilo treba tudi več plačati, prodajata ga pa oba po isti ceni. Naj gospod župnik ne misli, da trpi on popivanje pri

sebi — ob pol enajstih pri njem ni več luči. In naj gospod tudi ne verjame, da se popije toliko več vina v Slivnici, odkar je on tu — kolikor se ga popije več pri njem, se ga popije manj pri Močniku. To je pa samo njuna stvar — župan naj rajši pošteno tekmuje ž njim, kaj da ga hodi vedno tožit. Če bi imel on, Martin, Močnikovo srce in njegov kapital, bi takega začetnika, kakor je on, v pol letu zadušil, pa bi ga nikamor ne bilo treba hoditi opravljat. Naj se gospod župnik njega le nikar ne boji: niti enega krivičnega vinarja ne mara. A tako nespameten pa tudi ni, da bi se ne znal braniti, če oni po vsej sili hoče boj.

Gospod se je skraja resno držal, potem pa se je na glas zasmeljal.

»Saj so mi pravili, da ste ptiček, Martin,« je rekel. »A da ste tak, bi pa le ne bil verjel. Čisto prav pravite — Močnik naj tekmuje z vami, druge pomoči mu ni. Kaj se hoče — tu se takoj vidi, da ste že bili trgovec. Pa nazadnje je celo prav, da se je našel človek, ki ne dela kar tja na slepo.«

In župnik ga je prav prijazno spremil do vrat. In odtlej je govoril z vse drugim spoštovanjem ž njim. Ali kaj pomaga: Martin je bil nazadnje vseeno le tujec; in tisto kar naenkrat tudi staremu gospodu ni mogel postati, kar so mu bili ti ljudje, ki jih je skoro vse še sam krstil in preživel potem ž njimi vse svoje vesele in žalostne dni.

Kar se tiče učitelja, sta si bila z Martinom nekako kakor z župnikom. Po take stvari, ki jih niso imeli pri Močniku, je tudi on, kakor toliko vaščanov, stopil k Martinu, malo postal, se pomenil ž njim vsakdanje reči in zopet odšel. V srcu ga je imel pač za kramarja, ki je prišel; da si tukaj žepe napolni in nekega dne najbrže zopet odide. In ni mu bil niti sovražen, a tudi ne bogve kako naklonjen.

Ko ga je torej Martin, vračajoč se s polja, danes dotekel, mu je prijazno odzdravil, a videlo se mu je, da se mu zdi precej odveč, če se je oni radi njega tako zasopel.

»Gospod učitelj!« je pričel Martin. »Nekaj imam že dolgo na srcu ... Ali prej se skoro nisem upal, ko sem bil vendar le še tujec v tem kraju. Zdaj pa, ko me je, kakor ste morebiti že slišali, Šilarica vzela čisto za svojega, in ko pač lahko rečem, da sem zdaj tudi jaz Slivničan in da tudi ostanem, bi vas, gospod učitelj, le prosil, ali bi me ne sprejeli v svoje pevsko društvo ...«

Učitelj se je ustavil.

»Kaj ste vi pevec, Martin?« je vprašal. »Saj vas nisem še nikdar slišal odpreti ust.«

»Kje sem pa hotel, gospod učitelj? Tisti fantje, ki zahajajo k meni, jo — med nama rečeno — vendar malo preveč hudo režejo. Ampak, ko sem bil v Trstu, sem bil ves čas član pevskega društva »Vila« in pravili so . . . no, ne da bi se hotel bahati — pravili so, da jo pritisnem skoro za dva. Veste, gospod, ko sem slišal tako lepo peti vaše fante in dekleta, pa naj je bilo domače ali umetno petje, mi je bilo zmerom kar hudo pri srcu, da nisem zraven . . .«

Zadnje besede je izgovoril Martin že tako prisrčno, da je prišel učitelj očividno v še večjo zadrego.

»Hm, hm,« je mrmral in gledal v tla. »Hm, kar se tiče mene, verjemite, Martin, da nimam ničesar proti temu. Ali — — —«

»O, že vem, že,« mu je pomagal Martin. »Zaradi onega Močnikovega je nerodno. Ampak gospod učitelj, saj ni treba, da se stepeva, če pojeva skupaj — jaz na enem, on na drugem koncu. In note si tako sam prepisem, kakor sem zmerom storil. Gori k njim pa tudi ni treba, da bi hodil jaz — takrat boste že opravili brez mene . . .«

»Pa da, saj vse prav govorite, Martin . . . Saj nič ne rečem . . . Ali . . . Toda čujte, Martin, ali zdaj utegnete, da greva takoj poskusit. Rad bi vendar slišal, kak glas imate,« se je učitelj naenkrat spomnil.

Martin je za kaj takega seveda utegnil, in odšla sta takoj v pevsko sobo v organistovi hiši, kjer je stal star glasovir. Učitelj je udaril na tipko in Martin je takoj našel glas. Potem je pel škalo gor in škalo dol.

»Joj, kak obseg! In kak glas!« je vzkliknil učitelj, in oči so se mu svetile veselja. »Taki pa ne rastejo na vsakem grmu! Z vami bi pridobil celo solista, ki ga tako pogrešam. O, tu se mora iti Močnikov pa že skrit!«

»Močnikov nima posebnega glasu, sem slišal?« je vprašal Martin pohlevno.

»Ne samo, da nima glasu, ampak tudi ušes nima, da včasih vse skvari . . .« je odgovoril učitelj bolj potihoma; in potem je malo pomislil. »Veste kaj, Martin — drevi imamo pevsko vajo: naj odločijo pevci!« je pristavil hitro.

»Najbolje tako, gospod učitelj!« je pritrdil Martin. »Že sam sem mislil. In potem prosim, mi pridite povedat.

Pa ne bo prav nobene zamere, če ne bo. Kar ni danes, bo jutri. Jaz vedno pravim: Potrpljenje, potrpljenje — s časoma vse samo pride...!»

»O, vam ne pravijo zastonj Potrpljenčkar ne,« se je zasmel učitelj.

»Tako? Potrpljenčkar da mi pravijo?« je zategnil Martin.

Učitelj ga je pogledal in je malo zardel.

»Pa kaj res še ne veste, da so vam že davno izmislili to ime?« se je začudil. »Veste, ker da ste skraja baje zmerom govorili o potrpljenju — potrpljenju — — —«

»Ah to!« se je zasmel Martin. »Pa naj bo, no, samo da so ljudje zadovoljni!«

In zvečer, ko so bili že vsi pevci in vse pevke zbrani, se je učitelj odkašljal in je spregovoril o tem, kolikokrat jim je že potožil, kako potreben bi bil v njih društvu tak človek, ki bi znal tudi sam peti, takoimenovani solist. No, in danes da se mu je sam ponudil nekdo, na kogar bi bil najmanj mislil. Vzel da ga je takoj h klavirju in spoznal, da ima nenavadnega pevca pred seboj; tem bolj, ko se glas seveda še vse drugače razširi v društvu, in sam ne bo nihče pel iz vsega grla. Ta človek pa da je Martin Hribar, po domače Šilar.

Ko je učitelj izrekel to ime, so se v sobi vsi zganili, Močnikov pa je postal rdeč kakor rak in je planil naprej:

»Tega jaz že ne pustim!« je zavpil.

Učitelju je tudi šinila kri v lice, a odgovoril je mirno:

»Kako govorjenje je to, Peter: ne pustim? Tu nimava ukazovati ne ti ne jaz — zato sem vas tudi zbral, da vas vse vprašam za mnenje in da odločite, če že ne vsi ene misli, pa vsaj večina od vas. Jaz sem doslej sicer sam pevce sprejemal in bi bil tako storil lahko tudi zdaj; ali ravno, ker slučaj ni navaden, sem želel, da se prijateljsko pogovorimo. Tako je, Peter, in nič drugače!« je trdo pristavil.

Potem je z mirnim glasom povzel:

»Jaz nočem za svojo osebo ne priporočati ne odsvetovati. Martina poznate vsi. Naj mu reče kdo kar hoče, slabega mu ne more nihče, kdor nima posebnih vzrokov, ki so pa njegova stvar. Mi z Martinom pridobimo vsekakor izvrstnega pevca, to boste sami videli, in se nam ni treba potem ustrašiti nobenega zbora daleč naokrog. Nazadnje bo to le na čast vsej vasi. Martin je sam rekel,

da bo hodil samo pet in da se drugače ne bo silil v našo družbo izven te sobe. Mislim tudi, da tu notri prav lahko prestaneta i dva največja sovražnika pol ure drug poleg drugega. In zdaj razsodite!»

Ne da bi čakal, ali se še kdo oglasi, je udaril Močnikov po glasovirju in vpil, da razbije on celo društvo, ako pride ta potep vanj. On in njegov oče bosta že pokazala! On da seveda takoj izstopi; ampak če bi se prikazali kdaj na njegov prag, da vrže vse skupaj po glavi po stopnicah. In ako je Potrpljenčkar najel gospoda učitelja za svojega advokata, mu lahko vsaj toliko plačajo tudi pri Močniku.

Učitelj je ob teh zadnjih besedah ves prebledel.

Ali že se je zbral in precej mirno je rekel:

»Takih stvari mi ne bo nihče očital! In s tem človekom tu ne govorim več,« je pokazal Petra. »Kar se pa vas tiče, fantje in dekleta, vam rečem le to: Ali gre ta človek ven, ali pa jaz. In to za zmerom!«

»Kaj, mene bo kdo ven metal?« je zakričal Peter, in že je bilo videti, kako da se bo spozabil.

A že ga je zgrabilo deset trdih pesti in ga potisnilo skozi vrata.

* * *

Tako je Martin tudi tu zmagal s pomočjo neumnosti in nagle jeze drugih ljudi.

Seveda o tem ni bilo treba niti razpravljati več, ali Martin pride v društvo ali ne. Pa tudi na njegovo gostilno so bili zdaj pevci navezani, saj k Močniku niti niso smeli več. Pravili so sicer, da se je stari skraja strašno jezil na sina, da mu vse pokvari in da bo nekdanj še beračil tepec in surovež; ali kakor vedno od otroških let sem, mu je dal naposled tudi zdaj prav.

Martin, ki je imel, odkar je bil sezidal štacuno, veliko več prostora tudi za pivce, je nanovo preuredil še izbo; in ako so prišli pevci, je pogrnil bele prte čez vso dolgo mizo. Švigal je še vedno po vsej hiši, ali kadar je bilo treba zapeti, je pristopil in je pritisnil s svojim krepkim glasom.

V štacuni sami je odgradil ličen prostorček za kakih deset boljših gostov, in tako je že lahko prav vsakega sprejel. Zakaj da bi bil poslopje dvigal, kakor so mu mnogi svetovali, ni mogel še misliti, dokler je bila starka

živa. Kako bi ona prenašala to razbijanje po hiši? In kako bi ji bilo težko zapustiti svojo temno čumnato, kjer je preživela že sedemdeset let? je rekel Martin. In zraven tega bi moral zdaj še na dolg zidati; tega pa ni maral, ker ni hotel biti od nikogar več odvisen.

»Potrpljenje, potrpljenje!« se je smeje branil in mežikal s svojimi navihanimi očmi.

S tem, da je spravil pevce pod svojo streho in da se je zdaj shajal takorekoč cvet vasi in fare pri njem, je Martin dosegel, po čemer je bil najbolj hrepenel. In vse to je bilo šlo tako lepo drugo za drugim, tako samo od sebe, vse le po njegovi tihi politiki in pohlevni potrpežljivosti.

Samo nekaj je Martina v njegovi zadovoljnosti motilo. Občutil je namreč, da je med njim in ljudmi še vedno nekaka stena, preko katere ne more ne on ne oni . . . Vse je bilo le bolj mrzlo ž njim, vsaka beseda bolj zaradi lepšega, nego res prijazna, vsak pogovor bolj tuj, nego domač . . .

In vendar je vedel, da to ni od tega, ker ljudem na primer ni hotel denarja posojevati. »To ni nič,« je odgovarjal. »Za onega, ki še kaj velja, je denarja dovolj doli v trški posojilnici — za druge ga pa tudi jaz ne morem imeti . . . In tudi, kar se malih posojil tiče, je zmerom tisto: ne maram, da bi ljudje iz strahu hodili k meni in mislili potem, da jim dajem slabega blaga, tudi če jih postrežem kakor doslej. Preveč poznam to! Kdor hoče, naj pride svoje volje, ali pa nič. Ne rečem, da bi ne pomagal komu z desetakom iz zadrege; ali da bi se to nabiralo — rajši dam zastonj, kjer bom videl potrebo!«

In res se je razneslo, da je neki stari revni za vasjo sam nosil blaga celo v hišo in ji še prepovedal, da o tem komu kaj pove. Tudi šolarčkom je vedno kaj dal, in za novo leto je izročil učitelju cel zaboj šolskih potrebščin za najbolj revne otroke.

Ali do srca ljudem le ni mogel . . . In kakor se je tolažil s svojim »potrpljenjem — potrpljenjem,« ga je včasih le jezilo in mu je bilo hudo, da ledu ne more pretolči.

Pa tudi to se mu je včasih zazdelo, da bi se hotel ta ali oni celo malo ponorčevati iz njega. Tisto, da mu pravijo Potrpljenčkar, mu je bilo malo mar, ko je vedel, kako je to po vseh vaseh navada, da šaljivci radi prilepijo človeku novo ime. Ali da bi kdo iz njega naravnost norce bril, temu je sklenil ob prvi priliki napraviti konec.

Ko so nekega večera vstopili pri njem, že od drugod

malo vinjeni, štirje pevci, ki so prihajali pogostoma k njemu in ki je bil še najbolj prijateljski ž njimi, je kmalu zapazil, da bi si ga nocoj hoteli očitvidno prav posebno privoščiti.

Začeli so tako, da so ga najprej izpraševali, kje je njegova harmonika, da se je nič več ne čuje; in on jim je vljudno odgovoril, da nima časa na to še misliti ne; pa da ga tudi več ne veseli, ker jo je že dovolj dolgo vlačil. Potem so ga barali, ali je res, da se bosta s Šilarico vzela in kdaj, ko je grdo, da tako živita. Tudi to šalo je mirno prenesel in jo je zopet na šalo obrnil. A delal se je nalašč, kakor bi jim verjel, da oni res tako mislijo, ko je opazil, kako se dregajo s komolci. Potem pa, ko le niso nehali, se je navidezno razjezil in jim je z vsem ognjem skušal dokazati, da ima Šilarica vendar že čez sedemdeset let, on pa da bi rad sina dobil. O, pa to je bilo šele nekaj zanje! Dopovedovali so mu, da mu bo Šilarica lahko tudi sina dala, in da se je tak slučaj v teh krajih že dogodil.

Martin je poslušal, se je nalašč neumno smejal in se delal, kakor da verjame, v srcu pa je tiho užival njih neumnost.

Naenkrat so ga začeli za Potrpljenčkarja klicati.

»Kdo pa je to, Potrpljenčkar?« je nedolžno vprašal.

Prasnili so v smeh. I, da njemu nekateri tako pravijo; ali če da za dva litra, da oni sami vsakega pretepejo, ki bi se še enkrat drznil to reči. Sploh: ako prinese dva litra na mizo, bo tega imena za vedno rešen.

»Pa jih prinesem tri!« je rekel Martin vesel. In je z bedastim nasmehom pristavil: »Samo, če bo res pomagalo?« — I, bo, bo, — kar prinese naj!

Vzel je steklenico in se je zunaj pred vrati na tihem radoval nad njihovim nevzdržnim smehom. Za prihodnjo nedeljo da bodo priredili »veliko veselico«, ko bo vsa družba skupaj, so govorili. Saj da še vedeli niso, kako se pusti imenitno vleči. Videti je, da je včasih še premeten, a treba ga je le za pravo žilo potipati, pa se pokaže, kdo je.

Martin je prinesel pijače. Pili so in se krohotali. Bolj ko so postajali oni prebrisani, bolj je bil ubogi Martin neumen.

Ko so vino popili, so mu zopet porinili steklenico.

»Na, Potrpljenčkar, prinesi še!«

»Pa kaj niste rekli, da po tretjem litru ne bom več Potrpljenčkar?« je zajavkal Martin.

»Po četrtem, po četrtem, smo rekli; — kar prinesi,

boš videl, kako bo potem držalo!« so kričali vsevprek in se davili smeha.

Tedaj je Martin vstal, potrkal vsakemu po čelu in mirno rekel:

»Zdaj je dovolj, fantje; tudi nasmejali ste se dovolj. Čas je, da grem vprašat svojo sedemdesetletno nevesto, ali mi lahko da tako brihtnega sina, kakor ste vi drugi.«

Fantje so debelo gledali in so se potem osramočeni pobrali.

Drugo nedeljo pa je visela nad Martinovo gostilno velika deska z razločnim napisom:

»Gostilna in prodajalna pri Potrpljenčkarju.«

Na vse zgodaj je pritekla soseda v kuhinjo in je vsa zasopljena viknila:

»Martin, ali ste videli, kaj so vam obesili po noči nad vrata? Ježeš, ježeš!«

»Tisto sem napravil in obesil davi jaz sam,« je Martin prijazno odgovoril.

»Vi sami? Vi sami! Pa kaj ne veste — — —«

»Vem, vem, da meni tako pravijo. Ime mi ugaja, pa sem se ga še sam polastil. Do jutri ostane tabla gori, da bodo vsi videli!«

Odtlej vsaj za norca imeti Martina ni poskusil nihče več. In tisti štirje ptički so mu bili še hvaležni, da ni nikomur povedal, kako jih je bil nabrisal. Le toliko je prišlo na dan, da so hoteli oni njega, pa je on nje.

9. Martin — snubi.

Kakor je bila pri Martinu že navada, da je imelo takorekoč vsako oko svoje posebno opravilo, tako je bilo tudi pri pevskih vajah: eno oko je gledalo v note, drugo pa je dekleta presoјalo.

Izmed vseh se mu je začela še najbolj dopadati Zalarjeva Marička. Bila je dekle brdke, srednje postave, milih modrih oči, prelepih, skoro res zlatih las in vedno veselega srca. Če se je zasmejala, da so se ji zasvetili zobje in je vrgla glavo prešerno nazaj, je Martinu srce poskočilo. Marička je bila tudi hči zelo spoštovanih staršev ter je imela le enega brata, ki je hodil ž njo k petju; in se je tudi govorilo, da bo imela kak tisočak dote.

Zalarjeva hiša je stala ob cesti kakih pet minut izven vasi na samem. Martinu se je naenkrat zazdelo, da mu je

potreba za zdravje proti večeru ali popoldne nekoliko korakov in jo je redno zavil tja na ono stran. Tam je nekoliko postal, si ogledal hišo, čeprav jo je že stokrat videl, in se je potem obrnil, kakor da mu je nečesa žal.

Nekega dne pa se je opogumil in je vstopil. Zalarjevi so ga zelo prijazno sprejeli in so mu ponudili stol. Posebno s starim sta se jako dobro razumela, a tudi mati ga je hvalila, kako pameten človek da je ta Martin. Zdelo se jima je takoj, da mora imeti nekake namene z Maričko.

Drugi dan ga ni bilo, a potem je prišel zopet. Po sreči ni bilo starih doma; Marička je sedela pri mizi in je šivala. Martin ni hotel izgubljati časa in ji je takoj rekel nekaj lepih besed. Tu pa se je začelo dekle tako smejati, da Martin ni mogel razumeti, kaj ji je, in mu je bilo skoro ljubo, da se je prikazala na vratih mati in se je pogovor obrnil na druge stvari.

Od tistega dne je Martin zapazil, da se je Marička kmalu kam umaknila, če je prišel on; še bolj čudno pa je bilo, zakaj so se dekleta pri pevskih vajah tako hihitala, ko je vstopil on; ali pa tudi, če se je le ozrl tja nanje in mu je obviselo oko na Marički.

Ali tak je bil tudi Martin, da si ni mogel misliti, naj bi bilo to smejanje njemu za slabo namenjeno. Rekel si je rajši, da so mladenke najbrže opazile, kako on Maričko rad gleda, pa jo dražijo. Dekleta je seveda sram in se ga zato tudi navidezno ogiblje.

Ko ji je pa kmalu potem skoro naravnost povedal, kaj in kako misli, je bil njen smeh tak, da ga ni mogel več sebi na dobro obrniti. Ta smeh ni bil niti pameten, niti lep, in dekletu samemu se je videlo, da bi ga rado ustavilo. Vendar radi tega ni bil za Martina nič manj žaljiv, in skoro ostro je vprašal, kaj je neki toliko smešnega na njegovem vprašanju.

»Ne smešno, ampak čudno je!« je spravila deklina skozi hihetanje.

»Pa zakaj čudno?«

Martin je temno gledal, in dekle se je res prestrašilo ter si brisalo od smeha solzne oči.

»Saj sama ne vem, zakaj se mi tako čudno zdi,« se je opravičevala. »Ali če bi me gospod župnik vprašal, bi se nič bolj ne začudila...«

In že zopet oni nespametni smeh!

Martin je užaljen vstal in je odšel. Bil pa je tako

poparjen, da se je komaj upal komu pogledati v oči. Kaj naj to pomeni? Kaj pa je na njem takega, da zasluži tako zasmehovanje? Naj si le bo deklina brez vsake manire in olike, ali čudno je njeno obnašanje le!

Proti večeru ga je premagalo, da se je potožil Matijčku in ga je tudi prosil, naj on poizve, kako je s to stvarjo, in zakaj je Marička njegovo ponudbo tako sprejela.

Matijček je prišel v zadrego in ni vedel, kako bi rekel. Martinu se je takoj zazdelo, da mora on že nekaj vedeti. In ko je le silil in silil, je Matijček naposled spregovoril:

»Seveda sem že nekaj slišal . . . Pravili so, da so jo starši zelo silili, ko so spoznali, kaj bo. Deklina pa da se je le smejala in branila, in da je rekla, da Potrpljenčkarica pa že ne bo . . . In da pojde rajši na kmetijo, ko za kramarijo ni . . . In da bi se ji vse tovarišice smejale . . .«

»A tako, tako?« je zamrmral Martin. »Še prositi bi jih bilo torej treba. Tudi prav, saj se mi naposled pa tudi ni treba ženiti . . .«

»I, pač, ženiti se boš že moral,« je ugovarjal Matijček. »Ampak po takih otrokih ti ni treba gledati. Tisto Liskarjevo vzemi. Ta bo pridna gospodinja. In najmanj tri tisoč ji bodo dali; in še po teti bo potem dobila celo premoženje. Pa je tudi čisto čedno dekle . . .«

»Da, in kozava in šepasta,« je odgovoril Martin nevoljno. »Če nimam dobiti vsaj prijetne ženske, pa nič!«

10. Martin prevaža sovražnike.

Kar se tiče Martina, bi se bilo lahko reklo, da je vsaj njegova mržnja proti Močnikovim že popolnoma izplahnila. Ko je nekoč starka zopet nekaj zagodrnjala proti onim gori, ji je rekel Martin:

»Veste, mati, jaz bi rekel, da jih kar na miru pustimo. In skoro bi še dejal, Boga zahvalimo, da so.«

»Kako to — Boga zahvalimo?« je zategnila starka.

»No, da — če bi njih ne bilo, bi se vsedel pa kdo drugi v ta kraj — kakor sem se nazadnje jaz, ko sem videl, da je kruha še za enega. Verjemite mi, da si danes upam Močnikovim vzeti v enem letu skoro zadnjega gosta in odjemalca, pa mi še v glavo ne pride. S tem, kar sem dosegel, sem čisto zadovoljen — vse, kar bi bilo več, bi meni samemu lahko postalo nevarno.«

Pa tudi oseb Močnikove družine skoro ni omenil več. Samo Matijčku je nekoč rekel, ko je nanesel pogovor nato:

»Meni se zdi, da je stvar taka: Stari je ohol in misli, da se mu mora ves svet uklanjati. In se mu tudi. Dolžna mu je četrtna fare, nekateri se ga boje pa radi njegovega županovanja. O Petru je škoda vsake besede. Kar se pa žene tiče, vidim, da so jo le bolj hudobni jeziki hoteli spraviti ob dobro ime. Kdo ji more kaj nepoštenega očitati? Če je z vsakim prijazna in bolj veselega ponašanja, je to za hišo prava sreča, ker bi si k onima dvema pustežema drugače nihče ne želel. Slišal pa sem od pametnih ljudi, da je prav dobra in usmiljena žena.«

»O, ta je pa lepa!« se je zasmel Matijček. »Vidva drug drugega hvalita!«

Martin ga je pogledal.

»I, da!« je rekel Matijček. »Enkrat me je pa ona po tebi vprašala, kak človek se mi zdiš; in je rekla, da ne moreš biti napačen. In da ji je prav žal, ko ti takrat one barve ni kar dala, ne da bi bila starega klicala. A seveda, njega se boji ko samega zlomka!«

»Da, jaz mislim, da mora imeti res lepa nebesa pri teh ljudeh. Kako se je le mogla odločiti?« je vprašal Martin bolj sam zase.

»I, moj Bog!« je vzkliknil Matijček. »Mati jo je baje tako silila. Da se jima ni bogve kako dobro godilo, si lahko misliš, če sta prišli, mesta vajeni, v Rečico, ko se nista mogli z ono malo pokojnino po rajnkem — bil je menda financar ali nekaj takega — doli preživeti. Pa sta se naveličali revščine, in še dober je bil tak snubec, ko za kako bajto ni bila, drugi znabiti pa vprašal ne bi bil. Sicer pa je bil stari še vedno boljši od mlajšega.«

»Tisto pa!« se je nasmehnil Martin. »Da sem ženska, še danes bi rajši starega vzel.«

»In pa tako bo, da si je mogoče mislila: starega se prej odkrižam; in naposled ima on premoženje, ne sin,« je povzel Matijček. »Saj je še sploh vprašanje, če bo Peter v tej hiši kdaj gospodar.«

»Kako da ne?« je rekel Martin. »Saj mu vendar potrди celo vsako surovost in neumnost, kakor takrat, ko je učitelja razžalil.«

»Da, če gre za čast Močnikove hiše, kakor pravi on,« se je zasmel Matijček. »Ali stari ve prav dobro, da je Peter butec in da bo vse skupaj pognal, če mu pride v

roke. Ali veš, da ga v trg nikoli ne pusti samega, ko mu je nekoč zapravil ves denar za vino in davke. Samo pri igri so ga oskubile trške pijavke za čez sto goldinarjev. Boš že še videl, kako bo stari napravil: njej bo vse dal, Petru pa kot. Glavno mu bo, da premoženje ostane.«

* * *

Martin za enkrat ni več mislil na ženitev. Napravil se je, kakor da ono z Zalarjevo ni bilo vse skupaj nič, in ljudje so kmalu začeli ugibati, ali si ni deklina sama izmislila. Zakaj posebno starejšim še v glavo ni šlo, da bi bilo mogoče takega snubca odbiti.

V zadnjem času si je bil kupil Martin konje, kočijo in voz. Kupčeval je vedno bolj na debelo — iz vseh sosednjih fara so že prihajali ljudje in tudi mali kramarji, ker so dobili vse boljše in cenejše nego v trgu. On sam že dalje časa ni naročeval drugje nego naravnost iz Trsta, a pijačo je kupoval pri kmetih po dolnjih krajih; pa jo je tudi na debelo naprej razpečaval.

Seveda mu je bilo nadležno, ko je tako težko odhajal z doma in moral povsod hiteti, da se je čim preje vrnil. Mati je bila res še trdna in žilava, ali v zadnjem času se je bila čisto izpremenila. Kakor človek, ki se že na smrt pripravlja . . . V cerkev je zahajala vsak dan, in videlo se ji je, da bi bila že najrajša odložila čim več skrbi in opravila. In mogoče bi bila Martina celo silila na ženitev, da se ni bala kake hudobne ženske v hišo.

Še stalne dekle ni marala. Martin si je zatorej preskrbel na pol izurjenega pomočnika za trgovino, ki je po večini opravljal tudi gostilno, če je bil gospodar z doma.

V trg je Martin vsaj enkrat na teden le rad šel. S svojimi iskrimi konjiči je bil tam v dobri uri, je odbavil opravke, se je še malo poveselil s svojimi znanci in prijatelji ter je potem spet sedel v kočijo.

Nekoč je bil sam v svoji navadni gostilni v trgu ob odprtem oknu in je pisal neke račune. Lilo je kakor iz škafa, da bi si človek niti čez cesto ne bil upal; in najbrže zato je bilo tudi tako prazno v sobi. Martin sam je le še čakal, da se malo izlije, potem se odpelje.

Naenkrat je zaslišal zunaj na dvorišču ženski glas, ki se mu je zdel nekako znan. Ženska je vprašala hlapca, ki je bil ravno stopil iz kuhinje in hotel, z vrečo na glavi, čez dvorišče, ali bi ne mogla dobiti voza za v Slivnico.

»Ne, pri nas že ni nič!« je odgovoril hlapec in že je tekel naprej.

Martin je bil radoveden in je pogledal ven. In tako sta si stala nepričakovano z obraza v obraz nasproti on in — Močnikovka . . .

Zganila sta se oba in se odmaknila. A Martin se je v hipu premislil in je rekel:

»Čujte, soseda, kar se mene tiče, v . . . v moji — kočiji je prostora več nego za dva . . .«

Ona je vsa zardela in je nekaj jecljala.

»Stopite noter, stopite noter, da se pomeniva,« je hitel Martin prigovarjat in je že odpiral vrata iz sobe ven.

»Saj boste drugače do kože mokri, soseda!«

»Kako pa da vi iščete voza?« je vprašal potem, ko je ona res stopila počasi bliže in skozi vrata.

In povedala mu je, da se ji je tik pred trgom vsled slabe ceste strlo kolo, in da je hlapec komaj spravil voz do kovača. Popravilo da bo trajalo do večera, a ona mora biti prej doma. In da je iskala voza že povsod, a je šlo vse z neko vojaško komisijo naprej gor po dolini.

»Veste kaj, soseda!« je odločil Martin po kratkem pomisleku. »Stopite lepo teh par korakov ven iz trga in potem sedete k meni, ki pridem takoj za vami; peljeva se lahko skupaj do Blišnikovega stoga pred Slivnico, in tam vas odložim. Ne bodiva vendar še midva neumna, če so drugi! Kaj boste peš capljali?«

»Ampak, če bi me kdo videl, da se z vami peljem! Moj bi me ubil!« je rekla ona še vsa neodločna.

»Pa kdo hočete, da vas vidi? Kdo hodi zdaj v teh plohah po cesti? Kar ubogajte! Franc, zaprezil!« je zavpil Martin od daleč proti hlevu, kakor da daljnih ugovorov še slišati noče.

Res je Močnikovka naglo odšla z dvorišča in jo je zavila po cesti na Slivnico.

Za prvimi hišami jo je Martin že došel. Molče je privzdignil usnje in jo je potem skrbno pogrnil čez kolena.

»Lačne nasititi, žejne napojiti, sovražnike voziti . . . ali kako se že pravi?« jo je podražil.

»Pa midva menda nisva sovražnika?« je rekla malo v zadregi.

»Jaz tudi mislim, da ne!« se je zasmel Martin.

»I seveda ne.« In njej da je bilo zmerom hudo radi tega grdega nasprotstva. Samo enkrat da je bila tudi ona

malo huda nanj — ko jim je pevce odvzel. Petje ima čez vse rada.

»Jaz?« se je nedolžno začudil Martin. »To je bil vendar vaš — no, vaš Peter, ki vam je pevce vzel.«

In izkazalo se je, da ona res še ni vedela, kako se je bilo pravzaprav zgodilo vse tisto. Peter je bil stvar doma čisto drugače obrnil. Pa da bo ona že »njemu«, to je možu povedala, kako je res bilo, češ, da je v trgu zvedela.

»Eh, rajši ne! Kar pustite, saj tako nič ne pomaga!« je rekel Martin.

»O, že pomaga, žel!« je ona živahno ugovarjala. »Kaj mislite, da ga on mara? Uh, ko je pa tak brus, ta Peter!«

Govorila sta potem o tem in onem. Ko se je pa Martinu zdelo že primerno, jo je naravnost vprašal:

»Ne zamerite, če vas nekaj vprašam . . . Pa saj vidite, da vam vsaj sovražnik nisem . . . Ali ste že kaj poskrbeli za slučaj, če bi se njemu, vašemu možu namreč, kaj dogodilo? Nazadnje je le v letih . . . In ne bi bilo prav, da pridete v roke temu ‚brusu‘, kakor ste rekli Petru.«

Ona je zardela.

»Kako bi poskrbela . . .« Enkrat da ji je on sicer rekel, da ji ne bo sile, več pa sama ne ve, kako je mislil. »Ko me je pa rajnka mati kar tako dala, a sem bila sama še otrok . . .!« je pristavila tiše.

»Da, takrat, takrat bi bilo čas!« je potrdil Martin. »Prav čudim se — —«

»Moj Bog, kaj bi se čudili! Moja mati je mislila, da je vse dobro, če je človek sit,« je vzdihnila. »Kolikokrat je rekla: ‚Lačna ne boš nikoli.‘ Oh, ona je veliko dni in let prestradala, sirota — bilo nas je ž njo in očetom sedem. Šele potem so počasi vsi pomrli razen mene . . . še največ od pomanjkanja . . . Pa ni čuda, če je mislila, da je jesti in piti vse na svetu — —«

Utihnila je, in Martin je videl od strani, da si briše oči. Čudno milo se mu je storilo pri srcu.

»O, pa zato sem vendar vedno dobre volje!« je zaslíšal naenkrat zopet njen glas, pogumen in skoro vesel, če bi bile oči že suhe. »Kaj bi človek stokal? Tako je, kakor Bog hoče, in z javkanjem tudi ne postane bolje.«

»Bravo!« je vzkliknil Martin res iz srca. »To je beseda! Tudi mene je toplo že od vseh strani, pa se nisem nikdar dal ugnati v kozji rog! Pogum velja!«

»In dolge noge, je rekel zajec!« se je zasmejala. In zdaj so ji bile tudi oči že spet svetle, žive.

In pomenkovala sta se prijateljsko do doma. Šele pred zadnjim ovinkom je začel Martin ustavljati.

»Poglejte, soseda!« je še rekel. »Kako je to včasih čudno na svetu: Tako prijateljsko sva se pomenila, enemu in drugemu je bila krajša pot in je zdaj lažje srce, ko veva, da ni sovraštva v njem; in nobenemu ni nič krivice, vašemu možu še dobiček, da si niste peš podplatov obrusili — pa morate vendar kakor tatica skrivši v vas!«

»Da . . . ali . . . vseeno ni bilo prav, da sem se z vami vozila, ko je on proti temu . . . Nazadnje je le moj mož in ima pravico ukazati!« je odgovorila malo v zadregi.

»Eh, veste, soseda!« je skomignil Martin. »Najboljši sodnik je še vest. Mene že ne peče radi tega.«

»Mene tudi pravzaprav ne!« se je zasmejala. »Kako bo . . . kako bo pa za plačilo? — Zastonj vendar ne morem —«

»Stari Marijani pošljite včasih lonček juhe v ta namen! In hvala vam, soseda, za lepo družčino!«

Pozdravil je in naglo pognal konje.

Ko jih je hlapec prevzel, je čakal za oknom, kdaj pride ona.

Prišla je kmalu, a vsa mokra in blatna, čeprav je hodila komaj pet minut poti in je dež samo še rosil. Kakor da je napravila res celo dolgo pot po sredi blata peš!

»Vražje ženske!« se je nasmehnil. »Kako nas moške znajo vleči za nos! Bog ve, kako mu bo zdaj pravila, kaka huda pot je bila. Pa smo večkrat sami krivi, ko jih po svoji neumnosti silimo v laži, ženske in otroke, ker smo jim le gospodarji, a ne tovariši in prijatelji.«

11. Martinova pot čez cesto.

Starega Močnika glavna in menda pač edina ljubezen so bili konji. Ali konji so morali biti iskri in mladi, zakaj konj, ki ni bil divji, zanj ni bil konj. Čim bolj pa je žival brcala in grizla, bolj jo je gospodar negoval, da je mogel na njej izkazovati svojo moč. Hlapec je pripovedoval, da se stavec pogostoma prikrade v hlev in, če misli da je sam, govori posebno z lepim belcem kakor z otrokom in ga boža in gladi.

V zadnjem času si je bil kupil lepega in nemirnega žrebca. In sukal in gonil ga je na široki poti pod hlevi,

da je šla vsa vas skupaj. Žena ga je celo posvarila, na se ga pazi, ko nima več tistih moči kakor prej; ali Močnik jo je nagnal, češ, da čuti še prav vse svoje moči in naj se nikar kdo ne veseli, da mu pojemajo. Če je ukrotil že toliko drugih, bo tudi to mrho.

Pa je ni! Neki dan, ko je žrebca vpregel pred lahek voziček in ga gonil po cesti proti trgu, se je žival splašila, skočila s poti, in vse se je preobrnilo v jarek.

Sicer so po sreči ljudje videli in ponesrečenca takoj spravili izpod voza; tudi na zunaj poškodbe niso bile hude; ali poznalo se je, da so se mu pretresle vse kosti in ves drob. Res da se je držal po koncu in si prizadeval korakati strmo in ponosno kakor prej, ali tega ni mogel zakriti, da se mu hrbet bolj in bolj krivi in da roke drže palico za potrebo in ne več za krajši čas.

Mogoče Peter tudi ni mislil tako hudo in se mu je oče celo smilil, ko je videl, kako mu pešajo moči; ali starec že kar ni mogel več prenašati teh za njim se obračajočih oči in je postajal vsak dan bolj siten, da ga že ni bilo moči več prenašati. Tudi žena je kar trepetala pred njim, čeprav je bil ž njo malo bolj prijazen.

Nekega dne pa ga je sin začel celo nekako in od daleč izpraševati, ali je že napravil testament. Starcu je šinila vsa kri v glavo, in bilo je, kakor da bo onega udaril. A naenkrat se mu je skremžil obraz in s čudnim smehom je rekel, da ga bo že še napravil.

Peter je potem mislil, da bi se peljal po notarja, ali oni je hladno odvrnil, da zna sam pisati in ne rabi ne pisarja ne notarja.

* * *

Mislil je, da zna testament napraviti, pokazalo pa se je kmalu, da ga ni znal.

Ko je namreč starec le po dveh dneh ležanja v postelji, previden s svetimi zakramenti, in kolikor je bilo pri njem na zunaj mogoče videti, tudi spokorjen, izdihnil dušo, in ko sta potem deset dni pozneje Peter in vdova nesla testament, ki so ga našli v njegovi miznici, na sodnijo, pa je sodnik odprl zavitek in začel čitati, se je takoj videlo, da ni zadovoljen.

»To ni vse skupaj nič! To je vse proti postavi,« je rekel.

Onadva sta ga vprašujoče pogledala.

»No, prečitajmo, da bosta sama videla, kako je pokojni hotel, da bode!«

In s precejšnim trudom je razbral sodnik iz slabega pisanja, da pokojnik sinu zapušča samo petdeset goldinarjev; a če bi se kaj proti testamentu upiral, še tega ne. Ker se ni hotel doslej ženiti, kakor je on, pokojnik, želel, da se tudi zdaj ne sme več. Pri hiši naj mu dajejo do smrti jesti in obleko, a zato mora pri delu pomagati. Denarja da mu naj ne dajejo, ker bi ga zapravljal; če pa hoče kako četrtno vina, naj mu jo dajo, pa ne več nego eno na dan. Za kajenje naj mu dajo vsak teden štiri zavitke tobaka, ob nedeljah pa pet viržink. Če bo kaj rogovilil po hiši in škodo delal, naj ga ven vržejo, da se ohladi. (Tu se je moral sodnik posmejati.) Gospodinja vsega naj bo vdova, je govoril dalje testament. Ona naj skrbi tudi za sina kot dobra in ostra mati. (Sodnik je zopet komaj skrtil pod brke nasmeh.) Ampak če se vdova zopet poroči, izgubi vse, in preide celo premoženje na sina njegove rajnke sestre. Sploh pa da je najbolje, če se več ne poroči, ko je poskušala, kaj je zakon. Potem je starec določil še nekaj svetih maš za sebe in za rajnko prvo ženo, in dolgega pisanja je bilo konec.

»Kolikor besed, skoro toliko neumnosti!« se je razjezil zdaj sodnik. »Vsak teden je bil tu — ali se ni mogel priti enkrat posvetovat ali na sodnijo, kjer bi ga ne bilo stalo niti krajcarja, ali pa k notarju ali advokatu, kjer bi bil potrošil kvečemu eden, dva, pa naj bi bilo tudi pet goldinarjev; saj testament bi bil še vedno lahko sam napisal, če se mu je že tako škoda zdelo. Pa gre človek s takim premoženjem in začne sam čečkati, z glavo v mehu!«

»Pa . . . saj so mu baje ravno tu v trgu povedali, da sme vsak sam testament napraviti, kdor zna pisati, ali pa pred pričami . . .« je hotela vdova rajnkega opravičevati.

»Seveda sme. Jaz si smem tudi sam obleko napraviti. In šivati tudi znam — skoro vse gumbe sem si leta in leta sam prišival. Ampak za obleko grem h krojaču, ker znam šivati gumbe in ne obleke. No, hotel sem reči le to, da se je pametno prej s kom posvetovati, ki pozna postave. Ali tu je zdaj, kar je. Namesto nekaj krajcarjev, bo stalo tako morebiti nekaj stotakov, ko je nevarno, da se bosta začela še pravdati!«

»Kaj ne, gospod sodnik!« se je oglasil zdaj Peter. »Testament bom lahko ovrigel?«

V prvem hipu, ko je zaslišal, kaj je bil oče odredil,

se je bil Peter tako prestrašil, da še govoriti ni mogel. Vsa kri mu je šla v glavo in umaknil se je skoro do zida. Zdaj pa je prežečih oči prišel zopet bliže.

»Tako ne, kakor si to najbrže vi mislite,« mu je odgovoril sodnik. »Tega menda ne boste hoteli trditi, da oče ni bil pri čisti pameti, ko je pisal, ali pa celo, da sploh ni on tega napisal. Vaša mačeha bo torej že ostala gospodinja, kakor je odredil pokojnik; ali vi se najbrže ne boste dali kar tako odpraviti, ko vam po postavi, bi rekel, ne bo treba. Moja dolžnost je, da vas najprej o vaših pravicah poučim. Povejte, ali ste se proti očetu kdaj tako slabo obnašali, da bi bil vas lahko tožil zaradi grdih besed ali celo hujšega?«

»Naj pove onal« je rekel Peter in pokazal vdovo.

»Ne, to se ne more reči,« se je oglasila ona. »Če že govorimo o tem, je treba omeniti, da je bilo z rajnkim večkrat težko življenje. Ali da bi bila imela onadva kake posebne stvari med seboj, nisem mogla nikdar opaziti. Celó čudim se, da je rajnki napravil tako ž njim . . .«

Sodnik jo je prijazno pogledal in je rekel:

»Lepo je od vas, gospa, da govorite tako. No, zdaj že upam, da se bomo še sporazumeli. Kaj pomeni pa to, kar pravi oče zastran ženitbe?« se je obrnil zopet k Petru. »Zakaj se niste hoteli ženiti? Vidite, če bi imeli otroke, bi zdaj vsega tega ne bilo.«

»Zakaj se nisem hotel ženiti? Saj me ni pustil! Od začetka pač, dokler je bil namreč še sam vdovec, me je vozil povsod, kjer je bilo kaj denarja in še malo kake ženske zraven. Pa kar tako se jaz tudi nisem maral prodati, posebno ko sem vedel, da bo on denar pobasal, meni pa žensko pustil. Ko sem hotel pa to tu vzeti, jo je on pobral. Takrat je bil edini dan v življenju, ko bi mi bil rajnki še kaj denarja zanjo dal.«

Sodnik, ki ga je bilo Petrovo nekoliko robato, a odkritosrčno govorjenje spravilo v čim dalje boljšo voljo, ga je zopet vprašal:

»Zakaj pa se potem niste več ženili?«

»Potem?« se je začudil Peter, da sodnik tega ne razume. »Snedel bi me bil, da sem mu o ženitvi le omenil. Meni pa tudi ni bilo sile.«

»Ste se morali ženiti pa iz hiše ven, priženiti se kam!« ga je skoro dražil sodnik.

»Ko ni hotel dati niti solda od sebe! Kam bi se

človek ženil praznih rok? Pa saj sem že rekel: kaj se je ženiti res tako treba?»

Sodnik se je zasmeljal.

»Ej, to je seveda drugo vprašanje!« je rekel. Potem pa se je zresnil in je izgovoril:

»Naj bo, kakor hoče. Vsekakor vidim, da oče ni imel pravice, zavreči vas v testamentu. In tako vam gre od cele dediščine polovica tega, kar bi bili dobili, če bi bil oče umrl brez testamenta. V tem slučaju bi bili dobili vi kot edini sin vse, mačeha pa bi bila imela četrtno užitka.* Ne, oče je napravil, kakor se vidi, na sebi veljaven testament, in tako vam pritiče le polovica, drugo pa njej. Da pa ne bo nepotrebnega prepira, vam takoj povem, da imate pravico zahtevati, kar vam gre, le v denarju in ne delitve premoženja. Vdova vas bo morala torej izplačati. Ali želite inventar ali se rajša pogodita za toliko in toliko?»

»Inventar hočem! Vse do zadnje skorje!« je zakričal Peter nespodobno glasno, da ga je sodnik neprijazno pogledal.

»Ne, mogoče pa je oče le imel svoje vzroke, da vas je tako pritisnil«, je zamrmral in si je zapisal, da hoče Peter inventar. Potem je pogledal zopet v testament.

»A da, na to vaju moram še opozoriti«, je opomnil. »Pokojni je vama pravzaprav obema prepovedal, da se ne smesta poročiti. Takih prepovedi postava ne vidi rada. In kar se vas, Peter, tiče, vas očetova prepoved že celo ne zadene. Vi, gospa, nimate otrok in vam tudi ne more nikdo braniti, da se zopet omožite. Ali prav bi bilo vseeno, da poveste, ali sprejmete ukaz rajnkega soproga ali ne?«

»Da se ne smem omožiti?« je vprašala vdova. »Danes prav gotovo ne mislim na to, a vezati se tudi ne pustim — tudi če imam iti bosa iz hiše!« je rekla trdno.

»O tem ni govora, da bi šli bosi!« se je nasmehnil sodnik. »Na vsak način zapišemo, da ta nalog odklanjate.«

»Bomo videli!« je zavpil zdaj Peter. »Bom že jaz poučil Klančarja, kako in kaj bomo napravili.«

»Kdo je to?« je vprašal sodnik.

»To je sin njegove sestre,« je pojasnil Peter. »Pa naj se moži, če se upa! Takoj grem k advokatu!«

* Pisatelj te povesti ne bi hotel koga zavoditi v zmoto, kar se tiče teh stvari, in izrečno opozarja, da je bilo tako po stari postavi, da je pa nova iz leta 1914. precej izpremenila posebno tudi pravice dedovanja vdove ali vdovca.

»Slobodno vam!« je mirno odgovoril sodnik. »Potem si vzemite pa tudi vi dobrega odvetnika, gospa. In nič se ne bojte! Če bi vam bil pustil rajnki samo uživanje premoženja, bi bila druga, a vi ste dedinja.«

S tem so bili za tisti dan končali, in nova nasprotnika sta se vrnila vsak posebej domov.

Petra tudi zvečer ni bilo več domov. Preselil se je bil h Klančarjevim.

Petru je razložil tudi njegov odvetnik, da ne more nič več dobiti, kakor mu je bil že sodnik povedal. Zahteval pa je Peter to takoj, ko so bili premoženje precenili.

Toda tu je prišla vdova v največje zadrege. Sicer tega premoženja ni bilo toliko, kakor je prej vse mislilo; ali nabrala se je bila vendar velika vsota, in tudi Petrov delež je bil znaten. Toda tako je bilo z rajnkim: ves denar, kar ga ni prav rabil za trgovino, je razposodil med ljudi na obresti. In tako je bilo tu polno ležečega premoženja, polno blaga v trgovini, v kletih, živine v hlevih, polno terjatev pri ljudeh, denarja pa skoro nič. Komaj pet tisoč je pobrala po vseh kotih. Treba pa jih je bilo deset takoj.

Njen in njegov advokat sta se bila namreč sporazumela, da naj vdova plača zaenkrat deset tisoč, ostalo pa v kratkem času, najpozneje v polu leta. Večjega odloga njen odvetnik ni mogel doseči, če ni hotel, da se spet razdere še ono, za kar so se bili poravnali, ji je pisal. A kje dobiti ta denar? Ker še vedno ni bila prepisana za dedinjo, ga tudi ni mogla vzeti na premoženje. Zato je bilo treba prej plačati visoke takse.

V tej stiski se je naenkrat spomnila Martina. On bi ji lahko pomagal, on edini, če bi hotel... Ali vsaj svetoval bi ji morda — mogoče odkupil nekaj blaga ali kako drugače ji prišel na pomoč...

Še nekaj dni se je pomišljala in obotavljala, potem mu je poslala po Matijčku pošto, ali bi ne hotel stopiti malo k njej.

Pol ure pozneje je videla Martina prihajati. In pri belem dnevu je stopal počasi po širokih kamenitih stopnicah, ki so vodile s ceste do glavnega vhoda v Močnikovo hišo v višini prvega nadstropja. Lahko bi bil šel kar s svojih vrat v njeno prodajalno, a ni hotel: naj vidi vsa vas, da gre gospodar Šilarjeve hiše v Močnikovo hišo!

Vdova je bila videti v veliki zadregi, ko je vstopil. Prestopala je sem in tja in ni vedela, kako bi začela.

Pa ji je pomagal, kolikor je mogel, da je nazadnje izvedel, kje jo tare. Ni ga prosila, naj ji da on, nego vprašala je samo, ali ve, kako bi denar dobila.

»I, jaz ga vam dam!« se je posmejal. »Čemu pa toliko časa mencate? To res ni lepo, da se me prej niste spomnili, če pravite, da že ves teden ne morete spati?«

No, ona da si kar ni upala. In je tudi slišala, da on sploh ne posojuje... Pa kako bi tudi dal tako vsoto kar tako... tako na nič, ko jo za zdaj še vknjižiti ne more. In kaj, če bi pravdo izgubila — s čim mu vrne?

»Pa kaj se bojite?« jo je zavrnil. »Pravda vendar ne teče za to, ali ste vi dedinja ali ne, ampak samo, ali tudi ostanete, če se zopet omožite. Če se ne boste smeli, se pa ne boste!«

»Da, saj tudi moj odvetnik pravi, da gre pravda samo za to, če sem ga prav razumela,« je pritrdila. »Sicer pa mi piše doktor ravno danes, da bomo gotovo dobili.«

»Jaz nisem nikdar dvomil o tem,« je rekel Martin. »Tudi sem slišal, da Klančar ne pojde naprej, če v Gorici izgubi, ko tudi denarja nima. Pa veste, kako misel sem vseeno imel: poravnajte se ž njim, že da vas ne bodo kleli. Jaz sem mislil tako, da bi mu vi ponudili vse terjatve, ki niso intabulirane. Je sicer precej tega denarja, ampak — — —«

Ali vdova ga niti dovršiti ni pustila. »Sam Bog vam je vdihnil to misel!« je vzkliknila... »Saj sem že tolikokrat mislila, kako bom jaz preganjala te siromake, ko nimam srca za to. Pa mislite, da bi — — —«

»Da bi Klančar sprejel, hočete reči?« je vprašal Martin. »I, še kako rad, ko sam ve, da izgubi in ga je pravzaprav le Peter v to nahujskal. Sicer pa je vsa stvar, kakor sem slišal in razumel, bolj tako: vaš in ne njegov advokat je pravdo vzdignil, zato, da boste vedeli, pri čem ste. In zato jo toliko laže tudi vi končate. Če vam je prav, vzamem jaz sam to spravo v roke in pojdem še danes h Klančarju, ko je Peter baje z doma. In če se mi posreči, vzamem lahko tudi njegovo pismo na njegovega in vaše pismo na vašega advokata kar jaz s seboj; pojutrnjem moram namreč po svojih opravkih v mesto. Tako je do nedelje lahko že vse uravnano. Potem ne bo treba niti mesec dni, da dobite potrebno posojilo od deželne banke in izplačate Petra. Pa boste potem v miru živeli in boste sama svoja gospodinja.«

Vdova ni vedela, kako bi se zahvalila, ko je odhajal.

»Pa mati — ali ve, da ste prišli gor?« se je spomnila zunaj na obširni ploščadi nad stopnicami, kamor je spremila Martina.

»I, seveda ve!« se je zasmel Martin. »Najprej se je kar za glavo prijela, ko sem rekel, kam da grem. A je že tako: prej je bilo treba reči le besedo »Močnik«, in je začela puhati ko mačka; zdaj ji, človek spomni primerno besedo iz svetega pisma, pa kar glavo skloni in je z vsem zadovoljna. In še sama je rekla o vas: ‚Saj revica ni kriva in je tudi veliko prestala pri teh ljudeh.‘«

»Res?« se je razveselila mlada vdova. »Veste, kar jutri jo pridem sama obiskat.«

»Bravo!« je rekel Martin. »Prej prvi sovražniki, zdaj prvi prijatelji — tako bo po pravici!«

12. Martinov most čez cesto.

S Klančarjem in z advokati je Martin res spravo kmalu uredil. Skraja se je sicer Klančar delal, kakor da noče, a ko je Martin naglo vstal in hotel iti, ga je brzo nazaj poklical. Na novo pa sta se spopadla, kdo bo plačal dosedanje stroške! Ni eden ni drugi ni hotel odnehati; a čim bolj se je ustavljal Klančar, tem bolj je videl Martin, da onemu ni še toliko za denar, nego da bi se rad hvalil, češ, dobil sem pa le jaz, ko je morala ona stroške plačati. Pa naj da Močnikovka vsaj polovico? Nič! Vsaj četrtno? Nič! Vsaj dvajset goldinarjev? Niti solda! No, ko je videl, da Martin ne odneha, se je Klančar vdal, a dejal je, da pojde tudi on ž njim v mesto in bo videl, kaj še njegov doktor poreče.

Po sreči je dal tudi ta Klančarju svet, naj sprejme ponudbo, in drugo jutro so podpisali poravnavo.

Martin je ukrenil tudi po deželni banki dobiti za posojilo. Bilo mu je samemu na tem, da bi prišel čim prej zopet do svojega denarja. Ne da bi se bil bal izgube, ali niti povedal ni bil, kako težko ga je bil dal, ko ga je ravno sedaj rabil za nakup nekega gozda. No, ker pa so vzeli pri banki za podlago ravno izvršeno cenitev Močnikovega premoženja in je bil Martin sam njih zaupnik v Slivnici, so mu obečali, da bo vsa stvar v najkrajšem času izvršena.

Veselega srca se je Martin vrnil domov. In glej, ko stopi čez prag, najde mater in mlado sosedo v prijateljskem

pogovoru ob ognjišču. Smejali sta se bili ravno, kako se vsa vas čudi in pol nje odobruje, druga polovica pa sika.

Odslej je prihajala vdova skoro vsak dan dol, ko jo je starka tako lepo prosila. In čim je zaslišal Martin iz štacune zunaj v kuhinji njen prijetni glas, je stopil tudi on v kuhinjo, ako je le mogel.

Ce so se pa temu novemu prijateljstvu ljudje čudili, so se začudili še bolj, ko je Martin nekega večera pri pevski vaji sam predlagal, naj bi šlo celo društvo vendar enkrat zopet k Močniku. Zdaj ni nobenega povoda več, da bi se hiše izogibali; in njemu tudi skoro da ni prav, če bi kdo rekel, da prav morajo samo k njemu. Kar v nedeljo, če bi šli, kaj? In on bi prišel, čim bi doli malo opravil. »Saj bi sam tudi že rad bil zopet v kaki gostilni,« se je pošalil.

I, zakaj da ne bi šli? so rekli pevci. Pa pojdejo no. Torej v nedeljo? Velja!

In v nedeljo se je po dolgem času zopet enkrat razlegalo ubrano petje iz Močnikovih oken. Stregla je gospodinja sama z dvema dekletoma, vsa vesela, da je tudi pri njih enkrat zopet res prijetno. I, pa stregel je pravzaprav tudi Martin, saj je gospodinja vsako stvar že od daleč iz rok vzel . . .

Ko za hip ni bilo ne tega ne onega v sobi, je rekel eden izmed fantov:

»Prejšnja gospodarja obeh krčem bi se bila stepla, kam ne smemo hoditi, ta dva se bosta, kam bomo morali.«

»Eh, saj bo kmalu vseeno kam,« se je oglasil drugi z ravno takim pol hudomušnim, pol dobrodušnim nasmehom. »Prej so metali, če so se koga naveličali, na cesto, zdaj ga bodo kar čez cesto, kar iz vrat na vrata: jaz sem ga sit, zdaj naj pa tebi malo ponagaja!«

»Misliš?« je bil že tretji vmes. »Koliko časa pa bosta še vsak na drugi strani ceste? Meni se zdi, da pride kmalu Močnikova hiša dol ali pa Šilarjeva gor; ali pa naredita most čez cesto.«

»Martinu vsaj hiše zdaj ne bo treba več vzdigovati,« se je oglasil med splošnim smehom četrti.

In ko sta bila čez nekaj mesecev Martin Hribar in Marta Močnik prvič oklicana, se ni zdelo nobenemu več čudno, še manj smešno, in prav malo komu ne prav.

13. Povest o krščenem tolarju.

Preteklo je zopet nekaj let. Pri Martinovih — tako so ljudje polagoma imenovali novo družino, da ni bilo zamenjavanja ne s staro Močnikovo ne Šilarjevo hišo, — pri Martinovih so bili kupili dva fantka, Slavka in Ivančka, ter deklico, malo Stanko, ki so glasno vekali po prostoru pred hišo, da je stara njih varihinja komaj krotila male tri varovance.

In kdo sta bila prvemu, Slavku, botra? Najbogatejši kmet in najmogočnejša gospodinja v fari? Ali pa celo kaki imenitniki iz trga? Ne, — stara Šilarica in stari Matijček! »Prestara da sta? I jaz bom že sam skrbel za otroka, če vaju Bog vzame; fantek pa naj nosi celo življenje v svojem krstnem listu ime prve prijateljice in prvega prijatelja svojega očeta, da bo molil on za vaju in vidva zanj, ko bosta že v nebesih!« jima je odrezal Martin vsako besedo, ko sta se branila.

In Martin se je s tem zopet premnogim prikupil. Ampak ni napravil radi tega, napravil je res iz hvaležnega srca do teh dveh starčkov, in da jima napravi veselje.

Posebno botra je bila silno ponosna na to počaščenje. In imela je odslej tudi neprestano posla z malim. Ne bi ga bila dala iz rok razen staršema. In v glavi se ji je bila ustanovila misel, da ji to niti niso pravzaprav tuji ljudje, ampak da je Martin njen pravi sin in Slavko že celo pravi vnuk.

Blagostanje se je večalo in večalo, a družinska ljubezen ne le da ni ponehaval, nego je postajala še vsak dan bolj prisrčna in trdna.

Kar se tiče ljudi, so se bili Martina že popolnoma privadili; in čeprav ga še vedno niso imeli za pravega domačina, jim je bil še manj tujec.

Tudi na županski stol je bil sedel. Celó žena ga je morala siliti, češ, da je že preveč vajena biti mati županja, tako se je branil. In dobro je vedel zakaj. Močnik pravzaprav ni bil delal nikakega razločka med svojim in občinskim premoženjem — mogoče ravno zato, ker je bil dovolj bogat, da mu tega nihče ni mogel očitati. Ali Martinu je bilo le treba stvari urediti, in to mu je dalo več mesecev trdega dela. Saj dolžniki časih sami niso vedeli, komu so dolžni: ali občini ali bivšemu županu.

Ljudje so videli, da je zdaj tudi na občini ves drug red. »Prej kramarija, zdaj kancelija!« so govorili najpametnejši možje. In tudi niso dvomili, da bo Martin toliko časa

župan, dokler bo hotel, ali vsaj, dokler bo znal tako trdno držati vajeti v rokah.

Zakaj če se je tudi kedaj kje pokazal mal plamenček nesoglasja, v občinski sejnici ali kje, župan je že znal tako napraviti, da ga skoro še videli niso in da je ugasnil, predno se je mogel razvneti. Ali pa je onega, ki je spravljal kako kočljivo stvar v razpravo, tako venomer in tako strmo gledal, ne da bi rekel le besede, dokler ni oni zbegano umolknili in se nekako umaknil zopet v ozadje . . .

Tako si je Martin lahko v resnici domišljeval, da ima do svojih občanov veliko moč in da se ga vse ne samo za potrebo boji, nego ga tudi resnično spoštuje; in da ni človeka, ki bi upal reči besedo proti njemu.

Posebno je bil v srcu ponosen na to, da se mu je posrečilo že kmalu po začetku njegovega županovanja po vseh postranskih vaseh zatreti vse več ali manj zakotne krčme, v prvi vrsti žganjarne. Njemu samemu gostilniška obrt že od nekdanj ni bila niti od daleč tako pri srcu kakor trgovina. In zdaj mu je prihajala čim bolj neprijetna ne toliko radi tega, ker je bil dobiček za toliko nadlego neprimerno manjši, nego ker bi bil tudi on rad časih pri družini tako mirno posedel, kakor v gostilni skoro nikdar ni mogoče. »Še ob največjih praznikih ne moremo po krščansko skupaj obedovati!« je često potožil ženi. In če se je dogodilo, da se je kdo pri njem kljub njegovi pažnji le nekoliko čez mero napil ali celo prikolovratil tak od drugod, ga je postavil na cesto. Toda le prepogostoma to ni mnogo pomagalo: pijanec je šel, ko v Slivnici ni bilo več druge gostilne, v eno sosednjih vasi.

In zato je začel novi župan proti temu zlu brezobziren boj. Točajne brez oblastvenega dovoljenja je takoj ugnal, teže je bilo z drugimi. No, pazil je tako strogo na ponočno uro, naznanil vsako prekršitev, zahteval pri oblastih v trgu tako odločno podpore za njegove namene, da se je kmalu obrnilo na boljše.

Ali prizadeti krčmarji in njih pristaši so vsaj za njegovim hrbtom čim bolj godrnjali in ruvali proti njemu, češ, da hoče vse sam pojesti in ne trpi nikočar zraven sebe. In čeprav je bilo dovolj razsodnih ljudi, ki so ga zagovarjali: »Ne, ne, Martinu res ni za onih par grošev, drugače bi sam ne gonil pivcev čez prag!« in mu verjeli, da ga je res za druge sram, župana, če ga ljudje drugod izprašujejo, ali v tej ali oni vasi njegove občine še toliko

žganja potočijo, si je bil moral s tem svojim strogim postopanjem le pridobiti toliko sovražnikov in nasprotnikov, podprtih po zavistnejših, ki ne morejo trpeti, naj bi se drugemu bolje godilo, da se je mogla izcimiti, razviti in se potem za njegovim hrbtom za njim plaziti govornica, ki ga je radi svoje neumne hudobnosti tako pretresla, ko jo je nenadoma zvedel.

Bilo je na Rožnico, na praznik Marije Vnebovzete, farne patrone. Ljudi pride v Slivnico ta dan od vseh strani, da se vse tare; in tudi Martin se je moral potiti in ni imel do štirih popoldne za hip časa, da bi bil prišel med pevce, čeprav so ga ves čas hodili klicat.

No, zdaj so se bili tuji gostje že večinoma razšli, in slišalo se je samo petje domačih fantov iz vseh prostorov. Gori v veliki in lepi, skoro dvorani podobni sobi, ki jo je bil Martin priredil iz dveh prejšnjih sob in hodnika, so bili zbrani pevci z učiteljem, ki je bil v tem času postal vsled razširjenja šole nadučitelj; a tudi župnik se je bil za pozneje napovedal.

Ko je vstopil Martin v sobo, je zagledal najprej starega Tončka. Ta Tonček, — Mrdarjev se je klical z domačim imenom, — je bil pijanček, ki se je napil le poredkoma, a potem je bila vsa vas njegova. Kolovratil je tudi po dva, tri dni okrog, predno je našel zopet pot domov. Dokler je bil trezen, je bil najboljši človek, opitega se ga je vsled njegovega jezika vse balo. In siten je bil kakor muha.

Martinu se je stemnil obraz in mislil ga je takoj odpraviti. Ali zaenkrat so se mu še vsi smejali in zato je hotel najprej videti, od katere strani ga bo prijel.

»Dajmo, fantje, no, dajmo eno zapeti!« je Tonček ravno prigovarjal. »Boste videli, kak angelski glas imam!«

»Ti pa angelski glas!« ga je dražil Jurčkov Miha. »Ti imaš oslovski glas!«

Ali kaj da bi se bil Tonček razjezil, samo milo se mu je storilo in z žalostnim obrazom se je bližal Mihi in se spustil zraven njega.

»Nikari ne govori tako, Miha!« je začel onemu lepo prigovarjati. »Saj sam ne veš, kako tvoje govorjenje mojemu žlahtemu srcu hudo stori! In tudi slišal me mogoče še nikdar nisi, zato tako govoriš. Poslušaj, recimo, ono, ki ste jo prej peli.«

In Tonček se je zadrl, glas pa je bil res bolj tak kakor je trdil Miha, ne kakor je mislil Tonček sam.

»Ali ni angelsko?« je vprašal Tonček.

»Še oslovsko ne!« je neusmiljeno odločil Miha.

Tonček je zopet prosil, prepričeval, rotil, Miha je ostal pri svojem. Smeha je bilo obilo, a nazadnje se je vendar videlo, da so se posebno nadučitelj in starejši pevci naveličali; in Martin je razumel, da je čas napraviti konec.

In pričel je najprej izlepa. Ali videl je kmalu, da bo vse zastonj. Ko ga je začel oni zmerjati celo z bosim godcem, je šinila Martinu, ki ni bil več vaje takega govorjenja, kri v glavo in prijel je nadležneža odločno za roko, da ga vede ven, češ, naj se vrne tja nadlego delat, kjer so ga napili.

To je onega pa do vseh mej razdražilo.

»Kaj, ven me boš metal, ti krščeni žid, ti?« je vpil. »Vesel bodi, da ti kdo pride v tvojo lutrovsko bajto, ti bledica ti pritepena! Če bi ne imel tistega krščenega tolarja v žepu, bi še zmerom harmoniko vlačil in beračil, kje ti dajo malo mleka — ne pa poštenih ljudi ven metal!«

Komaj je bil izrekel te besede, se je vsa družba zgabila, in čez hip so mirili Tončka od vseh strani, naj molči in naj gre.

Pijanec pa je moral ravno iz tega spoznati, da je bil zadel v živo; in s toliko večjo trdovratnostjo je kričal naprej:

»A? Ali si mislil, da ne bomo zvedeli, zakaj se ti je tako mudilo, držati tistega Gomilarjevega pankrta pri krstu? In ali misliš, da ne vemo, zakaj si mu nosil potem tistih par cap dol, a? Vest te je pekla, vest, ti jud ti grdi, ko si videl, da je Bog ubogega otroka s svojo boleznijo zaznamoval. Na duši ga imaš, na duši! Dušo si mu snedel! Koder pojdem, bom kričal, da si mu dušo snedel. Jaz se te ne bojim, če se te vsi boje, da jih zacopraš! Pa mene daj, če si upaš — poskusi no, Judež! A kaj ne, tistega Judeževega srebrnjaka mu še nisi dal, a? Nimaš še dovolj, kaj? Čakaj, jaz ti bom dal, jaz...«

Ali zadnje besede so se slišale že zunaj pred sobo. In potem pred hišo in po stopnicah dol. Zakaj pet, šest fantov je bilo zgrabilo zbesnelega človeka in so ga tirali iz vasi, kjer je šlo vse skupaj in poslušalo vendar le z neko naslado to grdo zmerjanje.

Martin je stal kakor okamenel sredi sobe in je gledal zdaj enega, zdaj drugega. Ni razumel, kaj so pomenile besede, a čutil je vseeno, da se mora skrivati nekaj grdega

za njimi. Zastonj se ni bila vsa družba tako prestrašila že ob prvi žalitvi pijančevi in stala potem dolgo časa kakor v tla vkovana, predno se je nekdo spomnil, da je treba norca čim prej odstraniti, da ne bo govoril dalje.

In res bi bili zdaj očitvidno najrajši vse potlačili.

»Zapojmo rajši, zapojmo!« je rekel nadučitelj, ki je bil prišel prvi k sebi. »Kaj pa hočemo pijancu? Saj ni vredno — — —«

»Oprostite, gospod nadučitelj!« se je oglasil zdaj Martin, ki se mu je začela polagoma zopet vračati rdečica v smrtnobledi obraz. »Tega pa menda vendar ne boste pričakovali od mene, da zdaj pojem, predno vem, kaj je imel ta človek z mano. Prosim ravno vas, gospod nadučitelj, ki ste najbolj poklicani v to, da mi brez strahu in brez obzirov razložite. Moja vest je čista in vsak lahko sliši, kar mi imate povedati. Kaj mi je hotel očitati?«

»I, saj ste sami slišali, gospod župan,« je skomizgnil nadučitelj, ki je bil pa še vedno malo v zadregi. Potem pa se je naenkrat opogumil in brez pridržka je govoril: »Veste, neki bedaki ali hudobneži so raznesli, da ste zato tako hitro obogateli, ker da ste onemu Gomilarjevemu otroku podložili pod vzglavje ali kam drugam v povoje neki srebrni denar; in da je tako pravzaprav oni tolar, ali kar je bilo, dobil krst in ne otrok. S takim denarjem da potem ne more več spodleteti! In tako je vam tudi vaš milijon baje kar pečen priletel v usta,« se je na koncu že zasmel nadučitelj.

»Moj milijon?« se je začudil Martin. »Ampak zato zdaj ne gre,« se je naglo popravil. »Vprašal bi rajši to: Ali si res v vsem tem času nisem pridobil niti enega prijatelja, ki bi mi bil odkrito povedal, kake neumnosti se govore za mojim hrbtom? Ali se ni zdelo niti enem vredno, da mi da priliko, da bi prijel take blebetače za dolgi jezik?«

Nadučitelj, ki je čutil, da te besede še najbolj nanj lete, je brez pomisleka odgovoril:

»Saj veste, kako so take stvari, gospod župan. Najprej sem vam hotel tudi jaz enkrat reči; a potem sem si mislil: kaj bi ga s tem žalil, ko je vse skupaj taka bedastoča, da je človeka sram začet. In kako bi bili hoteli ljudem jezike zavezati? S tožbami? Saj veste, da je potem le še slabše. Ne morete nam pa očitati, da nismo drugače prijateljsko proti vam postopali. Zakaj, dovolite, gospod župan, prijatelj ni vedno tisti, ki človeku neprijetne stvari

na nos nosi; pravi prijatelj je po moji sodbi tak, kateri si nasprotno prizadeva, da jih uduši, predno pridejo do prijateljevih ušes. Tako sem na primer postopal tudi jaz proti vam. Rotil sem ljudi, naj prestanejo s temi čenčami, in verjemite mi, da je marsikak mož na moje prigovarjanje pripravil svoje ženske do tega, da jih je bilo sram celo povedati, ako so kdaj tudi one govorile te stvari. Vsi moške pa in vsi fantje in vsa dekleta, kar jih je tu, so vselej in povsod storili vse, kar so mogli, da smešna govorica utihne, predno razžali vas in vašo družino. In verjemite mi končno tudi, da smo bili vsi, kar je nas tu in pač velikanska večina onih, ki so zunaj, trdno prepričani, da je vse že davno pozabljeno in smo zato ostali tako trdi, ko smo videli, da je pijanec izkopal to pripovedko. Sicer pa ste pač preveč pameten mož, da bi na ta neprijetni dogodek polagali kako važnost.«

»Prav govorite!« je pritrdil Martin še vedno nekoliko zamišljen. »Res, se ne izplača! Samo čudno je, kako se more taka abotnost prijeti...«

Naenkrat je pogledal bistro pred se in se je nasmehnil:

»Pa, dà! Zdaj se spomnim! Čakajte, jaz vam celo sam povem, kako se je to napravilo! Škoda, da je Bog Matijčka že k sebi vzel — on bi lahko vsako mojo besedo potrdil.«

Pripovedoval da je bil rajnkemu Matijčku, kako mu je neki gospod, ko je bil on, Martin, še reven hlapec, dal nekoč za dobro roko ravno oni tolar, ki ga je bil potem sam daroval Gomilarjevemu fantu. Že takrat je bil sklenil, da tega prvega denarja ne bo zapravljal, ampak da ga bo shranil za vse večne čase v spomin. In da bi mu Bog dal srečo in da bi ta tolar ne bil zadnji, ga je nekoč v domači cerkvi pomočil v kropilni kamen. Seveda je on že takrat vedel, da radi tega denar ne bo nič boljši; ampak znamenje je le, da je že znal denar spoštovati in da je imel zaupanje v božjo pomoč.

»Iz te nedolžne povestice so torej hudobni ali pa neumni ljudje spletli celo to krvavo zgodbo o krščenem tolarju; zakaj da bi bil Matijček stvar na tak način zavil, ne verjamem,« je potem nadaljeval. »Če bi bil vedel, kaj bo jezik za jezikom napravil, bi bil seveda rajši molčal.«

V tem hipu je planila gospodinja skozi vrata, pritekla k možu in se ga — kakor ni navada pri kmečkih ljudeh — pred vsemi vsa bleda in izven sebe oklenila.

»Martin! Kaj pa je! Za božjo voljo, kaj se je zgodilo? Jaz sem bila v kuhinji in sem zvedela šele zdaj!« se je trgalo ž nje, da ji je sape zmanjkovalo.

Toda, ko je videla, da je mož tako miren, da se celo smehlja, da ji s tako mirno roko boža lase in jo gleda s tako veselimi očmi, se je pomirila in ga je samo še vprašujoče opazovala.

»Nič ni, nič, draga moja!« je rekel. »Izvedel sem pač in šele danes, kako sem si celo svoje silno bogastvo zgradil na krščenem tolarju.«

In v kratkih besedah ji je pojasnil, česa so ga dolžili prijazni ljudje!

»Nikar se ne čudite, županja, saj...« se je oglasil nadučitelj, kakor da jo hoče tolažiti. »Saj veste, da...«

Ali tu se je ona naglo obrnila in je z očmi vse preletela.

»Kako bi se ne čudila jaz, ki sem videla prej vse drugačne stvari, jaz, ki — — —«

Govorila je jezno in se je vsa tresla. A naenkrat je umolknila, ko jo je zadel odsvetujoči možev pogled.

»Pustimo to, Marta!« je rekel mehko. »Kaj hočeš, tako je na svetu! Če se zadovoljiš s postavno mero obresti, če zaračunaš ljudem takorekoč vsak pozdrav, če jim daješ za pošten denar pošteno blago — seveda ne more iti brez čudežev. Zakaj krščen denar je vendar tudi neke vrste čudež, kaj ne?« se je smehljaje obrnil k družbi.

»Pa čas je že res, da si končamo kakemu Tončku na ljubo greniti zabavo. Gospod nadučitelj, zapojmo rajši! Pa tudi ti, ženica, sedi malo sem — dovolj si se danes že trudila!« je rekel in je primaknil stol še za ženo.

In zaorila je krepka pesem, da so se stresla stekla na oknih tja proti pogorju. Ona na vas pa so bila odprta in razločno se je čul županov glas.

»Saj že poje!« so se začudili spodaj, ki so prisluškovali.

* * *

Pod noč je prišel še župnik. Povedal je takoj, da bi še prišel ne bil, toliko da ima opravka, a ko je čul, kaj se je bilo zgodilo — — —

Več ni rekel, samo s toplim pogledom je ponudil Martinu roko in mu jo je krepko stisnil.

»Saj se niste preveč razjezili, župan?« je vprašal.

»V prvem hipu,« je odgovoril Martin. »A že se mi je zazdelo vse preveč smešno, da bi se jezil. Vi ste tudi

vedeli, gospod župnik; in mi niste ničesar povedali!« mu je požugal.

»Sem slišal in nisem,« je skomignil župnik. »Nekoč mi je neka ženska pričela razlagati to skrivnost, a se mi je zdelo ravno tako, kakor če bi kdo zdravniku pripovedoval, da pride jetika od mačjih dlak. Samo to sem rekel, naj pazi, da stara Šilarica tega ne izve, ker drugače ji še oči izkljuje!« je pristavil tiše in se je zasmel.

»Ne, vse to še razumem,« je zmajal Martin zopet z glavo, kakor da mu dogodek le še ni šel popolnoma iz nje. »Razumem namreč, da kdo lahko kaj takega blekne. Razumem tudi, da gre potem kvanta naprej. Ampak tega ne razumem, da jo kdo tudi verjame. In videti je, da so jo nekateri vendar verjeli in ne samo iz hudobnosti ali pa hudomušnosti naprej trosili. Pa saj so me vendar videli, kako sem začel, kako sem se noč in dan trudil; tako rekoč na javnem trgu sem pred vseh očmi polagal krajcar na krajcar — čemu potem po čudežih segati?« se je razvnel zopet bolj in bolj. »Že res, da trgovina več nese nego kmetija. Res tudi, da kmet le težko obogati — —«

»Kmet sploh ne more obogateti!« ga je prekinil Podoreh, pameten in spoštovan mož.

Martin je pogledal tja. In skoro ostro je odgovoril: »Zakaj pa ne? Ali ste videli, kak vinograd si je Boltar v dveh zimah napravil? In ali niste videli, po čem sem jaz letos sadje prodal od onih dreves, ki sem jih že sam vsadil in cepil? Pa kake šparglje sem poslal v trg! Ali mi verjamete, Podoreh, da si upam iz same tiste kmetije, ki jo imam od naše matere, v desetih letih pridelati še eno tako?«

»Vi že, župan!« se je posmejal oni. »A vi ste kakor veverica.«

»Pa bodite še vi drugi!« je rekel Martin. »Vsekakor sem človek, ki razen božjega blagoslova, ne rabi nobenih čarovnij. In ravno meni je bilo treba krščenega tolarja, prav meni!« se je zopet malo razhudil.

»Pa so mislili, da rabite celo še enega!« se je zasmel župnik. »Saj res, to vam moram še povedati — Bog ve, da sem bil že čisto pozabil: Ko so nesli namreč vašega Ivančka na krst, se je babica nalašč ustavila pri Štrukljevih in je otroka razvila do zadnjega povoja, da so prav vsi videli, ali niste zopet pritaknili kakega denarja. Babica je to nalašč napravila, da ne bo zopet kakega go-

vorjenja. In veste, kaj so iztuhtali, ko ga ni bilo: Svojega otroka seveda ne bo spravil ob zdravje, ampak pri drugih se ga je treba varovati!»

Družba je bila malo v skrbeh, kako sprejme Martin spet to novico. Ali zasmel se je res tako od srca, da so jo udarili vsi za njim v smeh.

Tudi ko je župnik že odšel, se je nadaljevalo veselje — do tiste ure, ko je imel Martin navado pogledati na uro, vstati in dati s tem znamenje, da bo za nocoj dovolj.

* * *

To povest sem vam, dragi rojaki, povedal, ne da bi preganjal vražo o krščenem denarju, ki je, upam, med vami še tam, kjer je bila, že davno ni več; saj je od takrat, ko se je vršila ta zgodba, prešlo že precej časa, in so bili plemeniti možje neprestano na delu, da vas poučijo in izobrazijo. Nego hotel sem vam samo pokazati človeka, ki je tudi sam o sebi pogostoma rekel, da ni brez pogrškov, ki pa tudi napačen mož ni bil. Ah, grešen človek in poln slabosti, a tudi raznih lepih lastnosti, kakor nas je večina popotnikov po tej dolini solz! . . .

In takega sem ga postavil pred vas, kakršen je bil. Zakaj kaj koristi, da si pisatelj sam izmisli podobo same popolnosti in plemenitosti, ko takih ljudi skoro ni.

Moj Martin je živel. In neki znanec iz onih krajev mi je nedavno pravil, da je še danes zdrav in vesel. Troje vrlih sinov ga je že davno prerastlo — taki korenjaki da so — mala Stanka pa že več let gospodinji znanemu slovenskemu veljaku, ki je utrgal to planinsko cvetko, da mu lajša življenje in ga tako podpira pri njegovem plodonosnem delu.

»Čakaj, pa še to ti moram povedati, da je Martin boter trem četrtinam vseh mladih Slivničanov«, mi je rekel prijatelj. »In vsak dobi od njega srebrn tolar, — ko zdaj ni več Marija-Terezijških pa petkronski. In vsak oče mora Martinu obečati, da ga izroči otroku šele, ko doraste — za seme nadaljnjim. In da naj mu le pove pravo povest o »krščenem denarju.«

Sejmski tatje.

Spisal Fr. Milčinski.

I.

a sv. Luke sejmu se je pripetilo kmetu llovarju nekaj čudnega.

Prodal je bil par juncev za petsto kron, v gostilni so šteli denar, pili likof, okoli opoldne se je dvignil, da jo spet krene iz mesta proti domu.

Trdih enakomernih korakov je stopal po dolgi ulici, prek prsi je imel zapeto verigo, ki sta bila prej ž njo drug k drugemu prikljenjena junca, — tako se mu je poznalo že od daleč, da je sejmar, ki je opravil svojo kupčijo. Že je bil onkraj mitnice, hiše niso več stale druga tik druge kakor v mestu, prostorna dvorišča, prijazni vrtiči so delali vrzeli med njimi, — pa se mu pridruži možak srednjih let, dobro oblečen, na kratkem debelem suknjiču se mu je ponašal širok ovratnik iz kožuhovine.

»Bog daj!« je pozdravil. »Ste dobro opravili? Jo že sekate domov?«

»Domov,« je kratko pritrdil llovar.

»Ej, trda je bila danes kupčija!« je rekel tujec in je besede sukal tako, kakor je llovar že slišal govoriti ljudi iz Bele Kranjske in iz Hrvatske. »Sam nisem kupil ne repa; ali imam brata, ta je kupil pet parov, postavili smo jih že na kolodvor. Zdaj grem tod-le na Brezovico, da si jih ogledam še en par, brat dojde za mano.«

Bil je zgovoren, kratkočasen človek, ki je videl že mnogo sveta, in kmetu llovarju se je prijazna zdela njegova družba. Oni je pravil pisane svoje doživljaje zlasti iz Amerike, kjer je živel toliko let, je rekel, da se šteje bolj za Amerikanca, nego za Slovenca; llovar tudi ni bil mutast in v živahnem razgovoru sta prišla mimo zadnjih hiš.

Amerikanec je postal in se sklonil, nemara se mu je bil odvezal črevelj, baš tačas pa ju prehitil dolg, kmetski oblečen bradat človek in ko je bil pet korakov mimo, potegne iz žepa robec ali kali, in pri tej priliki mu pade na tla velika listnica in ni zapazil, da je kaj izgubil.

»Oha!« je zakričal llovar. »Vi, počasi! Nekaj ste izgubili.«

Ali je bil mož gluh ali kaj, ali se mu je res tako mudilo, še z glavo ni krenil, skoraj je izginil za ovinkom, kjer se je cesta zasukala okoli gozdnega roba.

Amerikanec je dregnil llovarja, naj ne kliče za onim, ročno je pobral listnico in vanjo pogledal. »Polna je bankovcev,« je vzkliknil, »blizu jih bo za par tisoč.«

»Kam se je neki mudilo dedcu in da ni bolje spravil denarja?« je rekel llovar in z levo roko šel potipat svojo listnico, ki mu je varno tičala v notranjem žepu telovnika. »Najbolje bo, da stopiva kar nazaj v mesto in denar odava na stražnici, bodo že oznanili in se do našel, kdor ga je izgubil.«

»Lep denar, škoda denarja!« je omenil Amerikanec. »Kdor tako nerodno izgubljava denar, ga menda že lahko pogreša. Mar si ga sama razdeliva!«

»Nepoštenega blaga ne maram, rajši bi kruha stradal,« je zavrnil llovar in mu Amerikanec ni bil nič več všeč.

»E,« je rekel ta, »šalil sem se. Pošten sem človek. Imam dovolj svojega, ni mi treba krasti. — Samo da preštejeva denar, deseti del nama gre pošteno po cesarskih postavah, ker sva ga našla. Hajdite, sediva v šumo!«

Temu se kmet llovar ni upiral, stopila sta s ceste v breg, Amerikanec je prešerno zavriskal in sedla sta pod hrast.

»Kaj pravite, boter, koliko je notri?« je rekel Amerikanec in je z listnico tleskal ob dlan leve roke.

Llovarju se je odveč zdelo to vprašanje. »Kaj vem! Poglejva, pa bova videla!«

»Pa ugenite!«

»Kaj bi ugibal, kolikor je, toliko je!«

Tisti hip pa priteče nazaj po cesti oni dolgi bradač, ki je bil izgubil listnico, ozre se na desno, na levo, zagleda tadvu pod hrastom pa srdito zakriči in že je stal tik njiju. »Lopova vražja, vidva sta mi ukradla mojo listnico! Strela vaju ubij! Nazaj denar in z mano na policijo, obesiti bi vaju morali!«

Kmet llovar se je ustrašil. Pokazal je na spremljevalca. »Jaz ga nimam, ta ga ima.«

Bradač je zgrabil Amerikanca za rami in ga tresel. »Tako ti Boga, sem denar!«

llovar je bil prestrašen, Amerikanec pa je ostal čisto miren. »Jaz nimam Vaše listnice,« je rekel, »nisem je nikoli videl, nič ne vem o njej. Evo, preiščite me!«

Bradač je segal Amerikancu po žepih — glej vrabca, najdene listnice res ni bilo nikoder!

To se je kmetu llovarju zdelo sila čudno. Pa se je že nanj zadril bradač in iz žepa pokazal revolver: »Če je nima ta, jo imaš ti. Le brzo!«

Kmet llovar še ni doživel take sile. Jecljal je: »Stojte, nikar streljati!« — S tresočo roko je odpel suktnjo in telovnik in privlekel iz notranjega žepa listnico. »To listnico imam pa nobene druge; moja je in denar je moj, skupil sem ga danes za junca.«

»Pokaži!« je velel bradač in kmetu iztrgal listnico iz rok. Obrnil jo je v rokah, pogledal je vanjo. »Ta ni moja. V škornjih jo imaš skrito, poznam take ptiče. Doli škornje!« In je sam prijel za kmetov škorenj, da ga sezuje, če bi se obotavljal kmet, listnico pa je dal tačas Amerikancu, da jo drži.

Kmet llovar je vedel, da je nedolžen, ni se obotavljal, sezul je škornje: v škornjih ni bilo nič.

»Vi ste pošten človek,« je zdaj izjavil bradač. »Vi niste vzeli moje listnice. Nate svojo nazaj in brez zamere!« Vzel je spet listnico iz rok Amerikanca in jo potisnil kmetu nazaj v žep.

llovar se je oddehnil. Pošlatal se je, ali je pač listnica v žepu, zapenjal je gumbe in lovil sapo od razburjenosti.

Bradač pa se je spet nosil nad Amerikancem: »Kam si skrnil moj denar?« — spet ga je ošlataval — na: izza hlačnega pasu mu je privlekel na dan izgubljeno listnico!

Tisti hip je Amerikanec odskočil kakor zajec in zbežal notri v gozd, bradač pa za njim vihteč revolver. —

llovar je ostal sam. Kar mešalo se mu je vsega tega, kar je doživel v kratki pol uri. Prevzel ga je strah. »Nazaj grem do mitnice, da pričakam kak voz in prisedem,« si je mislil in jo hitro ubral proti mestu. Spotoma pa se je spomnil: »Treba, da stopim še v stražnico in sam naznanim vso stvar, kakeršna je bila; drugače me lahko prehitijo bradač in stvar zasučje in bi imel nazadnje še kake sitnosti.«

Tako je storil.

Zasopel je prišel v stražnico in hitel praviti in kar je pravil, ni imelo ne nog, ne glave.

Dobrovoljno mu je nadstražnik porinil stol: »Nate, sedite in se najprej oddehnite!«

Ilovar je sedel in si obrisal pot; potem ga je nadstražnik izpraševal in Ilovar je odgovarjal, pa je še vedno bil tako prevzet od razburjenja, da se mu je pripovedovanje krotovičilo, in zdelo se mu je, kakor da že sam več ne ve natanko, kako se je vse vrstilo in vršilo. Pa je doživel novo iznenadenje.

Komaj je pripoveduje prišel do listnice, ki jo je bradač izgubil na cesti, že je nadstražnik vedel vse, kar se je potem zgodilo, vedel skoraj bolje nego Ilovar, ki je bil vendar poleg.

Najhujše presenečenje pa je šele prišlo.

Nadstražnik ga je vprašal: »Slišite, oče, zdaj mi pa povejte, ali ste že kaj pogledali v svojo listnico, če je denar še notri?«

Ilovar je začudivši se odprl usta. Odpel je telovnik, potegnil iz žepa listnico, jo odprl: listnica je bila prazna!

II.

Ilovar je bil okraden. Okraden od obeh, od dozdevnega Amerikanca in od bradača, ki sta bila drug z drugim zmenjena, oba prekanjena sejmska tatova. In izguba in najdba listnice, žepna preiskava in beg Amerikanca in lov za njim, vse je bila le komedija, uprizorjena v ta namen, da sta lahko okradla nevednega kmeta, ko sam ni vedel kdaj, niti se ni branil, niti ni klical na pomoč.

Takih tatvin se je zadnja leta sila dosti izvršilo na Kranjskem, na Spodnjem Štajerskem in zlasti tudi na Hrvatskem, odkoder se je nemara ta vrsta tatvine zanesla v naše kraje. Ima posebno ime ta tatvina: »barko vleči« jo imenujejo lopovi med sabo. Vsakikrat, kadar je bil naš človek ociganjen na tak način, so obširno o tem poročali domači listi in svarila je bilo dovolj; ali kaj, ko tisti, katerim je svarilo bilo namenjeno, ne bero listov: zato svarila niso čuli in kdor ne čuje, ta čuti. Čuti pa v živo, zakaj kdor je od sejmskega tatu okraden, več ne dobi nazaj denarja, najsi tudi ujemo tatu.

Sejmski tatje žive vobče le ob tatvini, k večjemu če poleg tatvine tudi še goljufajo ali pri kvartah skubijo ljudi. Kakor že kaže vsa komedija, ki jo igrajo, kadar »vlečejo

barko«, niso neumni ljudje. Oblačijo se čedno, razun če jim zaradi napeljane tatvine kaže drugače; tako se lahko pripeti, da občujejo v prav odličnih družbah in nikdo v družbi ne sluti, da imajo nevarnega lopova v svoji sredi.

Leta 1914. je bil sojen v Ljubljani zaradi sejmske tatvine Stojan N., Srb iz kraljevine. Ta je bil že pol leta nastanjen v znanem hotelu in se vozil odtod po svojih opravkih; rekel je in so mislili, da je živinski trgovec. Bil je vedno fino oblečen, kar je kupil, je pošteno plačal in če si je v hipni zadregi kaj izposodil od gostilničarja, je vse točno vrnil. Imel je elegantne vizitnice, vedel se je skromno in dostojno in večerno omizje, častivredna gospoda, pri kateri je sedel, ga je drage volje gledala v svoji sredi, zlasti ker je vedel marsikaj povedati o balkanski vojni. Pa tudi ni zlorabljal gostoljubne prijaznosti, ki jo je užival v tem hotelu, tu ni nikogar oškodoval ni za vinar. Imel je znanje in si dopisoval tudi z raznimi gospodičnami in se ni nobeni sanjalo, kdo je pravzaprav zanimivi ta kavalir . . .

Pripomniti pa je, da sejmski tatje niso le iz ničemurnosti dobro založeni z obleko, ampak še bolj zato, da se lahko čim večkrat preoblečejo, da jih okradeni tem teže spoznajo.

Najrajši se izdajejo sejmski tatje za živinske trgovce ali mešetarje. Seveda kdor bi jih natančno opazoval na sejmu, temu bi se pač vsilili dvomi zastran njihovega obrta. V nekem trgu na Spodnjem Štajerskem je o priliki sejma poslujoči orožnik posebno pozornost obračal na tri možake; večče njegovo oko je ločilo, da se vedejo drugače nego drugi sejmarji. Ti možaki so nastopali kaj samozavestno, pogajali so se na vseh koncih in krajih, kakor da hočejo pokupiti ves sejem — pa niso kupili ne repa. Za vse so se zanimali, v vsak kup se vtikali, in čim večja je bila gneča, bolj so jo iskali, bolj rinili vanjo. Bili so vedno kakih deset korakov vsaksebi, pa so imeli kraje klobukov spredaj doli zavihane, ovratnik sukenj pa kvišku, nemara zato, da so se hitro med sabo spoznavali. Pa si je orožnik to šele pozneje izračunal. Zdaj in zdaj so se kakor po naključju znašli vkupe in se spet razgubili v gneči. Nenavadni so se zdeli orožniku ti možje; ali da bi jih prijel, za to ni imel pravega povoda. Seveda, ko je popoldne počil glas o tatvinah, ni več dvomil, kake vrste so bili ptiči.

Kadar nameravajo »barko vleči«, si izbero žrtev navadno že na sejmu. Eden se ji prej ali slej pridruži, drugi

za njima sledi. Ako kraj ni ugoden za uprizoritev komedije z listnico, ker so preveč blizu ljudje, je seveda najprej treba zvabiti žrtev drugam. To ni težka stvar. Tat napelje pogovor in pravi: »Oče, za lepe vole vem, gospodar jih da prav poceni, pol zastonj — žena mu je umrla pa gre v Ameriko in se mu mudi za denar. Dajte, jih greva gledat; če jih prav ne kupite, samo da jih vidite!« Pa spelje s sabo kmeta, kamor se mu zdi, čim samotnejši je kraj, tem boljši. — Ali pa ga prosi: »Vi, ki ste od Šent-Jurija, vaš gospod župnik je moj bratranec, nekaj semen bi mu rad poslal, me je vprašal zanje. Ali bi jih holeli vzeti sabo, v žep jih lahko vtaknete. Stopite z mano, tri minute se zamudite, nič dalj!« Kmet bi rad ustregel župniku in sledi nič hudega sluteč — v nastavljeno past.

Tako dospeta na ugoden kraj, kjer ni ljudi, in zdaj da tujec, spremljujoč kmeta, svojemu pajdašu, ki neopažen gre za njima, dogovorjeno znamenje: ali se skloni, kakor da se mu je odvezal črevelj, ali pa dvigne klobuk. Pajdaš to vidi pa šine mimo, kakor da se mu sila mudi, in izgubi listnico, lepo, rejeno listnico, polno pisanega papirja, podobnega bankovcem. Izgubi listnico, hiti naprej, da ga skrije vogal ali klanec ali gozd ali grm, potem pa preži na drugo znamenje, da naskoči ona dva in z nasilno zvijačo dobi kmetov denar. Škornje mora kmet sezuti zato, da ne vidi, kako mu tačas za njegovim hrbtom spremljevalec pleni listnico. Pa tudi zato, da bo bos ali le z enim škornjem na nogah teže tekel za lopovoma, ako bi se slučajno prehitro zavedel, da je okraden.

Toda predno se ociganjeni kmet zavé, kaj se mu je pravzaprav zgodilo, sta lopova odnesla svoje pete in kmetov denar že Bog ve kam. In naj bi tudi po posebno srečnem naključju enega ali drugega tatu hitro po dejanju ujeli, denarja gotovo več ne najdejo pri njem, ker se ga je e iznebil, da ne bi kakor tiha, toda tehtna priča govoril oper njega; ali ga je že dal tretji osebi, ali ga je skrnil v gozdu ali pod skalo ali v kak zid.

Ujet sejmski tat po navadi vse utaji. Računa, da sta strah in razburjenost kmetu preveč zbegala oči in spomin, da bi še spoznal tatu, zlasti drugače oblečenega, nemara tudi v noši las in brade izpremenjenega. Ta račun se mu dostikrat obnese: kmet je pošten, boji se za svojo dušo in ko mu pokažejo sumljivega človeka, pravi: »Podoben se mi zdi, priseči pa ne morem, ali je pravi ali ni.«

Sejmski tat, če ga dobe, rad utaji tudi svoje ime in svoj priimek in se posluži tujega; to pa zato, ker ga pod njegovim pravim imenom domovinska občina in kazenska oblastva predobro poznajo kot lopova in vé, da bo najhujša priča zoper samega sebe on sam, če pridejo na dan stari njegovi grehi, novemu grehu podobni kakor jajce jajcu.

Slednjič zatajujejo tatinski ti pajdaši, dokler gre, tudi še drug drugega, kakor da so si čisto tuji in se niso še nikdar nikoder srečali. Na to že odkraja pazijo, da jih ljudje ne vidijo dosti vkupe. Na sejem ne pridejo v družbi, marveč vsak zase; ako se pripeljejo z vlakom, sede po raznih vozovih; po tatvini se razkrope in naj jim je prav železnica na razpolago, rajši gredo peš vsaj do druge ali tretje postaje, da se izognejo kolodvoru blizu sejma, kjer morebiti že preže orožniki ali policaji.*

Tako taje do zadnjega, taje trdovratno, naj se je zbralo zoper nje še toliko dokazov, in predrzno kriče pred sodiščem, da zanje ni pravice, in če se jim očita, da so bili zaradi enakih lopovščin že kaznovani, jim je odgovor koj pri rokah: Kadar so bili zaprti, so bili po nedolžnem.

No, po navadi jim tajba in zvijača ne zaležeta, doleti jih zaslužena kazen. Pa kaj pomaga kazen kmetu, ki je ob svoj denar in ga ne bo nikdar več videl. Spomladi 1914 se je zgodilo na Notranjskem, da se je kmet, na tak način okraden, iz obupa obesil; bil je pač bolj rahlih možganov, ker je bil pijanček . . . In kaj pomaga, če par sejmskih tatov zapro, pa jih ostane še toliko in toliko drugih v prostosti, da naprej kradejo po sejmi, in ko ne izumre vrsta onih, ki se jim dajo okrasti.

III.

Sejmski tatje ne »vlačijo« zgolj »barke«, poznajo še druge poti, kako izpeljati denar iz tujih žepov v svoje.

Vsi so spretni »žeparji«, žepni tatovi, hitri in ročni kakor komedijanti čarodeji, saj jih je mnogo med njimi, ki so se že vlačili s komedijanti po svetu in se marsikaj naučili pri njih, toda nič prida. Tak žepar gre v tuj žep in izmakne denarnico — če treba, poprej žep tudi prereže z ostrino — in okradeni niti ne slutijo, kaj ga je doletelo, dokler mu ne nanese potreba, da seže po denarju: ni ga več! In včasih niti ne ve, ali je sploh okraden, ali je denar le izgubil — edino to ve, da je bila gneča okrog njega. Seveda je bila

gneča in v gneči je bil žepar, ker potrebuje gnečo za svojo delo, in če ni gneče, jo pa naredi. Na vlaku se bo nastavljal baš pri vходу ali v tesnem hodniku in ko hočeš mimo, se ti bo tako nerodno umikal, da bosta drug v drugega butala. Potem se bo lepo opravičil in poslovil in ž njim vred je izginila tudi tvoja denarnica ali ura, pa brez slovesa. — Ali se pa dela pijanega, da se lahko brez suma zadevlje v človeka in mu poleg prazni žepe.

Premnogokrat je okradeni dober del sam kriv svoje škode. Okoli stojnic, kjer kak šaljiv kramar gostobesedno hvali in ponuja svojo poceni robo: »Vse po deset!« — je običajno največja gneča. Pa žene radovednost kmeta v gnečo, izbere si kako šaro, da jo kupi, in bahavo izvleče svojo veliko listnico, jo počasi in važno razgrinja in lušči iz nje bankovec, da ga menja. Prav tako dela, kakor bi žeparja lepo prosil: »Glej me, denar imam in tukajle ga imam, uzmaj ga!« —

Gospodar Jereb je prodal kravo s teletom, zadovoljen je s kupčijo, na sejmu nima več opravila, stoji in se ozira, kam bi jo mahnil. Pa ga pocukne za rokav mlad mož, Jereb ga ni še nikoli videl. »Oče, ali poznate tistega, ki ste mu prodali? Goljuf je, rad plačuje s ponarejenimi bankovci.«

»Ni vrag!« se zavzame kmet.

»Preglejte denar!« mu svetuje mladi mož. »Jaz dobro poznam krive bankovce.«

Kmeta zaskrbi, stopita vkraj, da ju ne bi motili ljudje, kmet odpre listnico, vzame iz nje denar — sek! mu ga mladi mož iztrga iz rok — in ga že ni več. —

Zalar iz Dolgevasi je imel dva prešiča na prodaj. Pogajal se je z dvema prekupcema in je bilo dokaj krika pri tej kupčiji. Kar pravi eden teh možakov, da mu je kronica padla v kmetov koš. Zalar prime koš, ga suče in obrača, možaka pomagata, brez prerivanja ne gre taka reč — kronice ni! Možaka sta huda, malo da ne dolžita kmeta tatvine, pustita kupčijo in se izgubita. Zalar pa je ob listnico.

Dokaj posla imajo ob sejmih žeparji tudi po gostilnah. Mladim, neizkušnim natakamicam odneso nemalo kronic. Tat plača, recimo, smotke, potem pa reče natakarici: »Čujte, gospodična, eno preluknjano krono sem imel, pa je ni več v denarnici, nemara sem jo dal vam; dajte mi jo nazaj, dam vam drugo, da ne boste oškodovana!« Natakarica, vesela poštenjaka, strese iz torbice krone na mizo, oba iščeta preluknjani penez in ga seveda ne najdeta. Zvečer pri ob-

računu pa gre natakarici navskriž za petnajst, dvajset kron, zdaj se ji pričinja svitati, kak poštenjakovič da je bil oni poštenjak. — Ali si pa da tat zmenjati papirnati denar in potem trdi in kriči, da ni dal desetskronskega papirja, ampak da je dal dvajsetkronski.

Najljubši so žepnim tatovom seveda dobrovoljčki, ki radi sede pri literčku. Koj se mu pridružijo, ga izprašujejo, hvalijo, še za zeta se mu ponujajo, poleg pa radodarno naročajo pijačo. Dobrovoljček se spomni: »Skrajnji čas je za na vlak.« Oni pa: »Dovolj časa! Hej, krčmar, še šentjanževca!« Pijo in — vlak odpuha. »Nič ne de,« tolaži tat, »popeljete se z mano, imam voz.« In trkajo in pijo in konec je vsakikrat ta, da kmet pogreši listnico. Ali mu jo je ukradel tat pri bratskem objemljanju ali pri plačevanju ali pri menjavanju ali pa drugače, kakor je pač nanesla prilika. In tatu ni nikoder; — od denarja, pijače, vesele družbe je ostal dobrovoljčku le — silen maček.

Premeteni žeparji spet in spet izvohajo kako novo ciganijo, kako opleniti neprevidnega sejmarja; kaj ne bi, ko jim drugega ne hodi po glavi, kakor tatvina. Zato vseh njih zvijač ni moč tukaj popisati. Ali kolikor smo jih popisali, že te zaležejo v pouk, kako je treba biti oprezen.

Polje.

Črtica. Spisal Ivan Dornik.

a dvorišču sta stala oče in sin.

»Janez, s povzdignjenimi rokami, za božjo voljo te prosim: ne prodajaj grunta in ne hodi v Ameriko! Doma imaš Ameriko, če hočeš! Tako bi bil gospodaril kakor sem jaz in kakor sem te učil jaz, pa bi ne bil zašel v dolgove!«

Sin si ni upal pogledati očetu v obraz.

Oče je nadaljeval:

»Saj nič ne rečem tvoji ženi: dobra je, še predobra, a gospodinjiti ne zna, niti ne gospodariti. Še moj živi dan se ni slišalo, da bi hodil kmet v mesto na kosilo in ve-

čerjo, kakor sedaj hodite. — — Zato pa je tako, da se Bog usmili! Delaj in na grunt misli, pa tudi grunt tebe ne bo pozabil! Doma imaš Ameriko, Janez, nikar je ne hodi iskat drugam!»

Povzdignil je pred sinom roki, ki sta bili koščeni in sta se tresli. Sin pa je zamahnil z roko in je odšel z dvorišča v hišo. —

Očetu je kanila solza iz očesa; sklonjeno telo se mu je še bolj upognilo, na licu pa se mu je v hipu začrtalo devet novih gub. Počasi je šel čez dvorišče, čez vrt, zavil po travnati stezi proti polju ter sam s seboj govoril:

»Da je tako daleč prišlo! Kmet — pa hoče biti gosposki in hodi v mesto na kosilo in večerjo! Potem pa pravi: Z gruntom ni nič! Ne gre in ne gre; prodam in pojdem v Ameriko. — — Oh, ti moj Bog! V vsakem perišču zemlje ima Ameriko! Zakaj pa meni ni bilo treba hoditi tja? Kolikokrat sem dejal: Janez, to in to stori, tako bo prav! Pa je zarenčal nad menoj.«

Prišel je na polje in solze so mu stopile v oči, ko je dvignil glavo in pogledal nanje. Kakor lepa misel, ki bi si jo iztrgal iz glave in jo razprostrl pred seboj, da jo pogleda od blizu — tako se mu je zdelo polje.

»Pomlad se pričinja, zemlja vpije po semenu — on pa prodaja tako zemljo in sili v Ameriko!«

Starec je gledal in se počasi prestopil naprej. Ob ozarrah ga je vstavil kmet, ko je obračal plug.

»No, oče, ste prišli malo pogledat? Kdaj pa boste pri vas orali?«

»Čas bi že bil, Jernej, čas,« je odgovoril in strmel v brazdo. »Ne vem, kdaj bo Janez napregel; a čas bi že bilo, čas.«

In je šel dalje žalosten in sram ga je bilo. Kdaj bodo orali? Nikoli! Drugi bodo — — tuji ljudje! »Tega ne prenesem. — — Sramota me bo podrla in žalost. Še toliko ne dočakam, da bi prišlo prvo pismo iz Amerike. Moj Bog, prodal bo in mi bo izgovoril kot, da mi bodo tuji ljudje rezali kruh — sedaj na stara leta! Tega ne prenesem!«

Zavil je po drugi poti proti domu, da bi ga kdo ne srečal in ne ogovoril. —

Čez teden dni je bil grunt prodan. Sin je stopil k očetu:

»Oče, kot imate izgovorjen do smrti in jed tudi; mislim, da se vam ne bo slabo godilo.«

»Bog ti odpusti te besede!« je odgovoril starec in podrhtel po vsem životu. »Bog ti odpusti te besede, pravim! Na gruntu, ki sem ga jaz dvignil, mi bodo tuji ljudje rezali kruh! Naj ga le — saj ga ne bodo dolgo. — — Jaz ne bom ničesar več rekel, ampak — no — Bog ti odpusti!«

In zopet čez štiri dni je stal na dvorišču in je jemal slovo od sina in od njegove družine. Toliko je imel solz v očeh, da bi se bil lahko umil z njimi.

»Bog ti daj srečo —«

»Pišem vam, oče, in denarja vam pošljem, da ne boste v potrebi,« je obetal sin.

»Ni treba, ni treba! Še pisma ne dočakam. — — Saj me bodo kmalu ponesli, prav kmalu me bodo — —«

* * *

Ko je prejel prvi kos od tuje roke odrezanega kruha, je odšel z njim v svojo kamro in ga je močil s solzami.

Čeprav so lepo ravnali z njim in ga prijazno ogovorili, se mu je zdelo vendarle, da jim je v napotje.

Nekega dne je nagovoril novega gospodarja na dvorišču:

»Potrpi z mano, Jaka! Saj ne bo treba dolgo —«

»Kako govorite, oče! Vsi vas imamo radi — pa tako govorite!« se je hudoval kmet.

»I — težko vam že mora biti — pa potrpite, Jaka!«

Odšel je po vrtu, pripognjen globoko k tlom. Kmet je gledal za njim in je videl, kako se mu je tresel vsak korak, kako se je tresla glava pri hoji. In je vzdihnil:

»Hudo mu je, možu, ker je tako prišlo. Kar čez noč je oslabel.«

Starec je šel čez vrt.

Še pred drevjem ga je bilo sram, ki je zelenelo in poganjalo cvetje. Ptički so se prerekali med vejami nad njim in pogovarjali o gnezdih. Zelenel in pel je ves vrt — a komu?

Sklenil je na hrbtu roki, da je bil videti še bolj upognjen in se je napotil na polje.

Tudi tam je že vse zelenelo. Njivam so se širile grodi kakor dekletu pred poročnim dnem.

Glej, ljubezen in trud sta mu nabirala kamenitih žuljev na roko, ko je obdeloval njive — pa jih ni čutil, ker je delal za sina. Kako je preobračal brazde s plugom, kako jih rahljal z brano, da bi mu njiva povrnila ljubezen za ljubezen — ne njemu! Da bi sinu povrnila. — —

A sedaj?

Stoji na ozarah in strmi v njivo: dolgi kraji se vijejo pred njim, vsi polni brstečega življenja; njive se smejejo proti nebu, hrepene kvišku v ljubezni in v mladem poželenju. Nebo jim vrača nasmeh in jih poljublja po solncu.

On pa stoji na ozarah, star in sam. — Kakor bilka lanskega leta, ki čaka, da jo odruje usmiljenje. — — —

Ko je žito zorelo in zavalovilo čez polje kakor morje zlata, je že hodil med njivami in tehtal klasje. Klasje je bilo polno in težko in mu je šepetalo bridke besede na uho.

Kadar je bil lep poletni večer, je sedel na vzpetem kraju, da je videl po vseh njivah in po vsem polju. Usta so se mu nabrala v mil nasmeh, v očeh so mu stale solze.

Po polju je šel fant; na rami je nesel koso in se je z licem naslanjal na kosišče. Njegovo oko je žarelo čez njive in se je ustavilo ob meji, kjer se je koncem kraja sklanjalo dekle. Fant je zavriskal. Dekle se je ozrlo, se vzravvalo, popravilo ruto in zamahnilo z roko. —

To je bil on.

Nedelja je povabila mladega gospodarja, da je pripeljal nevesto na polje. Šla je poleg njega v belem, širokem predpasniku in je upirala roki v boke. On jo je objemal z eno roko čez pas, z drugo ji je razkazoval.

»Čez vse to si zdaj ti gospodinja!«

Za plugom se je globoko klonil kmet. Z nogo je gredoč popravljal brazde. Sin se je spotikal ob kolescih in je kleščaril s šibkostjo mlade roke.

Ko sta priorala do konca, je oče obrnil plug, obrisal z rokavom čelo, z nogo sunil grudo prsti na njivo in dejal:

»Vidiš, Janezek, tukajle notri je Amerika! V tejle grudi je! Ljudje ne vedo in jo hodijo iskat čez morje —«

Sin je uprl začudenje in nerazumnost svojih oči v očetov obraz, potem v kepo na kraju.

»Saj je tam Amerika — onstran morja!« je odgovoril. »V šoli smo se učili tako. In zlato kopljejo tam in z vinom se umivajo, je pisal Medvedov Francelj domov.«

»S potom se umivaj, Janezek, s potom, pa bo v vsaki grudi Amerika!« je vzdihnil oče. —

Tudi to je bil on.

Vse to je bil on, ki sedaj sam in zapuščen sedi na bregu in je z obrazom obrnjen po polju. — —

Ko je solza zagorela med trepalnicami, so sanje odmaknile roko in so se razkadile.

»Vse je na tistihle njivah, vse: moja mladost, moje življenje. — — Da bi že skoraj umrl!«

Pa je vendar še dočakal pismo iz Amerike, čeprav je mislil, da ga ne bo. Takrat, ko ga je prejel, je žanjica prvič zamahnila s srpom na njivi.

Zaprl se je s pismom v svojo kamro, stopil k oknu, odprl in počasi bral, ker ga je pekla starost v očeh:

Dragi oče!

Vzamem pero v to svojo slabo roko in Vam pišem par vrstic. Najprej Vas lepo pozdravim in Vam povem, da smo vsi zdravi, kakor upam in želim, da ste zdravi tudi Vi. Delo sem dobil. Trpim veliko, da kaj zaslužim. Sedaj vem, da bi si bil doma lahko več prihranil, kot tukaj — da bi le toliko, ali pa vsaj pol toliko delal kot delam in trpim tukaj. Delam v jami. Včasih moram pri delu stati v vodi, včasih pa še ležati na tleh, ko kopljem. Tako smo kakor živina.

Kesam se, pa je že prepozno. Par let ostanem tu, potem pa se vrnem in kupim nov grunt in vzamem tudi Vas k sebi. Da bi bil le še enkrat doma! Vedno mislim na dom. Toliko časa pa potrpite in nikar ne zamerite svojemu sinu
Janezu.

»Kesa se že — — oh, saj sem vedel! Doma je pustil Ameriko in jo je šel iskat drugam! In sedaj je kakor živina — kakor živina. — In k sebi me bo vzel, pravi. Od daleč je ljubezen večja. — Nikoli več me ne bo videl — Janez — nikoli več!«

In jokal je, kakor da bi se mu oslabele oči hotele vse izteči v solze. Ko ni bilo nobene solze več, ga je obšla slabost in v srcu je čutil bolečino.

»Kako je to žalostno! — Na polje pojdem in kar umrl bom tam.«

Lezel je ob palici in počival. Na bregu je obstal in se z obema rokama naslanjal na palico.

Polje je vriskalo, njive so pele zrelo pesem, snopovi so praznovali blesk v solncu. Vse je živelo, celo polje se je gibalo, vse je bilo zlato v žitnem klasju. Videl je, kako je žanjica morala z obema rokama na široko objeti snop, da ga je obsegla s povoslom; videl je, kako so roke komaj dvigovale težo snopa na voz.

»Amerika!« je sam sebi zašepetal, ob palici zdrknil na travo in obsedel.

»Kar umrjem — tukajle umrjem. — Ob pogledu na to Ameriko. Saj je vse moje v njej: mladost, življenje! Kar umrjem —«

Popoldne se je nagnilo nad njim, zarja se ga je doteknila, večer je šel mimo in mu je pogledal v speči obraz.

On pa je sedel.

Že je iztegovala noč roke proti njemu, on pa je še sedel, z obrazom skoraj pri tleh.

Tedaj je prišel kmet z vozom po kolovozu in ga je vzdramil.

»E-e-ha, rjavec!« je zaklical konju.

Pristopil je in potresel starčka za ramo.

»Oče, kako pa da ste obsedeli? Prehladili se boste, ker ste goloroki — in tako stari!«

»Ali si ti, Tonče! Vidiš, Tonče — kar umreti sem hotel tukajle. — Na polje bom gledal, sem si mislil, in na njive — pa umrl bom.«

»Vstanite oče, da vas popeljem domov!«

Pomagal mu je, da je vstal.

»Da ste tako slabi! Saj vas moram podpirati, da ne padete!«

»Slab sem, Tonče — vidiš, zato sem hotel tukaj umreti — kar sredi polja — sredi polja —«

Kmet ga je posadil na voz.

»Tako, Tonče, da bom gledal nazaj, na polje. — Vidiš, naj ga še gledam — za slovo. Saj ga ne bom videl nič več. — Poneso me še tu mimo. —«

Kmet je čutil v srcu besede, obrnil se je in z rokavom potegnil čez oči.

»li, rjavec!« je dejal in je pognal konja.

Ko je jesen potegnila z roko čez osamelost žitnega stebela na polju, so starca ponesli mimo. —

KAZALO.

	Stran
Krščen denar. Povest. Spisal dr. Ivo Šorli	3
Sejmski tatje. Spisal Fr. Milčinski	83
Polje. Črtica. Spisal Ivan Dornik	91

NARODNA IN UNIVERZITETNA
KNJIŽNICA

COBISS @

0000075588

